

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ, ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΑΓΑΘΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΝΕΟΤΕΡΗ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ:
ΝΕΕΣ ΘΕΩΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ»

ΔΙΑΤΡΙΒΗ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΕΙΔΙΚΕΥΣΗΣ
ΤΗΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΣ ΤΣΟΚΟΥ
(Α.Μ.: 1012202003054)

Θέμα: «Η Β΄ Εθνοσυνέλευση του Άστρους (Μάρτιος-Απρίλιος 1823): Τα πρόσωπα και οι συγκρούσεις που οδήγησαν στον Εμφύλιο»

Επιβλέπων Καθηγητής: Ιάκωβος Μιχαηλίδης
Συνεπιβλέπων Καθηγητής: Θανάσης Χρήστου
Συνεπιβλέπων Καθηγητής: Σωτήριος Ριζάς

ΚΑΛΑΜΑΤΑ 2022

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Πρόλογος.....3

Εισαγωγή.....5

Α΄ Κεφάλαιο

Οι πολιτικές και κοινωνικές συνθήκες στην τουρκοκρατούμενη Ελλάδα έως και την έναρξη της Επανάστασης.....7

1.1. Οι παραδοσιακοί σχηματισμοί: ο ρόλος της Εκκλησίας και οι Φαναριώτες...7

1.2. Η ζωή των χριστιανών υπόδουλων: οι σκλάβοι, οι γεωργοί, η φορολογία....10

1.3. Το εμπόριο και η ναυτιλία των Ελλήνων.....12

1.4. Η διάνοηση – ο Νεοελληνικός Διαφωτισμός.....14

1.5. Το κοινοτικό σύστημα και οι τοπικοί άρχοντες.....17

1.6. Οι κλέφτες και οι αρματολοί.....20

Β΄ Κεφάλαιο

Η Β΄ Εθνοσυνέλευση των Ελλήνων.....24

2.1. Οι πρώτες πολιτικές παρατάξεις και η Α΄ Εθνοσυνέλευση.....24

2.2. Οι συγκρούσεις και τα γεγονότα πριν από τη Β΄ Εθνοσυνέλευση.....26

2.3. Οι εργασίες της Β΄ Εθνοσυνέλευσης.....30

2.4. Ο αντιφατικός χαρακτήρας της Εθνοσυνέλευσης.....35

Γ΄ Κεφάλαιο

Μετά τη Β΄ Εθνοσυνέλευση: η πορεία προς τον εμφύλιο της Επανάστασης.....39

3.1. Τα γεγονότα ως την έναρξη του πρώτου εμφυλίου (Φθινόπωρο 1823).....39

3.2. Το ζήτημα του εθνικού δανείου.....44

3.3. Οι συγκρούσεις των παρατάξεων μέσα από μαρτυρίες.....46

Δ΄ Κεφάλαιο

Οι προσωπικότητες και οι επιδιώξεις τους.....51

4.1. Θεόδωρος Κολοκοτρώνης (1770-1843).....51

4.2. Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος (1791-1865).....54

4.3. Ιωάννης Κωλέττης (1780;-1847).....56

4.4. Κανέλλος Δεληγιάννης (1780-1862).....58

4.5. Δημήτριος Υψηλάντης (1793-1832).....	60
4.6. Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης (1765 ή 1773-1848).....	62
4.7. Ανδρέας Ζαΐμης (1791-1840).....	63
4.8. Γεώργιος Κουντουριώτης (1782-1858).....	65
Επίλογος.....	67
Πηγές και Βιβλιογραφία.....	69
Παράρτημα.....	74
Περίληψη.....	86

Πρόλογος

«Γιατί να μαθαίνουμε ιστορία;»

Αυτό το επίκαιρο ερώτημα που τέθηκε στους μαθητές της Γ΄ Λυκείου κατά την εξέτασή τους στο μάθημα της Νεοελληνικής Γλώσσας και Λογοτεχνίας στις φετινές Πανελλαδικές εξετάσεις, στάθηκε το κυριότερο κίνητρο της προσωπικής μου ενασχόλησης με την Ιστορία. Ένα μαθητικό ερώτημα, την απάντηση του οποίου επεχείρησα να ανιχνεύσω κατά τη διάρκεια της φοίτησής μου στο μεταπτυχιακό πρόγραμμα της Νεότερης και Σύγχρονης Ιστορίας. Σε αυτό το ταξίδι μου στα ιστορικά μονοπάτια και κυρίως για τις ανάγκες της παρούσας διπλωματικής εργασίας μου, έλαβα την πολύτιμη βοήθεια της Βιβλιοθήκης του παραρτήματος Καλαμάτας του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου, της Δημόσιας Κεντρικής Βιβλιοθήκης Ναυπλίου «ο Παλαμίδης» και της Βιβλιοθήκης του Ιδρύματος Μνήμης «Αγγελικής και Λεωνίδα Ζαφείρη», που εδρεύει στο Άστρος Κυνουρίας. Κυρίως όμως, θα ήθελα να ευχαριστήσω τους καθηγητές του μεταπτυχιακού προγράμματος για τις σημαντικές γνώσεις που μου προσέφεραν και ιδιαίτερα τον καθηγητή και πρόεδρο του μεταπτυχιακού προγράμματος, κ. Θανάση Χρήστου, για τη βοήθειά του σε όλη τη διάρκεια της φοίτησής μου, αλλά και την ευκαιρία που μου έδωσε να εμπλακώ στα πολύπλοκα ζητήματα της ιστορίας.

Ο τόπος διαμονής μου - το Άστρος Κυνουρίας - στάθηκε ο σημαντικότερος λόγος για τον οποίο επέλεξα να πραγματευτώ το θέμα της παρούσας εργασίας. Κάθε χρόνο εορτάζεται με ιδιαίτερη λαμπρότητα η επέτειος της Εθνοσυνέλευσης και πραγματοποιούνται πολιτιστικές εκδηλώσεις, καθώς και παρέλαση στον ιστορικό τόπο της Συνέλευσης. Ομιλίες διακεκριμένων προσώπων αναφέρονται εκείνη την ημέρα στο ιστορικό πλαίσιο του γεγονότος και στην καθοριστική σημασία των αποφάσεων της Β΄ Εθνοσυνέλευσης στην πολιτειακή θεμελίωση του ελληνικού κράτους. Έχοντας ήδη πραγματευτεί σε εργασίες του Α΄ και του Γ΄ εξαμήνου τα θέματα της «Β΄ Εθνοσυνέλευσης» και των «Εμφυλίων πολέμων της Επανάστασης» αντίστοιχα, θέλησα να φωτίσω περισσότερο τα βαθύτερα κίνητρα των ενεργειών και τις επιδιώξεις των πρωταγωνιστών της Επανάστασης. Άνθρωποι προερχόμενοι από διαφορετικές τάξεις και κοινωνικά στρώματα - οπλαρχηγοί, κοτζαμπάσηδες, έμποροι και πλοιοκτήτες, πολιτικοί, Φαναριώτες, κλέφτες - προσπάθησαν να διαδραματίσουν σημαντικό ρόλο στα τεκταινόμενα της εποχής και πάλεψαν όλοι για μια θέση εξουσίας. Οι προστριβές που δημιουργήθηκαν ήταν πολλές και εκδηλώθηκαν

εμφανώς κατά τη διάρκεια της Β΄ Εθνοσυνέλευσης. Εντάθηκαν στη συνέχεια και κορυφώθηκαν με την έναρξη του πρώτου Εμφυλίου το Φθινόπωρο του 1823. Οι δύο αντίθετοι «κόσμοι» που προέκυψαν, του Κολοκοτρώνη από τη μια και του Μαυροκορδάτου από την άλλη, αντιπροσώπευαν δύο διαφορετικά κοινωνικά και πολιτικά συστήματα αξιών.

Τα ιστορικά γεγονότα που πλαισίωσαν τη Β΄ Εθνοσυνέλευση του 1823 στο Άστρος Κυνουρίας, το πνεύμα των αποφάσεών της, τα πρόσωπα που πρωταγωνίστησαν στις εργασίες της καθώς και εκείνα που ανέλαβαν δράση αμέσως μετά, οι συγκρούσεις και οι επιδιώξεις των αντιτιθέμενων πλευρών και οι δραματικές εξελίξεις που οδήγησαν στον Εμφύλιο, είναι τα κύρια ζητήματα που εξετάζει η παρούσα εργασία. Ταυτόχρονα, επιχειρείται μια σκιαγράφηση σημαντικών προσωπικοτήτων της περιόδου, ώστε ο αναγνώστης να κατανοήσει το κοινωνικό και πολιτικό πλαίσιο της επαναστατικής περιόδου, αλλά και το κοινό σημείο των επιδιώξεων όλων των πλευρών, που δεν ήταν άλλο από την πολυπόθητη ανεξαρτησία του Έθνους.

Εισαγωγή

Η Ελληνική Επανάσταση του 1821 εκδηλώθηκε σε μια χρονική περίοδο κατά την οποία η Οθωμανική αυτοκρατορία αντιμετώπιζε σοβαρά προβλήματα που απειλούσαν τη συνοχή της. Επρόκειτο για ένα επαναστατικό κίνημα που ξέσπασε μέσα σε μια απολυταρχικά διοικούμενη Ευρώπη. Για πρώτη φορά ιδρύθηκε ελληνικό αστικό κράτος - έστω και σε πρώιμο στάδιο - διαμορφώνοντας στα ευρεία λαϊκά στρώματα εθνική συνείδηση απέναντι στους Οθωμανούς. Άρχοντες και προεστοί, οπλαρχηγοί και αρματολοί, έμποροι και νεοφερμένοι πολιτικοί, κήρυξαν την Επανάσταση και αφιερώθηκαν σε αυτήν, αποκτώντας καινούργιους ρόλους μέσα στο νέο πλαίσιο σχέσεων που είχαν αρχίσει να αναπτύσσονται. Ουσιαστικά, τα λαϊκά στρώματα του πληθυσμού απέκτησαν πολιτική υπόσταση μέσω της Επανάστασης, ενώ συγχρόνως διαμορφώθηκαν πολιτικοί σχηματισμοί εκφράζοντας κυρίως δύο διαφορετικούς χώρους: τους στρατιωτικούς, με κύριο εκπρόσωπο τον Θεόδωρο Κολοκοτρώνη, γύρω από τον οποίο συγκεντρώθηκε και ο απλός λαός και τους φιλελεύθερους πολιτικούς - διανοούμενους, τους οποίους εκπροσωπούσε κυρίως ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος.

Στις 22 Ιανουαρίου του 1822 πραγματοποιήθηκε η Α΄ Εθνοσυνέλευση των Ελλήνων στην Επίδαυρο, όπου επικράτησε η παράταξη των πολιτικών. Αποτέλεσμα της Εθνοσυνέλευσης υπήρξε η θέσπιση ενός φιλελεύθερου Συντάγματος για το νέο ελληνικό κράτος, το οποίο ήταν πρωτοποριακό για την εποχή του.

Το πρώτο κεφάλαιο πραγματεύεται τις κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες της τουρκοκρατούμενης Ελλάδας έως και την έναρξη της Επανάστασης. Πιο συγκεκριμένα, γίνεται αναφορά στον κυρίαρχο ρόλο της παράδοσης και της Εκκλησίας, καθώς και στη συμβολή του ρεύματος του Διαφωτισμού στη διαμόρφωση της επαναστατικής συνείδησης του Έλληνα. Παράλληλα, αναδεικνύονται οι κοινωνικές τάξεις της εποχής: οι προεστοί ή κοτζαμπάσηδες, οι οποίοι αντλούσαν τη δύναμή τους από το σύστημα του κοινοτισμού που ίσχυε στο Οθωμανικό καθεστώς, οι έμποροι και οι πλοιοκτήτες, οι ισχυροί Φαναριώτες, οι Έλληνες λόγιοι του εξωτερικού και οι νέοι πολιτικοί - διανοούμενοι που εξέφραζαν φιλελεύθερες ιδέες και διέθεταν τις γνώσεις για τη διαμόρφωση του νέου αστικού κράτους. Ακόμα, αποσαφηνίζονται οι όροι των «κλεφτών» και των «αρματολών» και γίνεται αναφορά στη δράση τους. Από τους παραπάνω κοινωνικούς σχηματισμούς προέκυψαν οι αντιμαχόμενες παρατάξεις των «πολιτικών» και των «στρατιωτικών», των οποίων οι

επιδιώξεις και οι πεποιθήσεις προκάλεσαν τη σύγκρουσή τους στη Β΄ Εθνοσυνέλευση.

Το δεύτερο κεφάλαιο εξετάζει τη Β΄ Εθνοσυνέλευση στο Άστρος Κυνουρίας, η οποία ξεκίνησε τις εργασίες της στις 29 Μαρτίου του 1823. Περιγράφονται οι διαδικασίες και τα γεγονότα πριν από την έναρξή της, η διεξαγωγή της Α΄ Εθνοσυνέλευσης της Επιδαύρου το 1822, οι αντιθέσεις και οι συγκρούσεις μεταξύ των δύο παρατάξεων, η άρνηση του Κολοκοτρώνη να παραδώσει το Ναύπλιο για τη Β΄ Εθνοσυνέλευση και η απόφαση να διεξαχθεί τελικά αυτή στο Άστρος Κυνουρίας. Επίσης, καταγράφονται τα πρόσωπα τα οποία έλαβαν μέρος, ενώ στη συνέχεια παρουσιάζονται οι σημαντικότερες αποφάσεις της Β΄ Εθνοσυνέλευσης, βάσει των οποίων καταργήθηκε η Πελοποννησιακή Γερουσία και ορίστηκε μια ενιαία Εθνική Διοίκηση. Τέλος, αναλύεται η αντίφαση μεταξύ του φιλελεύθερου πνεύματος των αποφάσεων της Εθνοσυνέλευσης με το συγκρουσιακό κλίμα μέσα στο οποίο διεξήχθη.

Στο τρίτο κεφάλαιο αναφέρονται οι εξελίξεις μετά τη Β΄ Εθνοσυνέλευση οι οποίες οδήγησαν στην έναρξη του Εμφυλίου πολέμου το Φθινόπωρο του 1823. Περιγράφονται οι πρώτες αντιδράσεις, η δυσαρέσκεια του Κολοκοτρώνη και των άλλων οπλαρχηγών από το αποτέλεσμα της Συνέλευσης και η συγκέντρωσή τους στη Σελίμνα για τη λήψη αποφάσεων. Στη συνέχεια, γίνεται λόγος για το παρασκήνιο της χορήγησης εθνικού δανείου από τη βρετανική κυβέρνηση και τις ενέργειες του Κολοκοτρώνη και του Μαυροκορδάτου προς αυτή την κατεύθυνση. Επίσης, περιγράφονται οι συγκρούσεις των δύο παρατάξεων μέσα από μαρτυρίες του Θεόδωρου Κολοκοτρώνη, του Αναγνώστη Κοντάκη και του Κανέλλου Δεληγιάννη.

Στο τέταρτο και τελευταίο κεφάλαιο επιχειρείται μια σκιαγράφηση των προσώπων εκείνων που, είτε πρωταγωνίστησαν στις εργασίες της Β΄ Εθνοσυνέλευσης, είτε διαδραμάτισαν καθοριστικό ρόλο στη διαμάχη που κορυφώθηκε με την έναρξη του Εμφυλίου. Αποτυπώνονται η δράση και ο χαρακτήρας των: Θ. Κολοκοτρώνη, Α. Μαυροκορδάτου, Ι. Κωλέττη, Κ. Δεληγιάννη, Δ. Υψηλάντη, Π. Μαυρομιχάλη, Α. Ζαΐμη και Γ. Κουντουριώτη. Στόχος της καταγραφής αυτών των περιληπτικών βιογραφιών, είναι να αναγνωρίσει ο αναγνώστης τα βαθύτερα αίτια των πράξεων και των αποφάσεων των πρωταγωνιστών, ώστε να σχηματίσει μια όσο το δυνατόν ολοκληρωμένη εικόνα του τεταμένου κλίματος που επικρατούσε.

Α΄ Κεφάλαιο

Οι πολιτικές και κοινωνικές συνθήκες στην τουρκοκρατούμενη Ελλάδα έως και την έναρξη της Επανάστασης

1.1. Οι παραδοσιακοί σχηματισμοί: ο ρόλος της Εκκλησίας και οι Φαναριώτες

Το μεγαλύτερο μέρος του ελληνικού πληθυσμού, κατά τη διάρκεια της τελευταίας πενήκονταετίας της οθωμανικής κυριαρχίας, εντοπιζόνταν στην Πελοπόννησο, στη Στερεά Ελλάδα, στις νοτιοανατολικές ακτές της Βαλκανικής και στα νησιά του Αιγαίου.¹ Ωστόσο, ζούσαν παράλληλα κοντά σε αυτούς και πληθυσμιακές ομάδες διαφορετικών εθνοτήτων, οι οποίες, μαζί με τους Έλληνες, αποτελούσαν συνολικά τον πληθυσμό της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Αρκετοί Έλληνες έβγαιναν από τα όρια της Αυτοκρατορίας και εγκαθίσταντο στα αυστρο - ουγγρικά εδάφη, στον Εύξεινο Πόντο και στα παράλια της Μεσογείου. Ολόκληρος αυτός ο χαρακτηριζόμενος ως «ελληνικός» χώρος, ο αποτελούμενος από διάσπαρτους ελληνικούς πληθυσμούς, διέπονταν από ένα δίκτυο σύνδεσης αναφερόμενο στην εκκλησιαστική διοίκηση, με τα μοναστήρια, τις μητροπόλεις και τα μετόχια τους.² Ο συνεκτικός κρίκος των πανταχού Ελλήνων ήταν η θρησκεία και η ευσέβεια.

Ο ρόλος της Εκκλησίας ήταν ταυτόχρονα πνευματικός, παιδευτικός και κοινωνικός: το πατροπαράδοτο κήρυγμα για την αγάπη και τη φιλανθρωπία συνδυάζονταν με την έμπρακτη μέριμνα για τους φτωχούς, τα ορφανά παιδιά, τους ασθενείς, τους φυλακισμένους και όλους γενικώς τους πάσχοντες. Η Εκκλησία συνδέονταν άμεσα με τη σχολική εκπαίδευση και οι ιερείς ήταν οι φορείς του πνεύματος και συνήθως οι δάσκαλοι που μετέδιδαν τη γνώση.³ Το Πατριαρχείο της Κωνσταντινούπολης αποτέλεσε ουσιαστικά ένα κύριο θεσμικό όργανο της διοικητικής οργάνωσης των χριστιανών, ιδιαίτερα κατά το διάστημα μεταξύ 14^{ου} – 16^{ου} αιώνα της τουρκοκρατίας.⁴ Προκειμένου να εξασφαλίσει την παρουσία του εν μέσω της κυρίαρχης μουσουλμανικής θρησκείας, χρειάστηκε να προβεί στην είσπραξη ετήσιου φόρου από τους χριστιανούς και την απόδοσή του στα όργανα της οθωμανικής εξουσίας. Επειδή το έργο της έγκαιρης συγκέντρωσης των χρημάτων ήταν εξαιρετικά δύσκολο, το Πατριαρχείο αναγκάστηκε να ζητήσει πολλές φορές τη

¹ Γ. Τόλιας, «Η κατάσταση των Ελλήνων», στην: *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*, τ.1 (2003), σ. 60

² Γ. Τόλιας, *ό. π.*, σ. 61

³ *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. 11 (1975), σ. 128-129, στο εξής βλ. ΙΕΕ

⁴ Δ. Αποστολόπουλος, «Εκκλησία και Δίκαιο», στην: *Ιστορία των Ελλήνων*, τ.8 (2006), σ. 177

συνδρομή δανειστών, οι οποίοι είχαν την οικονομική δυνατότητα να προσφέρουν. Μέσα από αυτές τις διαδικασίες, το Πατριαρχείο απολάμβανε κάποια προνόμια, αναλαμβάνοντας ωστόσο και πολλές υποχρεώσεις απέναντι στην Πύλη, οι οποίες υπαγόρευαν την έμπρακτη στήριξη της σε περίπτωση κάποιας έξωθεν απειλής της κυριαρχίας της.

Ιδιαίτερη ακμή γνώρισε η Πατριαρχική Σχολή της Κωνσταντινούπολη, κυρίως στα χρόνια κατά τα οποία διετέλεσε Πατριάρχης ο Κύριλλος Λούκαρης (1623-1638).⁵ Ακόμα όμως και σε αυτή την περίπτωση, το Πατριαρχείο δε διέθετε την οικονομική δυνατότητα για την κάλυψη όλων των αναγκών του ιδρύματος, τις οποίες κάλυπταν περισσότερο κάποιοι άρχοντες. Η οικονομική χρηματοδότηση ουσιαστικά παρέχονταν από τη γενναιοδωρία τέτοιων ανθρώπων και έτσι σταδιακά, το εκκλησιαστικό στοιχείο στον χώρο της εκπαίδευσης υποκαταστάθηκε από το λαϊκό στοιχείο. Αργότερα εμφανίστηκαν οι Φαναριώτες ηγεμόνες και αξιωματούχοι της Πύλης, οι οποίοι στήριξαν τις προσπάθειες του Πατριαρχείου.⁶ Η Εκκλησία άρχισε να αντιλαμβάνεται ότι ο ρόλος της θα περιοριζόταν πια μόνο στα πνευματικά και θρησκευτικά της καθήκοντα, όταν οι καινοτόμες ιδέες του νεοελληνικού διαφωτισμού ξεκίνησαν να διαδίδονται στους κόλπους των Ελλήνων υπηκόων και να γεννούν προσδοκίες για ένα καλύτερο μέλλον. Οι Έλληνες κατόρθωσαν στα τετρακόσια χρόνια σκλαβιάς να διατηρήσουν αλώβητες τη θρησκεία και τη γλώσσα τους και να τις ενσωματώσουν στη νέα πραγματικότητα που εισήγαγε ο ώριμος Νεοελληνικός Διαφωτισμός.⁷

Οι Φαναριώτες αποτέλεσαν μία κοινωνική ομάδα του ελληνικού έθνους που διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στους μηχανισμούς της οθωμανικής διοικητικής οργάνωσης. Από τις αρχές του 16ου αιώνα άρχισαν να αναδεικνύονται οι εύρωστες εμπορικές τάξεις, οι οποίες σχημάτισαν μια νέα αριστοκρατία στην Κωνσταντινούπολη και συγκεντρώθηκαν στη συνοικία του Φαναρίου⁸ σχηματίζοντας την τάξη των Φαναριωτών. Συσπειρώθηκαν γύρω από το Πατριαρχείο, το οποίο εκπροσωπούσε τόσο τη θρησκευτική όσο και την πολιτική εξουσία των υπόδουλων Ελλήνων και κατέλαβαν θέσεις και αξιώματα καίριας σημασίας. Κατόρθωσαν ουσιαστικά να κυριαρχήσουν στους διοικητικούς μηχανισμούς της Εκκλησίας χωρίς

⁵ ΙΕΕ, τ. 11 (1975), σ. 129

⁶ ΙΕΕ, τ. 11 (1975), σ. 129

⁷ Θ. Βερέμης, Α. Κλάψης, «Προεπαναστατική περίοδος και προετοιμασία της Επανάστασης», στο: *Η απελευθέρωση ενός Έθνους*, Αθήνα 2022, τ. 1, Μέρος Α', σ. 131

⁸ ΙΕΕ, τ. 11 (1975), σ. 117

οι ίδιοι να καταλαμβάνουν θέσεις κληρικών. Εκκλησία και Φαναριώτες ανέπτυξαν μια αμφίδρομη σχέση αλληλεξάρτησης, κατά την οποία οι Φαναριώτες κατάφεραν να αποκτήσουν ηγετική θέση μέσα στην υπόδουλη κοινωνία μέσω του κύρους της Εκκλησίας, ενώ η Εκκλησία στηρίχτηκε στην οικονομική βοήθεια και στους πολιτικούς χειρισμούς των Φαναριωτών για να ανταπεξέλθει στις δυσκολίες που αντιμετώπιζε.

Οι Φαναριώτες προσέφεραν συχνά τις υπηρεσίες τους στην Πύλη ως διερμηνείς και μεταφραστές και έπαιρναν και τον ρόλο του διαπραγματευτή στις συζητήσεις με τις ευρωπαϊκές χώρες. Οι γνώσεις τους και οι ικανότητές τους αποδεικνύονταν ιδιαίτερα χρήσιμες στους Οθωμανούς για τη σύναψη συνθηκών, αλλά σημαντικός ήταν εξίσου και ο ρόλος του μεσολαβητή στις σχέσεις μεταξύ υπόδουλων και Τούρκων. Σημαντικός Έλληνας Φαναριώτης που μεσολάβησε μεταξύ Βενετών και Τούρκων το 1669 στο ζήτημα της παράδοσης του Μεγάλου Κάστρου της Κρήτης, υπήρξε ο Παναγιώτης Νικουσίος ή Παναγιωτάκης Νικούσης.⁹ Διάδοχός του στάθηκε ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος,¹⁰ ο οποίος διέθετε σπουδαίες διπλωματικές ικανότητες και γνώσεις στη Φιλοσοφία, στη Θεολογία και στην Ιατρική. Οι Φαναριώτες κατόρθωσαν να αγοράσουν, χάρη στη μεγάλη οικονομική δύναμη που διέθεταν, μεγάλες εκτάσεις γης στις περιοχές της Βλαχίας και της Μολδαβίας.¹¹ Με βασικό εφόδιο το πλούσιο παιδευτικό τους υπόβαθρο κατάφεραν να αναδειχτούν ηγεμόνες στις παραδουνάβιες περιοχές.

Όσο πλήθαιναν τα αξιώματα τα οποία αποκτούσαν οι Φαναριώτες στις ηγεμονίες, τόσο αυξάνονταν η δύναμη και το κύρος τους. Έτσι, η κοινωνική ομάδα των Φαναριωτών κατέληξε σταδιακά σε μια ξεχωριστή ισχυρή ομάδα με κοινούς στόχους, που λειτουργούσε με βάση την εξυπηρέτηση των συμφερόντων τους. Θεώρησαν εαυτούς ως «εκλεκτούς», στηριζόμενοι στην αρχοντική βυζαντινή καταγωγή τους, και στην εξαιρετική τους μόρφωση. Σύντομα άρχισαν να γίνονται καταπιεστικοί με τον απλό λαό προκαλώντας την οργή του και σχηματίζοντας μια άσχημη φήμη γύρω από το όνομά τους. Εκτός από την οικογένεια Μαυροκορδάτου,

⁹ ΙΕΕ, τ. 11 (1975), σ. 118

¹⁰ ΙΕΕ, τ. 11 (1975), σ. 118

¹¹ Α. Βακαλόπουλος, «Οι ιστορικές βάσεις της νεοελληνικής κοινωνίας και οικονομίας», στην: *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, τ. 2 (1976), σ. 422

άλλες εξέχουσες φαναριώτικες οικογένειες υπήρξαν οι Υψηλάντες, οι Καλλιμάχηδες, οι Μουρούζηδες και οι Γκίκα.¹²

1.2. Η ζωή των χριστιανών υπόδουλων: οι σκλάβοι, οι γεωργοί, η φορολογία

Κατά τη διάρκεια του 13^{ου} και 14^{ου} αιώνα ο αγροτικός πληθυσμός των Βαλκανίων είχε εξαθλιωθεί αφού οι μεγαλύτερες εκτάσεις γης ανήκαν σε μοναστήρια ή σε μεγάλους γαιοκτήμονες οι οποίοι αδιαφορούσαν για την καλλιέργεια της γης τους. Πολλοί απελπισμένοι αγρότες τότε προέβησαν σε λεηλασίες προκειμένου να εξασφαλίσουν τα απαραίτητα για τη διαβίωσή τους, αλλά και για να αποκτήσουν γη. Ως αποτέλεσμα της απουσίας ελέγχου στη Βαλκανική χερσόνησο και στη Μικρά Ασία¹³ από την πλευρά του Βυζαντίου, προέκυψε η δημιουργία φεουδαρχικών σχηματισμών οι οποίοι επιβάρυναν τον αγροτικό πληθυσμό με βαριά φορολογία. Όταν ήρθαν οι Οθωμανοί, τα κτήματα που ανήκαν στους φεουδάρχες ή στα μοναστήρια περνούσαν στην κατοχή τους και μέσω μιας σταθερής φορολογίας που επέβαλλαν στους κατοίκους, τους προσέφεραν την ασφάλεια που επιζητούσαν. Οι κάτοικοι πλήρωναν πλέον μικρότερους φόρους από αυτούς που τους επέβαλλαν παλιότερα οι χριστιανοί άρχοντές τους και έτσι ένιωθαν ευχαριστημένοι. Οι Οθωμανοί κατόρθωσαν νωρίς να απογράψουν όλα τα προερχόμενα από τη φορολογία έσοδα της επικράτειάς τους κρατώντας αναλυτικά αρχεία-κατάστιχα (defter).¹⁴ Οι εκτάσεις καθώς και οι εργάτες που αντιστοιχούσαν σε αυτές καταγράφονταν με ακρίβεια και με αυτόν τον τρόπο οι υπάλληλοι του οθωμανικού κράτους ήταν σε θέση να γνωρίζουν αναλυτικά τα εισοδήματα που αναλογούσαν σε κάθε περιοχή. Ένα αντίγραφο των αρχείων αυτών παρέμενε στην ίδια την επαρχία, ενώ αντίγραφο τους φυλάσσονταν στην Κωνσταντινούπολη. Η φορολόγηση των γαιών φαίνεται ότι ίσχυε από τις αρχές του 14^{ου} αιώνα, ενώ το πρώτο κατάστιχο στα αρχεία της Κωνσταντινούπολης αναφέρεται μεταξύ των ετών 1431-1432.¹⁵

Τη γη καλλιεργούσαν τρεις ομάδες χριστιανών και μουσουλμάνων: οι δουλοπάροικοι, οι σκλάβοι και οι «ελεύθεροι» γεωργοί.¹⁶ Η δουλεία ήταν μια

¹² ΙΕΕ, τ. 11 (1975), σ. 122

¹³ Θ. Βερέμης, Α. Κλάψης, «Προεπαναστατική περίοδος και προετοιμασία της Επανάστασης», τ.1, μέρος Α, ό. π., σ. 38

¹⁴ Θ. Βερέμης, Α. Κλάψης, «Προεπαναστατική περίοδος και προετοιμασία της Επανάστασης», τ. 1, μέρος Α, ό. π., σ. 40

¹⁵ Θ. Βερέμης, Α. Κλάψης, «Προεπαναστατική περίοδος και προετοιμασία της Επανάστασης», τ. 1, μέρος Α, ό. π., σ. 40

¹⁶ ΙΕΕ, τ. 11 (1975), σ. 20

συνηθισμένη πραγματικότητα της εποχής. Και οι χριστιανοί και οι μουσουλμάνοι μπορούσαν να είναι δούλοι και είχαν τη δυνατότητα να αποκτήσουν την ελευθερία τους υπό ορισμένες προϋποθέσεις. Οι δουλοπάροικοι ανήκαν σε μια ξεχωριστή κατηγορία γεωργών, οι οποίοι ασχολούνταν με γεωργικές και κτηνοτροφικές εργασίες, πολλές φορές αναμειγμένοι με ελεύθερους γεωργούς. Συνήθως προέρχονταν από πληθυσμούς που είχαν εκτοπιστεί από περιοχές όπου επικράτησε ο πόλεμος. Η ζωή των δουλοπάροικων, οι οποίοι θα μπορούσαν να ονομαστούν και *κολλίγοι*,¹⁷ διέπονταν από συγκεκριμένους κανόνες που τους καθόριζε ο κύριός τους. Μπορούσαν να κερδίσουν την ελευθερία τους και πράγματι, πολλοί από αυτούς ελευθερώθηκαν και εξακολούθησαν να εργάζονται ως γεωργοί. Ο ελεύθερος γεωργός¹⁸ είχε καθήκον να καλλιεργεί κομμάτια γης μέσα σε συγκεκριμένο χρονικό διάστημα και υποχρεώνονταν να πληρώνει τους φόρους που είχαν οριστεί. Αν αμελούσε να καλλιεργήσει τη γη του μέσα στο καθορισμένο χρονικό διάστημα, τότε το κτήμα του περιέρχονταν σε άλλα χέρια. Οι γεωργοί δεν είχαν το δικαίωμα να μετακινούνται σε διαφορετικά μέρη και για να μετακινηθούν έπρεπε απαραίτητως να πάρουν συγκεκριμένη άδεια. Οπότε, η κατάστασή τους δε θα μπορούσε να χαρακτηριστεί σταθερή και μάλιστα πολλές φορές μετακινούνταν σε άλλες περιοχές προκειμένου να βρουν πιο ελαφρούς φόρους. Πολλοί χριστιανοί αναγκάζονταν να δανειστούν από τους Οθωμανούς με επαχθείς για αυτούς όρους και όταν δεν κατάφεραν να ξεπληρώσουν το δάνειό τους, φυλακίζονταν και έχαναν την περιουσία τους.

Γενικότερα, οι συνθήκες μέσα στις οποίες ζούσε ο αγροτικός πληθυσμός ήταν δυσχερείς. Η εγκατάσταση των Τούρκων στα εύφορα εδάφη της Μακεδονίας, της Θράκης και της Θεσσαλίας¹⁹ είχε ως αποτέλεσμα τη μετατόπιση των κατοίκων στις ορεινές περιοχές, οι οποίες δεν ήταν γόνιμες, αλλά ήταν ασφαλείς. Η ζωή των δουλοπάροικων και των γεωργών επηρεάστηκε άμεσα, αφού στα τέλη του 16^{ου} αιώνα το 40-50% της αγροτικής παραγωγής καταβάλλονταν για φόρους του δημοσίου.²⁰ Το βιοτικό επίπεδο του αγροτικού πληθυσμού ήταν εξαιρετικά χαμηλό και η κατάσταση επιβαρύνονταν επιπλέον από τις απώλειες ανθρώπινων ζωών, τις επιδημίες, τις

¹⁷ ΙΕΕ, τ. 11 (1975), σ. 23

¹⁸ ΙΕΕ, τ. 11 (1975), σ. 24

¹⁹ Χ. Πατρινέλης, «Ο Ελληνισμός κατά την πρώτη τουρκοκρατία (1453-1600)», στην ιστοσελίδα: *Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας*, διαθέσιμο στο: <https://ejournals.epublishing.eke.gr>, ημερομηνία προσπέλασης: 6.3.2022

²⁰ Χ. Πατρινέλης, «Ο Ελληνισμός κατά την πρώτη τουρκοκρατία (1453-1600)», *ό. π.*

επιδρομές των πειρατών και τις υλικές ζημιές που προκαλούσαν οι πολεμικές καταστάσεις της περιόδου.

Οι αγρότες και οι κτηνοτρόφοι πλήρωναν τον φόρο της «δεκάτης»,²¹ αλλά κατέβαλλαν και άλλα ποσά για τα κοπάδια τους και για τη διακίνηση των προϊόντων τους στην αγορά. Ένας ακόμα φόρος της περιόδου ήταν το γνωστό «χαράτσι»²² το οποίο επιβάρυνε όλους τους αλλόθρησκους υπηκόους και αφορούσε τον καθένα ξεχωριστά ανάλογα με την οικονομική του κατάσταση. Όσο οι ανάγκες της Οθωμανικής αυτοκρατορίας αυξάνονταν, τόσο επιβάλλονταν και νέοι φόροι, όπως ήταν το «αβαρίζι»,²³ το οποίο είχε τη μορφή αγγαρείας ή έκτακτης εισφοράς ειδών σε περιπτώσεις ανάγκης του κράτους. Στη συνέχεια όμως, ο φόρος αυτός έχασε τον επίκαιρο χαρακτήρα του και μονιμοποιήθηκε. Οι τοπικοί διοικητές κάθε επαρχίας αναλάμβαναν την είσπραξη των φόρων αφού ήταν εξαιρετικά δύσκολο να συγκεντρωθούν από μια κεντρική επιτροπή. Σε όλο αυτό το δίκτυο και ελλείπει ενός αυστηρού κεντρικού ελέγχου, παρενέβαιναν αρκετοί μεσάζοντες οι οποίοι πλούτιζαν σε βάρος του απλού λαού. Το οθωμανικό κράτος επέτρεπε με τις μεθοδεύσεις του τη δημιουργία ταξικών διακρίσεων μεταξύ των υπόδουλων, όταν αυτό εξυπηρετούσε τα συμφέροντα του και όταν οι ισχυρές τάξεις προσέφεραν περισσότερα.. Επίσης, δεν προσπαθούσε να εμποδίσει τη δράση των τοκογλόφων και των οπλοφόρων που απειλούσαν τον απλό λαό. Σε κάθε περίπτωση, αυτοί που ζημιώνονταν και δεινοπαθούσαν σε μια μόνιμη βάση ήταν οι χριστιανοί αγρότες.

1.3. Το εμπόριο και η ναυτιλία των Ελλήνων

Η εμπορική δράση των Ελλήνων ξεκίνησε από τα μέσα του 18^{ου} αιώνα και έπειτα. Γρήγορα το εμπόριο εξελίχτηκε και ακολούθησε η δημιουργία μιας πολύ ισχυρής εμπορικής ναυτιλίας.²⁴ Η Οθωμανική Αυτοκρατορία επέβαλλε αρκετούς περιορισμούς στους Έλληνες που ασκούσαν το εμπόριο εντός της επικράτειάς της και αυτό δυσχέραινε την εμπορική τους δραστηριότητα. Ασφαλώς, η οικονομική δραστηριότητα άνθισε πρωτίστως στη δυτική Ελλάδα και κυρίως στα νησιά του Ιονίου, την Ήπειρο, τη δυτική Στερεά και Πελοπόννησο. Οι μεταφορές των

²¹ Μ. Κοκολάκης, «Μια Αυτοκρατορία σε κρίση», στην: *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*, τ.1 (2003), σ. 54

²² Μ. Κοκολάκης, «Μια Αυτοκρατορία σε κρίση», *ό. π.*, σ. 54

²³ Μ. Κοκολάκης, «Μια Αυτοκρατορία σε κρίση», *ό. π.*, σ. 54

²⁴ Β. Κρεμμύδας, «Η οικονομία των Ελλήνων», στην: *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*, τ.1 (2003), σ. 284

εμπορευμάτων διεξάγονταν με πολλές δυσκολίες αφού πάντα παραμόνευε ο φόβος των ληστών, ενώ στη θάλασσα απειλούσαν οι πειρατές. Η έλλειψη χρημάτων, οι επιδημίες, οι πολεμικές συγκρούσεις, ήταν τα κύρια εμπόδια για την ομαλή εμπορική κίνηση.

Οι Βενετοί ήταν αυτοί που απέκτησαν σημαντική οικονομική δύναμη και είχαν τον πρώτο λόγο στη διακίνηση των προϊόντων μεταξύ του 16^{ου}-17^{ου} αιώνα.²⁵ Η γεωγραφική της θέση ευνοούσε την ανάπτυξη εμπορικών σχέσεων με άλλες ευρωπαϊκές χώρες και αποτελούσε κομβικό σημείο στην περιοχή. Μετά τον 18^ο αιώνα η κυριαρχία της άρχισε να υποχωρεί και στο προσκήνιο βρέθηκαν οι Γάλλοι και οι Άγγλοι, των οποίων οι σχέσεις ήταν πολύ ανταγωνιστικές. Ο συνεχής ανταγωνισμός της εποχής στους ευρωπαϊκούς δρόμους του εμπορίου έδωσε ώθηση στην επιχειρηματική δραστηριότητα των Ελλήνων, καθώς οι Έλληνες έμποροι κλήθηκαν να υπηρετήσουν την τροφοδοσία των αγορών της Δύσης. Οι Έλληνες της διασποράς, οι οποίοι δραστηριοποιούνταν στο εξωτερικό, συνδέθηκαν επωφελώς με το εμπόριο του υπόδουλου ελληνισμού και αυτό είχε ως αποτέλεσμα την εξυπηρέτηση των ελληνικών συμφερόντων στην περιοχή της Μεσογείου.

Περίπου την ίδια περίοδο ξεκίνησε να αναπτύσσεται και η εμπορική ναυτιλία. Εκτός από τα Ιόνια νησιά, αρκετά νησιά και στο Αιγαίο πέλαγος διακινούσαν προϊόντα μέσω θαλάσσης. Η Κρήτη, η Κύπρος, η Χίος, η Άνδρος, αλλά και η Σαντορίνη εξέλιξαν σταδιακά την εμπορική τους δραστηριότητα.²⁶ Ως επακόλουθο της ανάπτυξης της εμπορικής ναυτιλίας ήρθε η ναυπηγική των σκαφών που απαιτούσε ειδικές τεχνικές γνώσεις. Οι γνώσεις αυτές μεταφέρθηκαν στους Έλληνες από την ανατολική πλευρά της Αδριατικής,²⁷ όπου δραστηριοποιούνταν έμπειροι μαραγκοί πλοίων. Οι πρώτοι Έλληνες πλοιοκτήτες ήταν άνθρωποι που ασχολούνταν με το εμπόριο και βρίσκονταν στα Επτάνησα, στο Μεσολόγγι και στο Αιτωλικό.²⁸ Μια νέα τάξη λοιπόν δημιουργήθηκε στον υπόδουλο ελληνισμό, αυτή των πλοιοκτητών, που όφειλε την οικονομική της δύναμη στις εμπορικές επιχειρήσεις. Το ελληνικό εμπορικό ναυτικό αναπτύχθηκε ραγδαία προς το τέλος του 18^{ου} αιώνα, όταν οι ευρωπαϊκές χώρες ζητούσαν προϊόντα και πρώτες ύλες από την Ανατολή. Η διακίνηση των προϊόντων πραγματοποιούνταν με ιστιοφόρα πλοία μέσω

²⁵ Β. Καρδάσης, «Εμπόριο και ναυτιλία», στην: *Ιστορία των Ελλήνων*, τ.8 (2006), σ. 642

²⁶ ΙΕΕ, τ. 11 (1975), σ. 482-490

²⁷ Β. Καρδάσης, *ό. π.*, σ. 648

²⁸ Β. Καρδάσης, *ό. π.*, σ. 648

της Μαύρης θάλασσας και οι Έλληνες που ήταν εγκατεστημένοι στη νότια Ρωσία πρωταγωνίστησαν στις εξαγωγές σιταριού προς την Ευρώπη.²⁹

Η Ύδρα, οι Σπέτσες και τα Ψαρά δημιούργησαν εμπορικούς στόλους που δραστηριοποιήθηκαν στη μεταφορά σιταριού, ιδίως κατά τη διάρκεια των Ναπολεόντειων πολέμων, που απέκλεισαν τους Άγγλους και τους Γάλλους από το εμπόριο. Στην Ύδρα σχηματίστηκε από τους караβοκυραίους εμπόρους η «σερμαγιά», που σήμαινε το συνεταιρικό κεφάλαιο στην κατοχή του φορτίου και στην πλοιοκτησία.³⁰ Η Ύδρα ήταν ένα νησί που όφειλε τον πλούτο της στο εμπόριο που διεξάγονταν μέσω θαλάσσης και αποτέλεσε το πιο σημαντικό σημείο της ναυτιλίας κατά την προεπαναστατική περίοδο. Στον τόπο αυτό έδρασαν σημαντικοί πλοιοκτήτες - αδελφοί Κουντουριώτη - οι οποίοι διαδραμάτισαν καθοριστικό ρόλο στην πορεία της Επανάστασης στη συνέχεια. Η οικονομική τους δύναμη ήταν τόσο μεγάλη, ώστε μπορούσαν να επηρεάζουν τις αποφάσεις γύρω από τη διεξαγωγή του Αγώνα.

1.4. Η διάνοξη – Ο Νεοελληνικός Διαφωτισμός

Κατά τον 16^ο-17^ο αιώνα παρατηρήθηκε μια πνευματική ανάταση στις παροικίες όπου ζούσαν οι Έλληνες του εξωτερικού. Εγκατεστημένοι μακριά από τη σκλαβωμένη πατρίδα και έχοντας αυξήσει τα εισοδήματά τους επωφελούμενοι από την ανάπτυξη του εμπορίου, άρχισαν να δείχνουν ενδιαφέρον για θέματα παιδείας και τέχνης. Οι λόγιοι επίσης, όπως και οι κληρικοί που ήταν εγκατεστημένοι σε αυτές τις περιοχές, διέθεσαν χρήματα για την ίδρυση σχολείων, κολλεγίων και άλλων ιδρυμάτων που σχετιζόνταν με την εκπαίδευση ή τη στέγαση σπουδαστών. Πολλοί Έλληνες κατέφταναν στα πανεπιστήμια της Ιταλίας για να σπουδάσουν και καθώς περνούσε ο καιρός, η υπόδουλη Ελλάδα άρχισε να έρχεται σε επαφή με την πνευματική ανάπτυξη των Ελλήνων του εξωτερικού.³¹ Οι Έλληνες λόγιοι κατάφεραν με την πνευματική δραστηριότητα που ανέπτυξαν να μεταδώσουν τις ελληνικές σπουδές στη Δύση και να προκαλέσουν στους ξένους φιλελληνικά αισθήματα. Τα κλασσικά γράμματα, τα αρχαία ελληνικά ιδεώδη, έγιναν αποδεκτά με συγκίνηση στην Ευρώπη και προέτρεψαν πολλούς φιλέλληνες να στραφούν με ενδιαφέρον στη πολύπαθη Ελλάδα.

²⁹ Β. Καρδάσης, *ό. π.*, σ. 649

³⁰ Β. Καρδάσης, *ό. π.*, σ. 651

³¹ ΙΕΕ, τ. 11 (1975), σ. 288-289

Από τον 18^ο αιώνα οι υπόδουλοι Έλληνες άρχισαν να βιώνουν μια πραγματικότητα σαφώς βελτιωμένη σε πολλούς τομείς σε σχέση με το παρελθόν. Η πνευματική ανάπτυξη του ελληνισμού ήρθε ως φυσική συνέπεια της οικονομικής και εκφράστηκε στο σύνολό της με το κίνημα του Διαφωτισμού που εκπροσώπησε ουσιαστικά όλη την πνευματική δραστηριότητα των Ελλήνων, η οποία συντελέστηκε περίπου στην περίοδο μεταξύ της Συνθήκης του Κιουτσούκ-Καϊναρτζή (1774) και της Ελληνικής Επανάστασης του 1821.³² Το κίνημα του Διαφωτισμού ξεκίνησε από τη Δύση και οι καινοτόμες ιδέες του μεταδόθηκαν στους Έλληνες μέσω της στροφής τους στην παιδεία, των μεταφράσεων κλασσικών κειμένων και της γενικότερης παιδευτικής προσπάθειας. Κύριοι φορείς της μορφωτικής αναγέννησης στάθηκαν οι λόγιοι, οι έμποροι και οι Φαναριώτες, οι οποίοι βρίσκονταν σε συνεχή επαφή τόσο με την Ανατολή, όσο και με τη Δύση. Ο Δυτικός διαφωτισμός ωστόσο, είχε ως αφετηρία την εποχή της Αναγέννησης,³³ η οποία στον ελλαδικό χώρο προσέγγισε μόνο τις περιοχές που είχαν δεχτεί την επίδραση του ιταλικού στοιχείου, όπως ήταν τα νησιά του Ιονίου και η Κρήτη. Στην κυρίως Ελλάδα, οι αρχές της Αναγέννησης δε βρήκαν πρόσφορο έδαφος να ριζώσουν, καθώς η παραδοσιακή χριστιανική ορθόδοξη ηθική και ο εγκαθιδρυμένος στα ελληνικά συγγράμματα αριστοτελισμός, δεν επέτρεψαν την άμεση εισροή νέων πνευματικών ρευμάτων.³⁴ Παρόλα αυτά, για αρκετά μεγάλο διάστημα η ανανέωση πορεύτηκε παράλληλα με την παράδοση και το αποτέλεσμα ήταν η δημιουργία ενός νεωτεριστικού πνευματικού ρεύματος.

Το κύριο χαρακτηριστικό του κινήματος του Διαφωτισμού ήταν η αποτίναξη της παράδοσης, της θρησκευτικής επιρροής και των δογμάτων. Στον υπόδουλο ελληνισμό όμως, η παράδοση και η χριστιανική πίστη είχαν αποτελέσει τους πυλώνες της διάσωσης της πολιτιστικής τους ταυτότητας, οπότε το Γένος δεν απαρνήθηκε ποτέ τα βασικά αυτά στοιχεία του, που, μαζί με τη γλώσσα του, το διατηρούσαν ζωντανό μέσα τους αιώνες της σκλαβιάς. Κύριος εκπρόσωπος λόγιου κληρικού, ο οποίος δίδαξε τις αρχές που Γαλλικού Διαφωτισμού παραμένοντας ταυτόχρονα

³² ΙΕΕ, τ. 11 (1975), σ. 328-329

³³ «Αναγέννηση: η ιστορική περίοδος του Ευρωπαϊκού πολιτισμού, μετά το τέλος του Μεσαίωνα (15ος αιώνας) έως το τέλος του 16ου αιώνα, η οποία χαρακτηρίζεται από την ανανέωση των γραμμάτων, των επιστημών και των τεχνών, υπό την επιρροή της κλασσικής (ελληνικής και ρωμαϊκής) αρχαιότητας», βλ. <https://el.wiktionary.org>

³⁴ Α. Ταμπάκη-Ρ. Αργυροπούλου, «Νεοελληνικός Διαφωτισμός», στην: *Ιστορία των Ελλήνων*, τ. 8 (2006), σ. 407

πιστός στη χριστιανική λαϊκή παράδοση, υπήρξε ο Ευγένιος Βούλγαρης.³⁵ Η παιδεία, που αναδύθηκε ξανά αυτή την περίοδο, είχε καθοριστική σημασία, αλλά καθοριστική υπήρξε εξίσου και η συμβολή της παράδοσης και της θρησκείας. Ο Αδαμάντιος Κοραής στάθηκε η μεγαλύτερη μορφή του Νεοελληνικού Διαφωτισμού,³⁶ ο οποίος, από το Παρίσι όπου έγραφε τα κείμενά του, άσκησε σημαντική επιρροή στην πνευματική πραγματικότητα του ελληνισμού. Αρκετά επαναστατικά κείμενα επίσης έγραψε ο Ρήγας Βελεστινλής.³⁷ Από τα πιο ριζοσπαστικά κείμενα που γράφτηκαν στο πνεύμα του Διαφωτισμού στα τέλη του 18^{ου} και στις αρχές του 19^{ου} αιώνα ήταν η *Ελληνική Νομαρχία* ανώνυμου συγγραφέα, η *Πατρική Διδασκαλία* και ο *Ρωσοαγγλογάλλος*.³⁸ Στα κείμενα αυτά στηλιτεύονταν τα κακώς κείμενα της ελληνικής πραγματικότητας και γινόταν ευθεία επίθεση στις παραδοσιακές διοικητικές δομές καθώς και στις προθέσεις των δυτικοευρωπαίων. Στην απέναντι πλευρά, αρκετοί λόγιοι αμύνθηκαν υπέρ της ορθοδοξίας και της παράδοσης ερχόμενοι σε σύγκρουση με το φιλελεύθερο πνεύμα του Διαφωτισμού, με κυριότερο εκφραστή τον πατριάρχη Γρηγόριο τον Ε΄, ο οποίος υπήρξε σφοδρός πολέμιος του Διαφωτισμού.³⁹

Από το χρονικό σημείο της Άλωσης ως τα μέσα του 18^{ου} αιώνα οι υπόδουλοι Έλληνες βίωσαν σημαντικές κοινωνικές και οικονομικές μεταβολές και ήρθαν σε επαφή με νέες ιδεολογικές συνιστώσες. Το πρώτο διάστημα ο υπόδουλος ελληνισμός ήταν στραμμένος εναντίον της δυτικής Ευρώπης, ενώ αργότερα εναπόθεσε στη Δύση τις ελπίδες του για την ελευθερία. Σε κάθε περίπτωση ο Έλληνας έψαχνε να βρει την εθνική του ταυτότητα, αυτή που θα τον οδηγούσε στη σωτηρία. Η ανάπτυξη της παιδείας και η στροφή προς τα γράμματα τον 18^ο αιώνα έδωσε την ώθηση για το τέλος της αμάθειας. Οι μεγάλες οικονομικές και κοινωνικές αλλαγές συνέπεσαν με την έλευση του Διαφωτισμού στον ελλαδικό χώρο και αποτίναξαν από κοινού τις δεισιδαιμονίες, ανοίγοντας τον δρόμο για την πρόοδο της επιστήμης και την επικράτηση του ορθού λόγου. Αποτέλεσμα αυτών των ζυμώσεων στάθηκε η

³⁵ «Προεπαναστατικές ιδεολογικές ζυμώσεις και συγκρούσεις», στην ιστοσελίδα: *Αργολική Αρχαική Βιβλιοθήκη Ιστορίας και Πολιτισμού*, διαθέσιμο στο: <https://www.argolikivivliothiki.gr>, ημερομηνία δημοσίευσης: 11.10.2021, ημερομηνία προσπέλασης: 5.3.2022

³⁶ «Προεπαναστατικές ιδεολογικές ζυμώσεις και συγκρούσεις», *ό. π.*

³⁷ *ΙΕΕ*, τ. 11 (1975), σ. 335-327

³⁸ *ΙΕΕ*, τ. 11 (1975), σ. 335-337

³⁹ «Προεπαναστατικές ιδεολογικές ζυμώσεις και συγκρούσεις», *ό. π.*

συνειδητοποίηση της εθνικής συνείδησης του Έλληνα καθώς ο χρόνος έφτανε για την κήρυξη της Επανάστασης του 1821.

1.5. Το κοινοτικό σύστημα και οι τοπικοί άρχοντες

Οι Οθωμανοί συνήθιζαν να παραχωρούν προνόμια στους κατοίκους των περιοχών που δεν προέβαλλαν αντίσταση στην εξουσία τους. Με αυτόν τον τρόπο κατάφερναν να ασκούν τον έλεγχο, ενώ οι υπόδουλοι συμβιβάζονταν για να τύχουν ευνοϊκότερης μεταχείρισης και να περισώσουν ό τι μπορούσαν από τις περιουσίες τους. Κάποιες περιοχές απολάμβαναν περισσότερα προνόμια και επομένως ήταν σε θέση να αναπτύξουν κοινοτισμό. Τέτοιες περιοχές ήταν τα μεγάλα χωριά, όπου κατοικούσαν ελεύθεροι καλλιεργητές, τα ορεινά χωριά που δεν ενδιέφεραν και πολύ τους Τούρκους, οι μεγάλες πόλεις που θα ανέπτυσσαν περισσότερο το εμπόριο με τη χορήγηση προνομίων και τέλος, τα ονομαζόμενα «βακούφια», οι περιοχές δηλαδή των οποίων τα έσοδα εξυπηρετούσαν τις ανάγκες κοινωφελών ιδρυμάτων ή τζαμιών.⁴⁰ Κατά την πρώτη περίοδο της τουρκοκρατίας οι συνθήκες δεν ήταν ευνοϊκές για την περαιτέρω ανάπτυξη του κοινοτικού συστήματος, καθώς η οθωμανική αυτοκρατορία βρισκονταν σε περίοδο μεγάλης ακμής. Καθώς όμως, κατά τον 18^ο αιώνα η αυτοκρατορία άρχισε να παρακμάζει, δημιουργήθηκαν οι προϋποθέσεις για ένα ισχυρό κοινοτικό σύστημα, το οποίο στήριζε μια οικονομικά ισχυρή τάξη Ελλήνων, η οποία καταλάμβανε τα περισσότερα αξιώματα και ασκούσε μεγάλη επιρροή στις επαρχίες, αλλά και στην ίδια την κυβέρνηση.

Στις 23 Απριλίου κάθε έτους - ή στις 26 Οκτωβρίου κάποιες φορές - εκλέγονταν οι *δημογέροντες*, οι κοινοτικοί άρχοντες δηλαδή που εκπροσωπούσαν τον πρώτο βαθμό της τοπικής αυτοδιοίκησης.⁴¹ Ο προεκλογικός αγώνας διενεργούνταν με ένταση και σημειώνονταν επεισόδια στα οποία πολλές φορές συμμετείχαν και Οθωμανοί αξιωματούχοι. Η Εκκλησία επίσης λάμβανε μέρος στις εκλογές, καθώς οι αρχιερείς θεωρούνταν ως κατάλληλοι υποψήφιοι για τη θέση του δημογέροντα. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του Παλαιών Πατρών Γερμανού, ο οποίος, αφού συμμετείχε στις εκλογές δημογερόντων και κοτζαμπάσηδων, ανέλαβε και την αρχηγία του Αχαϊκού ή Αρχοντικού κόμματος.⁴² Οι δημογέροντες είχαν την αρμοδιότητα της είσπραξης των ετήσιων φόρων από τους κατοίκους. Ήταν υπεύθυνοι

⁴⁰ ΙΕΕ, τ. 11 (1975), σ. 135

⁴¹ Απ. Διαμαντής, «Το κοινοτικό σύστημα», στην: *Ιστορία των Ελλήνων*, τ. 8 (2006), σ. 504

⁴² Απ. Διαμαντής, *ό. π.*, σ. 506

για τη διαχείριση των χρημάτων της κοινότητας σε ό τι αφορούσε την εκτέλεση έργων, την κατασκευή και τη συντήρηση κτιρίων, ή τις αμοιβές εργασιών στην κοινότητα. Οι δημογέροντες ασκούσαν και τη δικαστική εξουσία για αστικές υποθέσεις,⁴³ ενώ ήταν αρμόδιοι να φροντίζουν για τη φροντίδα των Τούρκων επισκεπτών και να παρέχουν τα απαραίτητα εφόδια σε τουρκικά στρατεύματα που περνούσαν από την περιοχή.

Στην πρωτεύουσα κάθε επαρχίας οι δημογέροντες καλούνταν να εκλέξουν τον *κοτζαμπάση* (κοινοτικός άρχοντας στα τουρκικά)⁴⁴, ο οποίος εκπροσωπούσε τον δεύτερο βαθμό της τοπικής αυτοδιοίκησης.⁴⁵ Οι κοτζαμπάσηδες ανήκαν σε ανώτερη βαθμίδα από τους υπόλοιπους κοινοτικούς άρχοντες, οι οποίοι συναντώνται και με διαφορετικές ονομασίες πέρα από αυτή του δημογέροντα, όπως *προεστοί* ή *προεστώτες*, *επίτροποι*, *πρωτόγεροι* ή *γέροντες*.⁴⁶ Τα κριτήρια για να αναδειχτεί κάποιος σε κοινοτικό άρχοντα, ήταν η ηλικία (γεροντική), η τιμιότητα, η σύνεση, οι ικανότητες, η οικονομική κατάσταση και η καταγωγή. Εντούτοις, τον καθοριστικό ρόλο στην εκλογή έπαιζε ο πλούτος. Οι γαιοκτήμονες ήταν κυρίως αυτοί που διέθεταν οικονομική δύναμη και διεκδικούσαν τα κοινοτικά αξιώματα. Ιδιαίτερα κατά το δεύτερο μισό του 18^{ου} αιώνα, σε μια περίοδο κατά την οποία η οθωμανική αυτοκρατορία δυσκολεύονταν να έχει τον πλήρη έλεγχο όλων των επαρχιών, η αναδειχθείσα τάξη των γαιοκτημόνων κέρδιζε συνήθως στις εκλογές για τα κοινοτικά αξιώματα. Οι κοτζαμπάσηδες ή προεστώτες ήταν αρμόδιοι για τα σημαντικότερα ζητήματα της επαρχίας και ήταν υπεύθυνοι για την είσπραξη της φορολογίας, για τους διορισμούς προσώπων και για τη διαχείριση των χρημάτων της κοινότητας. Η θέση εξουσίας που κατείχαν τους έφερνε συχνά σε σύγκρουση με τα ένοπλα σώματα των κλεφτών και των αρματολών, καθώς οι άρχοντες δεν ήθελαν να διαταραχτεί η ησυχία της κοινότητάς τους. Οι ένοπλοι είχαν συνηθίσει να ζουν ανυπότακτοι και έκαναν παράνομες επιδρομές αρπάζοντας ομήρους για να ζητήσουν λύτρα,⁴⁷ ενώ οι τοπικοί άρχοντες ήταν υποταγμένοι στο τουρκικό κράτος απολαμβάνοντας χρηματικά ανταλλάγματα για τη συνεργασία τους. Ήταν δύο αντίθετοι κόσμοι που συγκρούονταν στη διάρκεια της τουρκοκρατίας, όσο και μετά την έναρξη της

⁴³ Απ. Διαμαντής, *ό. π.*, σ. 508

⁴⁴ ΙΕΕ, τ. 11 (1975), σ. 336

⁴⁵ Απ. Διαμαντής, *ό. π.*, σ. 510

⁴⁶ ΙΕΕ, τ. 11 (1975), σ. 137

⁴⁷ ΙΕΕ, τ. 11 (1975), σ. 140

Επανάστασης των Ελλήνων, με υπόβαθρο διαμάχης το οικονομικό συμφέρον και τη συγκέντρωση της εξουσίας.

Ιδιαίτερα στην Πελοπόννησο οι πρόκριτοι φαίνεται να είχαν πολύ μεγάλη δύναμη, μεγαλύτερη από όση είχαν σε άλλες περιοχές. Στις αρχές του 18^{ου} αιώνα οι κοτζαμπάσηδες της Πελοποννήσου συνέβαλαν ώστε οι Οθωμανοί να κατακτήσουν εκ νέου την περιοχή από τους Ενετούς, πετυχαίνοντας συνάμα τη δημιουργία ενός ευνοϊκού για αυτούς καθεστώτος διοίκησης, το οποίο προέβλεπε την αυξημένη συμμετοχή των κοτζαμπάσηδων σε όλους τους τομείς της περιφερειακής διοίκησης.⁴⁸ Μεταξύ των ετών 1715 – 1821 οι κοτζαμπάσηδες στην Πελοπόννησο συμμετείχαν σε μεγάλο βαθμό στην περιφερειακή διοίκηση, τόσο που είχαν πρόσβαση στο σύστημα είσπραξης των δημόσιων εσόδων.⁴⁹ Η αύξηση του πλούτου των προκρίτων συνέβαλε σημαντικά στη μεγέθυνση της πολιτικής τους επιρροής και δεν δίσταζαν να υπολογίζουν σε κάθε μορφή συμμαχίας, ακόμα και με μουσουλμάνους, προκειμένου να εξασφαλίζουν τα συμφέροντά τους. Οι κοτζαμπάσηδες αναδείχτηκαν σε ισχυρή πολιτική και κοινωνική τάξη, μέσα σε λίγες μόνο δεκαετίες, καθώς προστατεύονταν από υψηλά πρόσωπα του τουρκικού κράτους. Επιπλέον, ασκούσαν επιτυχώς εμπορικές δραστηριότητες που αύξαναν την περιουσία τους και καθιστούσαν τις οικογένειές τους τις ευπορότερες μέσα στις κοινότητες χριστιανών και μουσουλμάνων. Τα χρόνια μάλιστα μεταξύ 1715 – 1770 περιγράφονται και ως «καλός καιρός» από τον ισχυρό προεστό της Πελοποννήσου Κανέλλο Δηλιγιάννη: «...Και δια πενήκοντα σχεδόν έτη απέρασεν η Πελοπόννησος εν μεγάλη ησυχία και ευδαιμονία και οι πρόγονοί μας ωνόμαζον την εποχήν εκείνην “Καλόν καιρόν”».⁵⁰ Γνωστές οικογένειες προκρίτων της Πελοποννήσου που απέκτησαν μεγάλη δύναμη, ήταν οι Δεληγιανναίοι της Γορτυνίας, οι Ζαΐμηδες των Καλαβρύτων, οι Νοταράδες της Κορίνθου, οι Μαυρομιχαλαίοι της Μάνης και οι Λοντέοι του Αιγίου.⁵¹

Καθώς οι κοτζαμπάσηδες εισέπρατταν τους φόρους και επέβαλλαν την τάξη όποτε αυτό χρειαζόταν, οι ενέργειές τους συχνά ήταν αντίθετες με τα νόμιμα μέσα και σημειώνονταν περιστατικά κατάχρησης εξουσίας από την πλευρά τους. Κάποιες

⁴⁸ Δ. Τζάκης, «Φωσική παρουσία στο Αιγαίο», στην: *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*, τ. 1 (2003), σ. 120-121

⁴⁹ Δ. Τζάκης, *ό. π.*, σ. 121

⁵⁰ Κ. Δεληγιάννης, «Απομνημονεύματα, τ. Α'», στα: *Απομνημονεύματα των αγωνιστών του 1821*, (επιμέλεια: Εμμ. Πρωτοψάλτης), Αθήνα 1957, σ. 18

⁵¹ Θ. Βερέμης, Α. Κλάνης, «Προεπαναστατική περίοδος και προετοιμασία της Επανάστασης», στο: *Η απελευθέρωση ενός Έθνους*, Αθήνα 2022, τ. 1, Μέρος Β', σ. 78

φορές μάλιστα οι χριστιανοί κάτοικοι ζητούσαν τη βοήθεια των Τούρκων αξιωματούχων για να τους προστατέψει από τις αυθαιρεσίες των προεστών. Και ενώ οι περιουσίες τους αυξάνονταν συνεχώς, όταν ξέσπασε η Επανάσταση του 1821 εκδήλωσαν δικαιολογημένη επιφυλακτικότητα καθώς φοβήθηκαν μήπως χάσουν τα κεκτημένα τους. Στην πορεία των εξελίξεων συμμετείχαν στον Αγώνα του Έθνους προσφέροντας χρήματα και εφόδια, όχι τόσο γιατί ήθελαν να ελευθερωθούν από τους Τούρκους, αλλά κυρίως επειδή έπρεπε να εξασφαλίσουν και πάλι μια προνομιούχα θέση στη νέα τάξη πραγμάτων.⁵²

1.6. Οι κλέφτες και οι αρματολοί

Οι Οθωμανοί χρησιμοποιούσαν από τον 16^ο αιώνα σώματα άτακτων για τη φύλαξη των υπαίθριων περιοχών της αυτοκρατορίας τους, από τα οποία προήλθαν στα χρόνια της Τουρκοκρατίας οι ένοπλες ομάδες των *κλεφτών*, των *αρματολών* και των *κάπων*.⁵³ Οι ληστές δρούσαν παράνομα καθώς επιδίδονταν σε ληστείες του μουσουλμανικού αλλά και του χριστιανικού πληθυσμού. Προέρχονταν από ορεινά μέρη και θύματά τους ήταν κυρίως εύποροι πολίτες και Έλληνες ή Τούρκοι άρχοντες που απολάμβαναν προνόμια πράττοντας αυθαίρετα. Η δράση τους αυτή θεωρούνταν πολλές φορές πράξη αντίστασης και έτσι δοξάζονταν από τον λαό ως ήρωες. Άλλωστε, μέσω της προφορικής παράδοσης ο ηρωισμός τους και η γενναιότητά τους υμνήθηκαν με έμφαση από το δημοτικό τραγούδι.⁵⁴ Ο Σπ. Τρικούπης γράφει για τους κλέφτες: «... Αλλά το όνομα και το έργον του κλέπτου παρά τοις νεοτέροις όχι μόνον δεν εθεωρείτο αισχρόν, αλλ' ενομιζετο και ένδοξον...».⁵⁵ Οι κάποι ήταν πρώην κλέφτες με αρμοδιότητα την τήρηση της τάξης και την πρόληψη ληστρικών επιδρομών στην περιοχή της ευθύνης τους.⁵⁶ Τέλος, οι αρματολοί αποτελούσαν την ένοπλη ομάδα που ήταν εξουσιοδοτημένη από τους Οθωμανούς να φυλάσσουν τα ορεινά περάσματα και να διώχνουν τους κλέφτες. Οι αρματολοί πληρώνονταν και

⁵² «Ο ρόλος των κοτζαμπάσηδων στην περίοδο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Γιατί οι χριστιανοί ζήτησαν από τους Τούρκους να τους προστατεύσουν από τις αυθαιρεσίες τους», στην ιστοσελίδα: *Η Μηχανή του χρόνου*, διαθέσιμο στο: <https://www.mixanitouxronou.gr>

⁵³ Θ. Βερέμης, Α. Κλάψης, «Προεπαναστατική περίοδος και προετοιμασία της Επανάστασης», ό. π., τ. 1, μέρος Β, σ. 84

⁵⁴ Θ. Βερέμης, Α. Κλάψης, «Προεπαναστατική περίοδος και προετοιμασία της Επανάστασης», ό. π., τ. 1, μέρος Β, σ. 86

⁵⁵ Σπ. Τρικούπης, *Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασεως*, τόμος Α', (δεύτερη έκδοση), Λονδίνο 1860, σ. 46-47

⁵⁶ Θ. Βερέμης, Α. Κλάψης, «Προεπαναστατική περίοδος και προετοιμασία της Επανάστασης», ό. π., τ. 1, μέρος Β, σ. 86

ασκούσαν νόμιμα τα καθήκοντά τους. Ο αρματολισμός συνιστούσε ουσιαστικά ένα σύστημα τοπικής και δημόσιας ασφάλειας αποτελούμενο από ένοπλους ραγιάδες.⁵⁷

Αρχηγός στο αρματολίκι ήταν ο *καπιτάνιος* ή *καπετάνιος*, οι άνδρες του ονομάζονταν *παλληκάρια* και οι υπασπιστές του *πρωτοπαλληκαρα*.⁵⁸ Από την τάξη των αρματολών προήλθαν στη συνέχεια οι γνωστοί *καπεταναίοι* ή *κλεφτοκαπεταναίοι* που πρωταγωνίστησαν στην Επανάσταση του 1821. Οι αρματολοί ήταν συνήθως παλιοί κλέφτες ή διάφοροι νέοι, οι οποίοι επιδείκνυαν ιδιαίτερη ανδρεία και τόλμη. Πολλοί ένοπλοι επιθυμούσαν να εντάσσονται στα αρματολίκια ώστε να εισπράττουν μισθό, αλλά κατά τον 18^ο αιώνα που η Οθωμανική αυτοκρατορία βρέθηκε σε παρακμή, ο θεσμός του αρματολού άρχισε να εκλείπει. Τα ένοπλα σώματα δρούσαν στους μεγάλους ορεινούς όγκους της επικράτειας, εκεί όπου μπορούσαν εύκολα να κρυφτούν και να οργανωθούν χωρίς την απειλή κινδύνου. Τα βουνά της Ελλάδας έπαιζαν σημαντικό ρόλο στην ασφάλεια και στην επικοινωνία των κατοίκων και αποτέλεσαν το φρούριο που κράτησε ζωντανούς και ανέπαφους από την υποταγή πολλούς ελληνικούς πληθυσμούς. Τα αρματολίκια αναπτύχθηκαν σε όλη την ηπειρωτική Ελλάδα ως την Πελοπόννησο. Αν και η περιοχή αυτή αποτελείται από τεράστιους ορεινούς όγκους, ο αρματολισμός δεν συναντάται πολύ στην περίοδο της Τουρκοκρατίας στην Πελοπόννησο. Πιθανότατα υπήρχαν μεγάλα κάστρα στην περιοχή που διατηρούσαν την ασφάλεια, ή η συνεχής παρουσία στρατιωτικών δυνάμεων, λόγω των συχνών τουρκοβενετικών πολέμων, δεν επέτρεψαν τη δημιουργία αρματολικιών.⁵⁹ Ακόμα, η ισχυρή παρουσία των Πελοποννησίων προεστών στην περιοχή δεν ευνόησε τη δράση των ένοπλων σωμάτων.

Κατά τη διάρκεια των πρώτων αιώνων της τουρκοκρατίας οι κλέφτες πραγματοποιούσαν ληστείες με γνώμονα τις προσωπικές τους επιδιώξεις ή στοχεύοντας στην εξυπηρέτηση των συμφερόντων μιας πολύ μικρής ομάδας. Αργότερα, αρκετά χρόνια πριν την έναρξη της Επανάστασης, οι κλέφτες ήταν τα στρατιωτικά σώματα αντίστασης απέναντι στις αυθαιρεσίες των Τούρκων.⁶⁰ Η τουρκική εξουσία επιχείρησε πολλές φορές να τους εξοντώσει, ανεπιτυχώς όμως, αφού τα ένοπλα σώματα των κλεφτών άκμαζαν και πολλαπλασιάζονταν στα άγρια βουνά της Ρούμελης. Αναφερόμενος ο Θ. Κολοκοτρώνης στον διωγμό των κλεφτών από τους Τούρκους το 1806, γράφει στα Απομνημονεύματά του: «...επήγεν ο Ντελή

⁵⁷ Ν. Κοταρίδης, «Αρματολισμός», στην: *Ιστορία των Ελλήνων*, τ. 8 (2006), σ. 522

⁵⁸ ΙΕΕ, τ. 11 (1975), σ. 368

⁵⁹ ΙΕΕ, τ. 11 (1975), σ. 372

⁶⁰ ΙΕΕ, τ. 11 (1975), σ. 146

Αχμέτης εις τον Πασά και του είπεν ότι δεν ημπορούμεν να τους κάνωμε τίποτες, αλλά να τους δώσετε το αρματολίκι δια να ησυχάση ο κόσμος». ⁶¹ Ο Κολοκοτρώνης κατάφερε να ξεφύγει από την «τρομερά καταστροφή των κλεφτών κατά το 1806» ⁶² και κατέφυγε στη Ζάκυνθο. Πολλοί κλεφταρματολοί βρέθηκαν στα νησιά του Ιονίου, όπου έβρισκαν καταφύγιο όταν οι Τούρκοι τους έδιωχναν από την ηπειρωτική Ελλάδα και προσπαθούσαν να τους εξοντώσουν. Οι απλοί άνθρωποι της υπαίθρου ένιωθαν φόβο μαζί και θαυμασμό για τους ένοπλους των βουνών. Από τη μία ανησυχούσαν για τη ζωή τους και το βίος τους και από την άλλη αισθάνονταν δέος μπροστά στο θάρρος των γενναίων που αντιτάσσονταν στην εξουσία. Όταν ο Ιωάννης Καποδίστριας βρέθηκε το 1807 στη Λευκάδα ως απεσταλμένος της Ιονίου Πολιτείας με εντολή να οχυρώσει το νησί απέναντι στην επικείμενη εισβολή του Αλή Πασά, εκείνος αναφέρθηκε επιδοκιμαστικά στην αυτοθυσία των αρματολών που πολέμησαν και νίκησαν τα στρατεύματα του εχθρού στον δρόμο από την Πρέβεζα προς Λευκάδα. ⁶³ Προμήνυμα άλλωστε για τη συμβολή των «καπεταναίων» στην Επανάσταση του 1821 αποτέλεσε η συνάντηση του Καποδίστρια με τους οπλαρχηγούς στη Λευκάδα στις 8/7/1807, ⁶⁴ η οποία περιγράφεται στην αλληλογραφία του με την Αρχή της Ιονίου Πολιτείας.

Οι κλέφτες και οι αρματολοί διαδραμάτισαν καθοριστικό ρόλο στην πορεία της Επανάστασης και οι οπλαρχηγοί που πρωταγωνίστησαν απέκτησαν οικονομική και πολιτική δύναμη τόσο κατά τη διάρκεια του Αγώνα, όσο και στα μετέπειτα χρόνια της Επανάστασης. Οι όροι «κλέφτης» και «αρματολός» συχνά συμπίπτουν, αφού οι αρματολοί, διορισμένοι από τους Τούρκους να εξοντώνουν τους κλέφτες που επιτίθονταν σε Οθωμανούς ή κοτζαμπάσηδες, πολλές φορές προτιμούσαν να αναλαμβάνουν την προστασία των Ελλήνων από τις αυθαιρεσίες των Τούρκων. Πολλές φορές απέφευγαν να κυνηγήσουν τους κλέφτες, κι όταν πιέζονταν από τους Τούρκους ξαναγίνονταν κλέφτες και άφηναν το αρματολίκι τους. ⁶⁵ Αρχικά, οι ληστείες και η συμμετοχή των κλεφταρματολών σε τοπικές εξεγέρσεις δεν είχαν

⁶¹ Θ. Κολοκοτρώνης, *Απομνημονεύματα*, (από την υπαγόρευσή τους στον Γεώργιο Τερτσέτη), Αθήνα 1970, σ. 29

⁶² Α. Κοντάκης, «Απομνημονεύματα», στα: *Απομνημονεύματα των αγωνιστών του 1821*, (επιμέλεια: Εμμ. Πρωτοψάλτης), τ. 11, Αθήνα 1957, σ. 22

⁶³ Ι. Καποδίστριας, «Αποστολή εις Λευκάδα», στο: *Αρχείον Ιωάννου Καποδίστρια*, τόμος Β', Κέρκυρα 1978, σ. 168

⁶⁴ Ι. Καποδίστριας, «Αποστολή εις Λευκάδα», *ό. π.*, σ. 163

⁶⁵ Π. Στάθης, «Γιατί επαναστάτησαν οι κλέφτες και οι αρματολοί», στην ιστοσελίδα της εφημερίδας: *Το Βήμα*, διαθέσιμο στο: <https://www.tovima.gr>, ημερομηνία δημοσίευσης: 25.03.2007, ημερομηνία προσπέλασης: 10.03.2022

εθνικοαπελευθερωτικό χαρακτήρα, αλλά απέβλεπαν στη βελτίωση της ατομικής τους θέσης. Αργότερα όμως, όταν κλέφτες και αρματολοί ανέλαβαν ηγετικό ρόλο στην εξέγερση του Έθνους, συνέβαλαν σημαντικά στο να διατηρήσουν ακέραιη την εθνική συνείδηση των Ελλήνων ως την έναρξη του Αγώνα.

Β' Κεφάλαιο

Η Β' Εθνοσυνέλευση των Ελλήνων

2.1. Οι πρώτες πολιτικές παρατάξεις και η Α' Εθνοσυνέλευση

Οι πρώτες προσπάθειες για τη δημιουργία πολιτικής υπόστασης του ελληνικού έθνους εκφράστηκαν μέσω της ίδρυσης των πρώτων πολιτικών σχηματισμών. Μία εκ των πρώιμων προσπαθειών για τη συσπείρωση κάποιων ελληνικών δυνάμεων εκδηλώθηκε από τον ηγεμόνα της Μάνης Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη, ο οποίος ίδρυσε τον Μάρτιο του 1821 μαζί με άλλους προεστούς την *Μεσσηνιακή Γερουσία*.⁶⁶ Τον Μάιο σχηματίστηκε η *Πελοποννησιακή Γερουσία*, η οποία αντιπροσώπευε μεγαλύτερο μέρος των προεστών της Πελοποννήσου, έχοντας ως κύρια αρμοδιότητά της τον συντονισμό των επιχειρήσεων του Αγώνα. Η διοίκησή της απαρτιζόταν από πέντε προεστούς της Πελοποννήσου και τον Άγιο Βρεσθένη Θεοδώρητο,⁶⁷ ενώ πρόεδρος της ορίστηκε ο Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης. Τον Ιούνιο έφτασε στην Ύδρα ο Δημήτριος Υψηλάντης ως πληρεξούσιος γενικού επιτρόπου⁶⁸ με σκοπό να αναλάβει την αρχιστρατηγία της Γερουσίας, σύμφωνα με τις οδηγίες του αδελφού του Αλέξανδρου Υψηλάντη. Λίγο αργότερα, ήρθε στην Ελλάδα και ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος, ισχυρότατος πολιτικός άνδρας της Επανάστασης και της μετεπαναστατικής περιόδου, ο οποίος υπήρξε ιδιαίτερα ικανός στη διαχείριση των σχετιζόμενων με την εξωτερική πολιτική ζητημάτων. Μαζί με τον Θεόδωρο Νέγρη συγκρότησε τον Νοέμβριο τη *Γερουσία της δυτικής Ελλάδας* και μέσα στον ίδιο μήνα ο Νέγρης σύστησε τη *νομική διάταξη της ανατολικής χέρσου Ελλάδος*, ή *οργανισμό του Αρείου Πάγου, Γερουσία της ανατολικής Ελλάδας*.⁶⁹

Ο Δ. Υψηλάντης θέλησε να αναλάβει τη διοίκηση των στρατιωτικών και πολιτικών υποθέσεων του Μοριά και γι αυτόν τον σκοπό συγκρότησε τον *Γενικό Οργανισμό της Πελοποννήσου*, βάσει του οποίου θα ασκούσε ο ίδιος την αρχιστρατηγία.⁷⁰ Γρήγορα όμως ήρθε σε σύγκρουση με τους προκρίτους της περιοχής, οι οποίοι δεν επιθυμούσαν τη δημιουργία μιας συγκεντρωτικής κρατικής αρχής, αλλά ήθελαν να διατηρήσουν το καθεστώς της επιμέρους διοίκησης των

⁶⁶ Κ. Παπαρρηγόπουλος, *Ιστορία του Ελληνικού έθνους* (υπό Παύλου Καρολίδου), τ. 6 (1925), σ. 35

⁶⁷ Κ. Παπαρρηγόπουλος, *ό. π.*, σ. 36

⁶⁸ Κ. Παπαρρηγόπουλος, *ό. π.*, σ. 36

⁶⁹ Κ. Παπαρρηγόπουλος, *ό. π.*, σ. 36

⁷⁰ «Η εξέλιξη της Επανάστασης κατά τους μήνες Ιούνιο, Ιούλιο, Αύγουστο», στην: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Αθήνα 1975, τ. 12, σ. 138, στο εξής βλ. ΙΕΕ

επαρχιών τους. Σύμφωνα με τον Θεόδωρο Κολοκοτρώνη «...Εκεί ο Υψηλάντης εγύρευε να κάμη πράγματα όπου δεν άρεζαν των αρχόντων και έτσι εφειλονίκησαν...»⁷¹ Μετά από πολλές συγκρούσεις μεταξύ προκρίτων και Υψηλάντη, η Πελοποννησιακή Γερουσία εξακολούθησε να υφίσταται και ο Υψηλάντης κατείχε τον τίτλο του αρχιστράτηγου, χωρίς όμως να αναγνωρίζεται έμπρακτα ο αρχηγικός του ρόλος. Από την άλλη πλευρά, ο Μαυροκορδάτος έφτασε στην Ελλάδα με αποστολή να υπονομεύσει τον Υψηλάντη ώστε να προετοιμαστεί το έδαφος για την ανάληψη της ηγεσίας από τον Ιωάννη Καρατζά και τον Ιγνάτιο.⁷² Ανέλαβε την οργάνωση της Στερεάς Ελλάδας δηλώνοντας στον Υψηλάντη την προθυμία του να συνεισφέρει τα μέγιστα υπό την καθοδήγηση της Πελοποννήσου. Κατάφερε να πάρει με το μέρος του τους προκρίτους και κάποιους οπλαρχηγούς της Στερεάς, αμβλύνοντας με αυτόν τον τρόπο τις διαφορές τους, βρήκε συμμάχους ανάμεσα στους Σουλιώτες και έπειτα έφτασε στην Πελοπόννησο με σκοπό να ασκήσει επιρροή σε σημαντικούς άνδρες. Ο Μαυροκορδάτος μαζί με τους Νέγρη και Καρατζά παρουσιάστηκαν ως εντεταλμένοι για τη διοίκηση και την οργάνωση της Στερεάς,⁷³ αλλά πληρεξούσιος ήταν μόνο ο Μαυροκορδάτος. Κατάφερε με προσεκτικό σχεδιασμό να κερδίσει την εμπιστοσύνη του Δ. Υψηλάντη, προωθώντας ταυτόχρονα τα δικά του σχέδια, τόσο στη Στερεά Ελλάδα, όσο και στην Πελοπόννησο.

Ενώ τα σχέδια του Μαυροκορδάτου προχωρούσαν επιτυχώς, στο χωριό Πιάδα κοντά στην αρχαία Επίδαυρο ξεκίνησε τις εργασίες της η Α΄ Εθνοσυνέλευση στις 20 Δεκεμβρίου του 1821.⁷⁴ Η Α΄ Εθνική Συνέλευση της Επιδαύρου αποτέλεσε την αρχή της θεσμικής ύπαρξης του ελληνικού έθνους που είχε επαναστατήσει⁷⁵ και ήταν ιδιαίτερα σημαντική, καθώς θα ψηφίζονταν το πρώτο πολίτευμα της Ελλάδας, το οποίο θα ένωνε τις πολιτικές παρατάξεις και τα αντικρουόμενα συμφέροντα για έναν κοινό σκοπό. Εξήντα αντιπρόσωποι έλαβαν μέρος από πολλές περιοχές της Ελλάδας και η επιτροπή που εργάστηκε για το Σύνταγμα της Επιδαύρου

⁷¹ Θ. Κολοκοτρώνης, «Απομνημονεύματα», (από την υπαγόρευσή τους στον Γεώργιο Τερτσέτη), Αθήνα 1970, σ. 76

⁷² ΙΕΕ, τ. 12 (1975), σ. 139

⁷³ ΙΕΕ, τ. 12 (1975), σ. 141

⁷⁴ Δ. Φωτιάδης, «Η Α΄ Εθνική Συνέλευση της Επιδαύρου», στο: *Η Επανάσταση του 21*, Αθήνα 1971, τ. 2, σ. 192

⁷⁵ Θ. Χρήστου, *Από την Εθνοσυνέλευση της Επιδαύρου (1821) έως την ενσωμάτωση της Δωδεκανήσου (1947)*, Αθήνα 1999, σ. 9

αποτελούνταν από τρεις αντιπροσώπους κάθε περιοχής.⁷⁶ Πιο συγκεκριμένα, από την ανατολική Στερεά συμμετείχαν οι Θ. Νέγρης, Γ. Αινιάν και Δ. Μανσόλας, από τη Δυτική Στερεά οι Α. Μαυροκορδάτος, Ι. Ακόλυτης και Φ. Καραπάνος, από τα νησιά οι Ι. Ορλάνδος, Π. Σκυλίτσης Ομηρίδης και Α. Μοναρχίδης, ενώ τέλος, από την Πελοπόννησο οι Παλαιών Πατρών Γερμανός, Πανούτσος Νοταράς και Αθ. Κανάρης.⁷⁷ Είναι προφανές ότι δεν αντιπροσωπεύονταν όλα τα μέρη της Ελλάδας στην Εθνοσυνέλευση, όπως η Κρήτη, οι Κυκλάδες, οι Σποράδες, τα Δωδεκάνησα και άλλα νησιά⁷⁸ και αυτό αφαιρούσε το πνεύμα της καθολικότητας από την εθνική προσπάθεια. Ελάχιστοι στρατιωτικοί συμμετείχαν, αφού στην πλειοψηφία τους οι αντιπρόσωποι ήταν κληρικοί, προεστοί και λόγιοι. Κατά τη διάρκεια των εργασιών υπήρξαν διαφωνίες μεταξύ των πληρεξούσιων, οι οποίες όμως μάλλον αμβλύθηκαν υπό τον ενθουσιασμό της προσμονής της ενότητας του επαναστατημένου έθνους. Το «Προσωρινό Πολίτευμα της Ελλάδος» που συντάχτηκε από τη Συνέλευση της Επιδαύρου, ήταν ένα κείμενο επηρεασμένο από τα γαλλικά φιλελεύθερα συντάγματα και διόλου δε βασιζόταν σε θεσμούς αυτοδιοίκησης που ίσχυαν κατά την τουρκοκρατία. Η Γαλλική Επανάσταση επέδρασε σαφώς στο περιεχόμενό του, καθώς διαπνέονταν από αντιαπολυταρχικό πνεύμα ως απόρροια των φιλελεύθερων ιδεών της εποχής που επικρατούσαν στην Ευρώπη. Επίσης, υποστήριζε τη θέσπιση της πολυαρχικής εξουσίας, η οποία προωθούσε το πολίτευμα έναντι της εξουσίας του ενός προσώπου.⁷⁹ Στην Εθνοσυνέλευση της Επιδαύρου οι επαναστατημένοι Έλληνες διατύπωσαν τη θέληση τους να ζήσουν ελεύθεροι πια και απαλλαγμένοι από τα τυραννικά δεσμά των Τούρκων και εξέφρασαν την πρόθεσή τους να παλέψουν για την ανεξαρτησία τους με κάθε τίμημα («Ελευθερία ή Θάνατος»)⁸⁰.

2.2. Οι συγκρούσεις και τα γεγονότα πριν από τη Β΄ Εθνοσυνέλευση

Η νέα τάξη πραγμάτων της επαναστατικής περιόδου έβρισκε τους τοπικούς άρχοντες (προεστούς) και κυρίως τους κοτζαμπάσηδες της Πελοποννήσου, σαφώς προβληματισμένους σχετικά με τον ρόλο που θα διαδραμάτιζαν στη συνέχεια.

⁷⁶ Θ. Χρήστου, *Από την Εθνοσυνέλευση της Επιδαύρου (1821) έως την ενσωμάτωση της Δωδεκανήσου (1947)*, ό. π., σ. 13

⁷⁷ Θ. Χρήστου, *Από την Εθνοσυνέλευση της Επιδαύρου (1821) έως την ενσωμάτωση της Δωδεκανήσου (1947)*, ό. π., σ. 13-14

⁷⁸ ΙΕΕ, τ. 12 (1975), σ. 199

⁷⁹ Θ. Χρήστου, *Από την Εθνοσυνέλευση της Επιδαύρου (1821) έως την ενσωμάτωση της Δωδεκανήσου (1947)*, ό. π., σ. 14

⁸⁰ Ν. Ροτζώκος, «Η πολιτική και θεσμική θεμελίωση του επαναστατημένου έθνους (1822-1825)», στην: *Ιστορία των Ελλήνων*, τ. 9 (2006), σ. 193

Έχοντας συνηθίσει σε θέσεις εξουσίας, οι πρόκριτοι ανησυχούσαν βλέποντας τους απλούς αγρότες να επαναστατούν και μηχανεύονταν τρόπους ώστε να διατηρήσουν την πρωτοκαθεδρία εν μέσω των νέων συνθηκών της Επανάστασης. Μια άλλη τάξη που εμφανίστηκε στην Α΄ Εθνοσυνέλευση, ήταν αυτή των αρχόντων και των εμπόρων των νησιών (κυρίως της Ύδρας, των Σπετσών και των Ψαρών).⁸¹ Οι άνθρωποι αυτοί γνώριζαν καλά ότι θα διαδραμάτιζαν σημαντικό ρόλο στις εξελίξεις του εθνικοαπελευθερωτικού Αγώνα, καθώς τα πλοία τους θα βοηθούσαν σημαντικά στις στρατιωτικές θαλάσσιες επιχειρήσεις. Οι Έλληνες λόγιοι επίσης - με σημαντικότερους τους Μαυροκορδάτο, Κωλέττη και Νέγρη - οι οποίοι πρωταγωνίστησαν στην Εθνοσυνέλευση, ήταν αυτοί που συνέταξαν τα κείμενα των διακηρύξεων. Διέθεταν πολιτικές γνώσεις, είχαν ζήσει υπό την επήρεια των φιλελεύθερων ιδεών της Ευρώπης και ήταν συνειδητοποιημένοι για τον καθοριστικό ρόλο που έμελλε να παίξουν στις υποθέσεις του Αγώνα. Εκείνοι όμως που απουσίαζαν από την Εθνοσυνέλευση, αλλά πρωταγωνιστούσαν στον πόλεμο,⁸² ήταν οι οπλαρχηγοί. Άλλοι ήταν πρώην κλέφτες ή αρματολοί, δρούσαν σε κατάσταση ανταρσίας, κάποιοι είχαν υπηρετήσει τους Οθωμανούς στο παρελθόν ή τους κοτζαμπάσηδες, όλοι πάντως συνολικά βρίσκονταν στα όπλα. Οι πιο σημαντικοί από αυτούς ήταν ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης στην Πελοπόννησο και ο Οδυσσέας Ανδρούτσος στην ανατολική Ρούμελη.⁸³ Γύρω από αυτούς συσπειρώθηκαν άλλοι οπλαρχηγοί και απλοί πατριώτες που γνώριζαν ότι η δύναμη της Επανάστασης βρίσκονταν στις μάχες και στα όπλα. Τελούσαν ωστόσο υπό επιφυλακή καθώς αισθάνονταν ότι οι υπόλοιπες τάξεις ήθελαν να τους αποκλείσουν από την εξουσία.

Κατά το διάστημα που μεσολάβησε έως την έναρξη της Β΄ Εθνοσυνέλευσης στο Άστρος (29 Μαρτίου 1823),⁸⁴ συντελέστηκε σφοδρός ανταγωνισμός μεταξύ των παρατάξεων για την ανάληψη της εξουσίας. Οι οπλαρχηγοί (ή καπεταναίοι)⁸⁵ ανέκτησαν τη δύναμή τους μετά τις επιτυχίες που είχαν σημειώσει στις μάχες του 1822. Οι πολιτικοί φαίνονταν να βρίσκονται προς στιγμήν σε δεύτερη μοίρα, μπροστά στην επιβλητική παρουσία του Κολοκοτρώνη που φάνταζε ως ο απόλυτος ήρωας του Αγώνα. Τα δύο μεγάλα κόμματα που συγκροτήθηκαν ήταν οι *πολιτικοί* και οι *οπλαρχηγοί* ή *στρατιωτικοί*, ή αλλιώς, *άρχοντες* και *κλεφτοκαπεταναίοι*

⁸¹ Ροτζώκος, *ό. π.*, σ. 198

⁸² Ροτζώκος, *ό. π.*, σ. 198

⁸³ Ροτζώκος, *ό. π.*, σ. 199

⁸⁴ Θ. Χρήστου, *Χρονολόγιο της Επανάστασης του 1821*, Τρίπολη 2021, σ. 34

⁸⁵ ΙΕΕ, τ. 12 (1975), σ. 295

(σύμφωνα με τον Φωτάκο).⁸⁶ Οι άρχοντες (πρόκριτοι ή προεστοί ή κοτζαμπάσηδες) θεωρούσαν αυτονόητη την κυριαρχία τους και τη διατήρηση του ηγετικού τους ρόλου στα πολιτικά πράγματα. Εξαιτίας του φόβου τους για την απώλεια της ισχύος τους, σε πολλές περιπτώσεις, ισχυρές οικογένειες στην Πελοπόννησο συμμαχούσαν με άλλες, με τις οποίες στο παρελθόν είχαν διαφορές. Γύρω από τον Μαυροκορδάτο μαζεύτηκαν οι Κ. Δεληγιάννης, Α. Ζαΐμης, Π. Μαυρομιχάλης, καθώς και οι Φαναριώτες Καρατζάς και Νέγρης.⁸⁷ Οι πολιτικοί υπόσχονταν υψηλές θέσεις σε όσους τους ακολουθούσαν. Ένας από αυτούς ήταν και ο Γεώργιος Γιατράκος, ο οποίος ενεπλάκη στη δολοφονία του Κρεββατά στις 16 Νοεμβρίου του 1822.⁸⁸ Ο Κρεββατάς, πλούσιος κοτζαμπάσης του Μοριά, θαύμαζε τον Κολοκοτρώνη και για αυτό του δώρισε τμήμα της περιουσίας του με σκοπό τη διεξαγωγή του Αγώνα. Φοβούμενη η οικογένεια των Γιατράκων ότι θα έχανε τον έλεγχο του Μυστρά εξαιτίας της αυξανόμενης επιρροής του Κολοκοτρώνη, προέβη στην αποτρόπαιη πράξη της δολοφονίας Κρεββατά, με στόχο να αποδυναμωθεί η τροφοδότηση του Γέρου του Μοριά. Η πράξη αυτή φανέρωνε το καθεστώς τρομοκρατίας και τα αθέμιτα μέσα που χρησιμοποιούσαν οι ολιγαρχικοί προκειμένου να εξυπηρετήσουν ίδια συμφέροντα.

Καθώς η θητεία του Βουλευτικού και του Εκτελεστικού σώματος που είχαν οριστεί από την Α΄ Εθνοσυνέλευση έφτανε στο τέλος της τον Γενάρη του 1823, έπρεπε μέσα στον Δεκέμβριο να διεξαχθούν εκλογές για νέα Εθνοσυνέλευση.⁸⁹ Έτσι, αποφασίστηκαν στις 9 Νοεμβρίου οι εκλογές και ο τρόπος διεξαγωγής τους. Η ψηφοφορία θα ήταν ελεύθερη και θα ίσχυε για όλους, ανεξαιρέτως. Στην πρωτεύουσα κάθε επαρχίας θα ψηφίζονταν ο παραστάτης, δηλαδή ο σημερινός βουλευτής, ο οποίος θα έπαιρνε μέρος στη Συνέλευση. Αλλά η ψηφοφορία θα ήταν φανερή και όχι μυστική, γεγονός που σήμαινε ότι ευνοούνταν οι ισχυροί των επαρχιών, αφού κανείς δε θα τολμούσε φανερά να τους αντιταχθεί. Οι κοτζαμπάσηδες, οι ανώτεροι κληρικοί, οι Φαναριώτες και οι μεγαλοπλοιοκτήτες των νησιών αποτελούσαν την παράταξη των ολιγαρχικών που ευνοούνταν.⁹⁰ Τη δημοκρατική παράταξη αποτελούσαν ο απλός λαός, οι οπλαρχηγοί και κάποιοι διανοούμενοι. Καθώς οι ολιγαρχικοί προσπαθούσαν να διασπάσουν τους στρατιωτικούς, κατόρθωσαν να δελεάσουν και να πάρουν με το

⁸⁶ ΙΕΕ, τ. 12 (1975), σ. 295

⁸⁷ ΙΕΕ, τ. 12 (1975), σ. 295

⁸⁸ Δ. Φωτιάδης, «Η δολοφονία του Κρεββατά», στο: *Η Επανάσταση του 21*, Αθήνα 1971, τ. 2, σ. 299

⁸⁹ Δ. Φωτιάδης, «Προεκλογική αναμέτρηση», στο: *Η Επανάσταση του 21*, Αθήνα 1971, τ. 2, σ. 300

⁹⁰ Δ. Φωτιάδης, «Προεκλογική αναμέτρηση», *ό. π.*, σ. 300

μέρος τους τον Παπαφλέσσα, τον Αναγνωσταρά και άλλους σημαντικούς καπεταναίους. Οι ολιγαρχικοί επιδίωκαν τη διάλυση της Πελοποννησιακής Γερουσίας και την ισχύ του συντάγματος της Επιδαύρου χωρίς καμία μετατροπή, ενώ οι δημοκρατικοί επιθυμούσαν συντακτική Συνέλευση.⁹¹ Η Εθνική Διοίκηση, η οποία είχε οριστεί στην Α΄ Εθνοσυνέλευση, αποφάσισε στις 10 Ιανουαρίου την αναβολή των εκλογών και τη διεξαγωγή τους μετά από έναν μήνα, έως τις 15 Φεβρουαρίου του 1823.⁹² Αυτό αποφασίστηκε προκειμένου η Διοίκηση να κερδίσει χρόνο και να οργανώσει τις κινήσεις της προς όφελός της. Ύστερα από λίγες ημέρες πέθανε απροσδόκητα ο αντιπρόεδρος του Εκτελεστικού Θάνος Κανακάρης, πιθανότατα από δηλητηρίαση - για την οποία οι υποψίες βάρυναν τον Ι. Κωλέττη - και ορίστηκε νέος αντιπρόεδρος ο Βασίλης Μπουντούρης, μεγαλονοικοκύρης της Ύδρας.⁹³

Καθώς η Εθνική Διοίκηση επιθυμούσε να κερδίσει κι άλλο χρόνο, αφού ανέβαλε εκ νέου τις εκλογές, ανακοίνωσε στις 18 Ιανουαρίου έναν νόμο βάσει του οποίου η έδρα της θα μεταφέρονταν από την Ερμιόνη στο Ναύπλιο.⁹⁴ Όταν η Διοίκηση δοκίμασε να μεταφερθεί στο Ναύπλιο, ο στρατηγός Πλαπούτας τους εμπόδισε να αποβιβαστούν στο λιμάνι, εφόσον η θητεία τους είχε ήδη λήξει. Τότε, αφού ο Κολοκοτρώνης είχε τον έλεγχο του Ναυπλίου, ορίστηκε το Άστρος Κυνουρίας ως τόπος διεξαγωγής της Β΄ Εθνοσυνέλευσης. Η Εθνική Διοίκηση κατήγγειλε τον Κολοκοτρώνη, τον Πλαπούτα και όσους ήταν μαζί τους για ανταρσία, επειδή δε δέχτηκαν να παραχωρήσουν την πόλη στη νόμιμα εκλεγμένη Διοίκηση.⁹⁵ Ο Κολοκοτρώνης εν τω μεταξύ πήγε και συνάντησε τη Γερουσία καθώς και τον Μαυρομιχάλη και συμφώνησαν να διατηρήσουν την αρχιστρατηγία της Γερουσίας στη Συνέλευση. Τον Μαυρομιχάλη όμως κατάφερε η Διοίκηση να τον δελεάσει τάξοντάς του την προεδρία. Η δύναμη των στρατιωτικών ήταν εμφανώς ασθενέστερη αυτής των πολιτικών: Ο Θ. Κολοκοτρώνης γράφει: «...Εσηκώθηκα και εγώ και επήγα στο Άστρος. Εκεί είμεθα χωρισμένοι φανερά δύο κόμματα, το ένα ελέγετο των Προεστών και το άλλο του Κολοκοτρώνη. Των Προεστών ετών οι περισσότεροι, ήτον 150 Πληρεξούσιοι και 6.000 στρατιώτες (Απρ. 1823). Εγώ είχα τον Οδυσσέα, τον Μούρτζινο και άλλους σαράντα Πληρεξουσίους με 800...»⁹⁶ Οι στρατιωτικοί

⁹¹ Ροτζώκος, «Η πολιτική και θεσμική θεμελίωση του επαναστατημένου έθνους (1822-1825)», ό. π., σ. 236-237

⁹² Ροτζώκος, ό. π., σ. 236-237

⁹³ Δ. Φωτιάδης, «Προεκλογική αναμέτρηση», ό. π., σ. 303

⁹⁴ ΙΕΕ, τ. 12 (1975), σ. 296

⁹⁵ Ροτζώκος, ό. π., σ. 237

⁹⁶ Θ. Κολοκοτρώνης, «Απομνημονεύματα», ό. π., σ. 116

ξεκίνησαν τελικά δυσαρεστημένοι για το Άστρος, όπου θέλησαν να επηρεάσουν με κάθε μέσο τα πράγματα κατά της Διοίκησης. Μαζί του ήταν και ο Οδυσσέας Ανδρούτσος, με τον οποίο είχε ήδη συναντηθεί στη Δημητσάνα στις 13 Φεβρουαρίου του 1823.⁹⁷ Στη συζήτηση που είχαν κάνει τότε μεταξύ τους, ο Ανδρούτσος είχε κατά κάποιο τρόπο προφητέψει τη μετέπειτα συμπεριφορά της κυβέρνησης στον Κολοκοτρώνη, όταν του είπε: «...- Καλά! Εσένα θα πρωτοσκοτώσουν, και όχι με την αλήθειαν, αλλά με τα ψεύματα θα σου πλέξουν το σχοινί της φούρκας!...»⁹⁸ Εν αναμονή λοιπόν της έναρξης των εργασιών της Εθνικής Συνέλευσης στο Άστρος, οι πολιτικοί βρίσκονταν σε θέση ισχύος, ενώ ο Κολοκοτρώνης φαινόταν ότι δεν είχε καταφέρει πολλά στο πολιτικό πεδίο, χωρίς εντούτοις να έχει χάσει το κύρος του.

2.3. Οι εργασίες της Β΄ Εθνοσυνέλευσης

Η Β΄ Εθνική Συνέλευση των Ελλήνων, η οποία συγκροτήθηκε «...δια την αναθεώρησιν του συνταγματικού θεσμού της Επιδάουρου»,⁹⁹ ξεκίνησε τις εργασίες της στις 30 Μαρτίου του 1823 και τις ολοκλήρωσε στις 18 Απριλίου.¹⁰⁰ Έλαβε χώρα στο ονομαζόμενο περιβόλι Καρυτσιώτη στο Άστρος της Κυνουρίας, ή όπως λέγονταν διαφορετικά το Άστρος, στα Καλύβια.¹⁰¹ Οι δύο μεγάλες αντίπαλες παρατάξεις συμμετείχαν στη Συνέλευση και εγκαταστάθηκαν στην περιοχή ως εξής: οι άνθρωποι του κόμματος των Πολιτικών, που ήταν φιλικό προς τη Διοίκηση και αποκαλούνταν και «ξενικό» εξαιτίας της προέλευσης εκ εξωτερικού του αρχηγού τους Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου, παρέμειναν στα Αγιαννήτικα Καλύβια, ή Καλύβια Άστρους.¹⁰² Εκεί εγκαταστάθηκαν και τα μέλη της Διοίκησης. Οι αντίπαλοί τους Στρατιωτικοί, μετέβησαν στα γειτονικά Μελιγιώτικα Καλύβια, όπου κατέφθασε και ο αρχηγός τους Θεόδωρος Κολοκοτρώνης. Η Συνέλευση απαρτίστηκε κατά πλειονότητα από πολιτικούς, αφού σε αυτούς είχαν προσχωρήσει και αρκετοί στρατιωτικοί ύστερα από «ταξίματα» από την πλευρά της Διοικήσεως για κατάληψη θέσεων και αξιωμάτων. Ύστερα από την προκαταρκτική συνεδρίαση της 29^{ης} Μαρτίου, η Συνέλευση ξεκίνησε τις εργασίες της την 30^η του Μαρτίου, οι οποίες, άλλοτε διεξήχθησαν σε ομαλό κλίμα και άλλοτε εν μέσω διενέξεων και φιλονικιών. Πρόεδρος εκλέχτηκε ο Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης, αντιπρόεδρος ο επίσκοπος Βρεσθένης Θεοδώρητος,

⁹⁷ Δ. Φωτιάδης, «Αναβολή των εκλογών», στο: *Η Επανάσταση του 21*, Αθήνα 1971, τ. 2, σ. 304

⁹⁸ Δ. Φωτιάδης, «Αναβολή των εκλογών», *ό. π.*, σ. 304

⁹⁹ Σ. Κτεναβέας, «Κυβερνήσεις-Συνελεύσεις-Δημοψηφίσματα 1821-1947, Αθήνα 1947, σ. 4

¹⁰⁰ Θ. Χρήστου, *Χρονολόγιο της Επανάστασης του 1821*, Τρίπολη 2021, σ. 34

¹⁰¹ Ν. Φλούδας, «Άστρος το χρυσήλιον και ιστορικών», στα: *Θυρεατικά*, Αθήνα 1982, τ. 2, σ. 367

¹⁰² Ν. Φλούδας, *ό. π.*, σ. 424

αρχιγραμματέας ο Θ. Νέγρης και φρούραρχος ο Π. Γιατράκος.¹⁰³ Πραγματοποιήθηκαν 17 συνεδριάσεις και συντάχτηκαν 52 Πρακτικά,¹⁰⁴ εκ των οποίων έχουν διασωθεί και δημοσιευτεί τα 23. Τα Πρακτικά υπογράφηκαν από τον πρόεδρο της Συνέλευσης Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη, από τον αρχιγραμματέα και από τα μέλη δωδεκαμελούς επιτροπής, η οποία αποτελούνταν από τέσσερις Πελοποννήσιους, τρεις Νησιώτες, δύο Κρήτες, δύο Στερεοελλαδίτες και έναν από το Αρχιπέλαγος.¹⁰⁵ Πολλά από τα σημαντικά Πρακτικά υπογράφηκαν και από τους 266 παραστάτες πληρεξούσιους, προερχόμενους από όλα τα μέρη της Ελλάδας. Και ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης υπέγραψε αρκετά από αυτά τα Πρακτικά, ως αρχηγός των Στρατιωτικών. Ο Δ. Υψηλάντης όμως, αν και ανήκε στο σώμα των Στρατιωτικών, δεν υπέγραψε σε κανένα Πρακτικό, αφού ο ρόλος του αγνοήθηκε επιδεικτικά.

Παρακάτω παρουσιάζονται περιληπτικά οι αποφάσεις της προκαταρκτικής συνέλευσης της 29^{ης} Μαρτίου του 1823:¹⁰⁶

α'. Η Διοίκηση της Ελλάδας θα αποτελείται από δύο Σώματα, το Βουλευτικό και το Εκτελεστικό, σύμφωνα με τον Οργανικό Νόμο της Επιδάουρου, ο οποίος θα εξακολουθεί να ισχύει ονομαζόμενος και ως νόμος της Επιδάουρου.

β'. Η αρχηγία των εθνικών δυνάμεων στην ξηρά και στη θάλασσα θα ανήκει μόνο στη Διοίκηση, η οποία θα διορίζει αρχιστράτηγους, ή ναύαρχους σε καιρό πολέμου.

γ'. Η Ελλάδα θα καταρτίσει στρατιωτικούς κωδικούς υπό την καθοδήγηση των ευρωπαϊκών κρατών.

δ'. Το Υπουργείο του Πολέμου θα αποτελείται από τριμελή επιτροπή, καθώς επίσης και το Υπουργείο του Ναυτικού.

Σύμφωνα με τη διάταξη του εσωτερικού κανονισμού της Συνελεύσεως, τα μέλη της Β' Εθνικής Συνέλευσης ορκίστηκαν ως εξής: «Ορκιζόμεθα εις το όνομα Θεού και πατρίδος, άδηλον πατριωτισμόν, ακραιφνή σύμπνοιαν και αποβολήν πάσας ιδιοφιλίας καθ' όλας τας συνδιασκέψεις ημών εν ταύτη τη Εθνική Β' των Ελλήνων Συνελεύσει.»¹⁰⁷

¹⁰³ Ροτζώκος, *ό. π.*, σ. 238

¹⁰⁴ Ν. Φλούδας, *ό. π.*, σ. 425

¹⁰⁵ Ν. Φλούδας, *ό. π.*, σ. 425

¹⁰⁶ «Αποφάσεις της Β' των Ελλήνων Εθνικής Συνελεύσεως», στα: *Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας 1821-1832, Αι Εθνικαί Συνελεύσεις*, τ. 1, Αθήνα 1973, Βουλή των Ελλήνων, σ. 67

¹⁰⁷ «Εσωτερικός διοργανισμός της Συνελεύσεως», στα: *Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας 1821-1832, Αι Εθνικαί Συνελεύσεις*, τ. 1, Αθήνα 1973, Βουλή των Ελλήνων, σ. 71

Ορισμένες από τις σπουδαιότερες αποφάσεις της Β΄ Εθνοσυνέλευσης ήταν οι εξής:

1. Όλες οι μερικές διοικήσεις των τμημάτων της Ελλάδας να καταργηθούν και ο λαός να διοικείται μόνο από την Εθνική Διοίκηση.¹⁰⁸
2. Να συσταθεί μια δωδεκαμελής επιτροπή (αποτελούμενη από έξι πολιτικούς και έξι στρατιωτικούς) η οποία θα διαχειρίζεται τα έσοδα και τα έξοδα του έθνους για το επόμενο έτος.¹⁰⁹
3. Να παραδώσει ο Κολοκοτρώνης στην Εθνική Διοίκηση το Ναύπλιο καθώς και τα προερχόμενα από την Ιταλία έγγραφα, τα οποία κατείχε ο ίδιος.¹¹⁰

Το αναθεωρημένο σύνταγμα που ονομάστηκε «Νόμος της Επιδαύρου»¹¹¹ και επικυρώθηκε από την Εθνοσυνέλευση στις 13 Απριλίου¹¹² ως συνέχεια του Προσωρινού Πολιτεύματος της Ελλάδος, εισηγήθηκε τα παρακάτω:¹¹³

1. Η επίσημη θρησκεία της Ελλάδας θα ήταν η ορθόδοξη χριστιανική, ωστόσο θα επιτρέπονταν στους αλλόθρησκους κάτοικους της επικράτειας να ασκήσουν τα λατρευτικά τους καθήκοντα. Επίσης, όλοι οι χριστιανοί Έλληνες, αυτόχθονες και μη, να απολαμβάνουν τα ίδια πολιτικά δικαιώματα και να είναι ίσοι απέναντι στους νόμους. Το ίδιο και όσοι κατοικούν στην επικράτεια ενώ δεν είναι Έλληνες.
2. Να προστατεύεται η ασφάλεια, η περιουσία, και η τιμή κάθε ανθρώπου.
3. Κάθε άνθρωπος να είναι ελεύθερος, να μην υπάρχει η δυνατότητα να πωληθεί ή να αγοραστεί, άρα να καταργηθεί η δουλεία.
4. Οι Έλληνες να έχουν το δικαίωμα να εκφράζουν ελεύθερα τη γνώμη τους, χωρίς όμως να προβαίνουν σε ύβρεις, να κακολογούν τον χριστιανισμό ή να παραβαίνουν βασικές ηθικές αρχές.
5. Η Διοίκηση να πολιτογραφεί αλλοδαπούς ως Έλληνες, εφόσον αυτοί πληρούν τα ορισμένα από τον νόμο κριτήρια.

¹⁰⁸ «Εσωτερικός διοργανισμός της Συνελεύσεως», στα: *Αρχαία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας 1821-1832, Αι Εθνικαί Συνελεύσεις*, ό. π., σ. 73

¹⁰⁹ «Εσωτερικός διοργανισμός της Συνελεύσεως», ό. π., σ. 80

¹¹⁰ «Εσωτερικός διοργανισμός της Συνελεύσεως», ό. π., σ. 83

¹¹¹ Ξ. Κοντιάδης, *Η περιπετειώδης ιστορία των επαναστατικών συνταγμάτων του 21*, Αθήνα 2021, σ. 129

¹¹² Θ. Χρήστου, *Χρονολόγιο της Επανάστασης του 1821*, ό. π., σ. 34

¹¹³ «Προσωρινόν Πολίτευμα της Ελλάδος», στα: *Αρχαία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας 1821-1832, Αι Εθνικαί Συνελεύσεις*, τ. 1, Αθήνα 1973, Βουλή των Ελλήνων, σ. 89-97

6. Τα χρώματα της ελληνικής σημαίας να ορίζονται το κυανό και το λευκό, ως σύμβολα της θάλασσας και της ξηράς και η ελληνική σημαία να είναι το εθνικό σημείο για όλους τους οπλαρχηγούς, σε όλους τους αγώνες και στη στεριά και στη θάλασσα, καταργώντας τις τοπικές σημαίες.¹¹⁴

Το νέο Σύνταγμα της Β' Εθνοσυνέλευσης τροποποίησε ορισμένους νόμους του προσωρινού πολιτεύματος της Επιδαύρου. Μια από αυτές τις τροποποιήσεις αφορούσε τον νόμο σχετικά με τις επαρχίες. Έτσι, διαμορφώθηκε ο Νέος Οργανισμός των ελληνικών επαρχιών, ο οποίος διαίρεσε κάθε επικράτεια σε επαρχίες και κάθε επαρχία σε κωμοπόλεις και χωριά.¹¹⁵ Τα σύνορα των επαρχιών ωστόσο δεν καθορίστηκαν και ο καθορισμός τους μετατέθηκε στο εγγύς μέλλον. Κάθε επαρχία θα είχε έπαρχο, γενικό γραμματέα, επιστάτη των εσόδων, επιστάτη των εξόδων και αστυνόμο,¹¹⁶ ο οποίος θα ήταν ταυτόχρονα και λιμενάρχης στις παραθαλάσσιες επαρχίες ή στα νησιά. Οι δημογέροντες στα χωριά και στις κωμοπόλεις θα ήταν από ένας μέχρι τέσσερις, σε αναλογία με το πόσες οικογένειες κατοικούσαν στην περιοχή (100, 200, 300, ή και περισσότερες). Από τη διοίκηση διορίζονται ο γενικός γραμματέας και ο έπαρχος, ενώ ο τελευταίος πρέπει οπωσδήποτε να πληροί το κριτήριο της εντοπιότητας. Οι τιμότεροι από τους επαρχιώτες εκλέγουν τους επιστάτες και οι μόνιμοι κάτοικοι του χωριού ή της κωμόπολης εκλέγουν τους δημογέροντες. Αυτοί εφαρμόζουν τις προσταγές του έπαρχου, διαχειρίζονται τις δοσοληψίες και εκτελούν χρέη ειρηνοδίκη. Ο Νέος Οργανισμός εφαρμόστηκε καθολικά, αφού η Β' Εθνοσυνέλευση κατήργησε στις 30 Μαρτίου τους οργανισμούς Πελοποννήσου και Στερεάς Ελλάδας.¹¹⁷ Στα νησιά Σπέτσες, Ψαρά και Ύδρα όμως δεν εφαρμόστηκε, αφού οι πληρεξούσιοί τους αντέδρασαν έντονα επιθυμώντας τη διατήρηση του καθεστώτος της αυτοδιοίκησης.

Σχετικά με τον σχηματισμό της Διοίκησης, συγκροτήθηκαν το Βουλευτικό και το Εκτελεστικό Σώμα. Το Βουλευτικό Σώμα είχε την αρμοδιότητα να συντάσσει τους νόμους για το Εκτελεστικό.¹¹⁸ Αποτελούνταν από παραστάτες, οι οποίοι εκλέγονταν από ελεύθερες επαρχίες της Ελλάδας και είχε Πρόεδρο, Αντιπρόεδρο, δύο Γραμματείς και υπογραμματείς. Το Βουλευτικό ήταν αρμόδιο για τη ρύθμιση των δανείων και τα ζητήματα που σχετίζονταν με την εγγύηση και την εκποίηση μέρους

¹¹⁴ *Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας 1821-1832, Αι Εθνικαί Συνελεύσεις, ό. π., σ. 97*

¹¹⁵ Β. Ανδρονόπουλος, Μ. Μαθιουδάκης, *Νεοελληνική διοικητική ιστορία*, Αθήνα 1988, σ. 65

¹¹⁶ Β. Ανδρονόπουλος, Μ. Μαθιουδάκης, *ό. π.*, σ. 65

¹¹⁷ Β. Ανδρονόπουλος, Μ. Μαθιουδάκης, *ό. π.*, σ. 65

¹¹⁸ «Προσωρινόν Πολίτευμα της Ελλάδος», *Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας 1821-1832, Αι Εθνικαί Συνελεύσεις, ό. π., σ. 89-97*

των εθνικών κτημάτων. Ο προϋπολογισμός εσόδων και εξόδων του κράτους εγκρίνονταν επίσης από το Βουλευτικό Σώμα, καθώς αποφάσιζε και για τον αριθμό των στρατιωτικών δυνάμεων στην ξηρά και στη θάλασσα. Διαχειρίζονταν ακόμα τα θέματα της δημόσιας εκπαίδευσης και της ελευθερίας του τύπου. Το Εκτελεστικό Σώμα αποτελούνταν από πέντε μέλη, είχε Πρόεδρο και Αντιπρόεδρο και εξέλεγε τους εξής Υπουργούς: της Οικονομίας, των Εσωτερικών, των Πολεμικών, του Δικαίου, του Ναυτικού, της Λατρείας και της Αστυνομίας.¹¹⁹ Το Εκτελεστικό Σώμα ήταν αρμόδιο για την άσκηση των νόμων μέσω των υπουργών του σε όλη την επικράτεια, καθώς και για τη δράση των στρατιωτικών δυνάμεων σε θάλασσα και ξηρά. Επίσης, διορίζε τους διπλωματικούς υπουργούς της Διοίκησης στις ευρωπαϊκές χώρες και πρότεινε τον μισθό των στρατευμάτων της ξηράς και της θάλασσας.¹²⁰ Πρόεδρος του Βουλευτικού εκλέχτηκε ο Ι. Ορλάνδος και αντιπρόεδρος ο επίσκοπος Βρεσθένης Θεοδώρητος.¹²¹ Στο Εκτελεστικό σώμα εξελέγη πρόεδρος ο Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης, γενικός γραμματέας ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος και μέλη ο Α. Μεταξάς, ο Σ. Χαραλάμπης και ο Α. Ζαΐμης.¹²² Μία θέση του Εκτελεστικού έμεινε κενή με σκοπό να δοθεί σε κάποιον εκπρόσωπο νησιών. Το Εκτελεστικό διόρισε υπουργό των Εσωτερικών τον Γρ. Δικαίο, γνωστό ως Παπαφλέσσα, υπουργό Οικονομίας τον Αν. Σπηλιωτάκη, Αστυνομίας τον Γ. Αινιάν, Θρησκείας τον Ανδρ. Ιωσήφ, Πολέμου τους Αν. Παπαγεωργίου (Αναγνωσταρά), Χρ. Περραιβό, Δ. Μούρτζινο και τέλος, υπουργό Δικαίου τον Γ. Μπάρμπογλη.¹²³

Η Εθνική Διοίκηση με ψήφισμά της αποφάσισε να μην πωληθούν από τα εθνικά κτήματα, σε καμία περίπτωση, σπίτια, εργαστήρια, μύλοι, μαγαζιά, χάνια, λουτρά, φούρνοι και ελαιοτριβεία.¹²⁴ Επίσης, ενέκρινε την αποζημίωση της Ύδρας, των Σπετσών και των Ψαρών από την Πελοποννησιακή Γερουσία, για την προσφορά των νησιών αυτών στον Αγώνα. Επειδή βάσει του Νόμου της Επιδαύρου η Πελοποννησιακή Γερουσία διαλύονταν και εφόσον στο εξής μία θα ήταν η Διοίκηση του Έθνους, η Πελοπόννησος αναλάμβανε την υποχρέωση της αποζημίωσης των

¹¹⁹ «Προσωρινόν Πολίτευμα της Ελλάδος», *Αρχαία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας 1821-1832, Αι Εθνικαί Συνελεύσεις*, ό. π., σ. 89-97

¹²⁰ «Προσωρινόν Πολίτευμα της Ελλάδος», *Αρχαία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας 1821-1832, Αι Εθνικαί Συνελεύσεις*, ό. π., σ. 89-97

¹²¹ Ροτζώκος, ό. π., σ. 240

¹²² Ροτζώκος, ό. π., σ. 240

¹²³ Ροτζώκος, ό. π., σ. 240

¹²⁴ «Προσωρινόν Πολίτευμα της Ελλάδος», ό. π., σ. 109

παραπάνω νησιών.¹²⁵ Επίσης, η Συνέλευση αποφάσισε την αποζημίωση των κατοίκων του Άστρους, εξαιτίας των ζημιών που προκλήθηκαν στα σιτηρά κατά τη διάρκεια της διεξαγωγής των εργασιών της Εθνοσυνέλευσης. Πράγματι, Ο πολύς κόσμος και στρατός που είχε συγκεντρωθεί στο Άστρος από τα τέλη Φεβρουαρίου μέχρι τις 16 Απριλίου του 1823¹²⁶ είχε προκαλέσει πολλές ζημιές στα σιτηρά και σε άλλες καλλιέργειες της περιφέρειας.

2.4. Ο αντιφατικός χαρακτήρας της Εθνοσυνέλευσης

Από την αρχή των εργασιών της Εθνοσυνέλευσης έγινε αισθητή η υπεροχή της παράταξης των πολιτικών, καθώς αντιπροσωπεύονταν από 150 παραστάτες έναντι 40 του κόμματος των στρατιωτικών. Οι πολιτικοί επιδίωκαν με κάθε τρόπο να αμαυρώσουν τη φήμη του Κολοκοτρώνη και για αυτόν τον σκοπό διάβασαν στη συνεδρίαση, την 1^η Απριλίου, μία αναφορά - καταγγελία των αδελφών Ζαφειρόπουλων¹²⁷ εναντίον των στρατιωτών του Κολοκοτρώνη για βιαιοπραγίες στα χωριά που εξαρτιόνταν από αυτούς. Χωρίς να ληφθεί υπόψη η εγκυρότητα των λεγομένων, η Συνέλευση ονόμασε τον Κολοκοτρώνη «αρχηγόν του κόμματος των ταραξιών και κακοποιών».¹²⁸ Οι στρατιωτικοί που διέμεναν στα Μελιγγίτικα Καλύβια αντέδρασαν έντονα, αλλά ο Δ. Υψηλάντης κατόρθωσε να τους αποτρέψει από κάποια βίαιη ενέργεια. Άλλη αιτία σύγκρουσης στάθηκε το Ναύπλιο, το οποίο ο Κολοκοτρώνης αρνήθηκε να παραδώσει όταν του ζητήθηκε. Οι ολιγαρχικοί επιδείκνυαν καταφανέστατη περιφρονητική συμπεριφορά στους πρωταγωνιστές των πολεμικών επιτυχιών. Ο Δ. Υψηλάντης διατύπωσε με ειλικρίνεια την πρόθεσή του να αμβλύνει την κατάσταση, στις 8 Απριλίου στη Συνέλευση: «...δια να παύσωσι πλέον αι κατά του ατόμου μου δυσφημίας και διαβολαί και να καταργηθώσιν ακολούθως και τα εκ τούτων προσγενόμενα πάθη».¹²⁹ Κανείς όμως από την παράταξη των ολιγαρχικών δεν έδωσε σημασία στα λόγια του, αλλά όλοι τον αγνόησαν.

Βάσει των ψηφισμάτων της Εθνοσυνέλευσης καταργήθηκε η αρχιστρατηγία του Κολοκοτρώνη, γεγονός που αποτελούσε εξαρχής βασική επιδίωξη των πολιτικών και ενισχύθηκε ο ρόλος του Βουλευτικού σώματος σε βάρος του Εκτελεστικού, δημιουργώντας αιτίες για μελλοντικές συγκρούσεις μεταξύ τους. Πολλές αντιδράσεις

¹²⁵ «Προσωρινόν Πολίτευμα της Ελλάδος», ό. π., σ. 136

¹²⁶ Ν. Φλούδας, ό. π., σ. 425

¹²⁷ Δ. Φωτιάδης, «Ο πρώτος εμφύλιος σπαραγμός», στο: *Η Επανάσταση του 21*, Αθήνα 1971, τ. 2, σ. 305

¹²⁸ Δ. Φωτιάδης, ό. π., σ. 305

¹²⁹ Δ. Φωτιάδης, ό. π., σ. 305

προκάλεσε ωστόσο η παράγραφος «περί εκποίησης μέρους εξ απάντων των εθνικών κτημάτων»,¹³⁰ σύμφωνα με την οποία θα επιτρέπονταν στο εξής η ιδιοποίηση εθνικών γαιών από άρχοντες σε πολύ χαμηλές τιμές, ενώ οι μικροί καλλιεργητές που δεν είχαν τα χρήματα, θα εξακολουθούσαν να καλλιεργούν τη γη ως κολλήγοι.¹³¹ Ύστερα από θύελλα αντιδράσεων που ξεσήκωσε στο στρατόπεδο των στρατιωτικών αυτή η απόφαση, οι ολιγαρχικοί αναγκάστηκαν να υποχωρήσουν εν μέρει - φοβούμενοι μια ένοπλη σύρραξη - και προέβησαν σε απλή τροποποίηση βάσει της οποίας θα επιτρέπονταν μόνο η πώληση κτιρίων ύστερα από δημοπρασία. Η εξέλιξη αυτή δεν άρεσε καθόλου στους εκπροσώπους των νησιών που είχαν προσφέρει σε ναυτικές υπηρεσίες, καθώς περίμεναν ότι μέσω της εκποίησης των εθνικών γαιών θα αποζημιώνονταν χρηματικά. Ο ρόλος των ναυτικών στην Β' Εθνοσυνέλευση είχε ιδιαίτερο βάρος εφόσον η βοήθειά τους ήταν απαραίτητη για τη διεξαγωγή του Αγώνα και απέκτησε ακόμα μεγαλύτερη βαρύτητα στις μετέπειτα εξελίξεις. Ο Κολοκοτρώνης αφηγείται: «Εψηφισαν να εκποιήσουν τη γη, με σκοπό να βγάλουν ό,τι είχαν εξοδεύσει, όσα ήθελαν, και να αποζημιωθούν εις γην και να αφήσουν τον λαόν γυμνόν και απ' αυτήν την ελπίδα της γης. Τότε ο λαός εγύρισε με την μνήμη την εδικήν μου. Αυτοί σαν είδαν την κακήν εντύπωσιν όπου έκαμεν η εκποίησης, εβιάσθησαν να το σβύσουν αυτό το άρθρο».¹³² Ο ίδιος ο Κολοκοτρώνης διατύπωσε τη γνώμη του για όσα διαδραματιζόνταν όταν τον προσκάλεσαν στη Συνέλευση: «...Σεβαστή Συνέλευσις, δεν είναι καλά αυτά τα ψηφίσματα οπού εκάματε, να είναι τόσο πολλοί βουλευταί και τόσο πολλοί στρατηγοί, γιατί θα μας φέρουν τόσα έξοδα και τόσες ζημίες, διότι το έθνος μας είναι πτωχό και δεν ημπορεί να πληρώση τόσους πολιτικούς και πολεμικούς ανωφελείς.»¹³³ Παρόλο που οι παράταξη των στρατιωτικών θέλησε να απαντήσει πολλές φορές με βία στις προκλήσεις των πολιτικών – ιδίως ο Ανδρούτσος που πρότεινε να σφάζουν τους αντιπάλους τους¹³⁴ - ο Κολοκοτρώνης τήρησε μετριοπαθή στάση και δεν επέλεξε τη λύση της βίας. Ίσως και εκείνος ήλπιζε ότι στο μέλλον θα κέρδιζε μια θέση στα πολιτικά πράγματα, όπως του υποσχέθηκαν μέλη των ολιγαρχικών, ότι δηλαδή κάποια στιγμή θα καταλάμβανε τη θέση του αντιπροέδρου του Εκτελεστικού.

¹³⁰ ΙΕΕ, τ. 12 (1975), σ. 298

¹³¹ ΙΕΕ, τ. 12 (1975), σ. 299

¹³² Δ. Φωτιάδης, *ό. π.*, σ. 306

¹³³ Θ. Κολοκοτρώνης, «Απομνημονεύματα», *ό. π.*, σ. 117

¹³⁴ ΙΕΕ, τ. 12 (1975), σ. 299

Αν και ο Νόμος της Επιδαύρου αποτέλεσε ενοποιητικό παράγοντα¹³⁵ μέσω του εκσυγχρονισμού του τρόπου διακυβέρνησης, ωστόσο, είναι δυνατό να διαπιστωθεί η βαθύτερη ρήξη μεταξύ των παρατάξεων που οδήγησε σε όξυνση του διχασμού. Στον αντίποδα του συγκρουσιακού κλίματος της Εθνοσυνέλευσης και του έντονου πολιτικού παρασκηνίου, το αναθεωρημένο πολίτευμα περιλάμβανε κάποιες προοδευτικές διατάξεις που εκπροσωπούσαν το φιλελεύθερο πνεύμα των γαλλικών συνταγμάτων.¹³⁶ Το «Προσωρινόν Πολίτευμα της Ελλάδος» (Νόμος της Επιδαύρου) περιλάμβανε ψηφίσματα τα οποία αποτελούσαν την πρώτη προσπάθεια καθορισμού των Ελλήνων ως αυτόνομων και ανεξάρτητων πολιτών ενός ελεύθερου κράτους. Αν και ήταν νωρίς για τους Έλληνες να φτάσουν στο σημείο συνειδητοποίησης της εθνικής τους υπόστασης, εντούτοις, οι αποφάσεις που ελήφθησαν ήταν μια αρχή φιλελευθερισμού και δικαιοσύνης. Το Προσωρινόν Πολίτευμα της Ελλάδος προλογίζεται με τα παρακάτω λόγια: «Το ελληνικόν έθνος, το υπό τη φρικώδη οθωμανικήν δυναστείαν, μη δυνάμενον να φέρη τον βαρύτατον και απαραδειγμάτιστον ζυγόν της τυραννίας και αποσείσαν αυτόν με μεγάλα θυσίας, κηρύττει σήμερον δια των νομίμων παραστατών του, εις Εθνικήν συνημένων Συνέλευσιν, ενώπιον θεού και ανθρώπων την πολωτικών αυτού υπαρχών και ανεξαρτησίαν...»¹³⁷

Σύμφωνα με τη Διακήρυξη της Β' Εθνικής Συνέλευσης οι Έλληνες κατόρθωσαν να φτάσουν στην πολυπόθητη στιγμή της διακήρυξης της ανεξαρτησία του έθνους στην Επίδαυρο, ύστερα από σκληρούς αλλά ελπιδοφόρους αγώνες για την ελευθερία. Και τώρα, έχοντας ήδη παρέλθει τρία χρόνια νικηφόρων μαχών με τους Τούρκους, φτάνει η ευτυχής στιγμή της Β' Εθνικής Συνελεύσεως στο Άστρος, με σκοπό να επεξεργαστεί και να επιδιορθώσει τους κειμένους νόμους. Το κείμενο της Διακήρυξης δίνει το έναυσμα της ενότητας για τους πολύπαθους Έλληνες: «...δεν μένει, ειμή να διακηρύξει εις το όνομα του ελληνικού έθνους, του οποίου νομίμως φέρει την πληρεξουσιότητα, και κηρύττει σήμερον κατ' επανάληψιν, ενώπιον Θεού και ανθρώπων, την πολιτικήν των Ελλήνων ύπαρξιν και ανεξαρτησίαν, δια την ανάκτησιν της οποίας έχυσε το έθνος και χύνει αίματα ποταμηδόν, με αμετάθετου απόφασιν όλοι, όλοι οι Έλληνες, ή να επαναλάβωμεν αυτήν, κατά τα απαράγραπτα

¹³⁵ Ξ. Κοντιάδης, *ό. π.*, σ. 134

¹³⁶ ΙΕΕ, τ. 12 (1975), σ. 299

¹³⁷ «Προσωρινόν Πολίτευμα της Ελλάδος», *Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας 1821-1832, ό. π.*, σ. 89

δικαιώματά μας, από τον άρπαγα αυτής Σουλτάνον και να ανεξαρτηθώμεν εντελώς έθνος χωριστόν, αυτόνομου και ανεξάρτητον αναγνωριζόμενοι, δια την δόξαν της αγίας ημών πίστεως και την ευτυχίαν των ανθρώπων, ή με τα όπλα εις τας χείρας όλοι, όλοι οι Έλληνες να κατατομών εις τους τάφους, αλλά χριστιανοί και ελεύθεροι, καθώς ανήκει εις ανθρώπους προσπαθώντας να απολαύσωσιν ατίμητα αγαθά, ό, τι λογής είναι η πολιτική ύπαρξις και ανεξαρτησία, και τα οποία αυτά αγαθά δεν γνωρίζουσιν εκ φήμης, αλλ' έχοντες εστερήθησαν. Καθώς ανήκει εις ανθρώπους κατοικούντας γην ηρωικήν, όπου όλα, ενθυμίζοντα την προγονικήν εύκλειαν και τας προγονικάς αρετάς, εμψυχώνουσι μεγάλως ζωογονούντα. Και, τέλος, καθώς ανήκει εις ανθρώπους πάτριον έχοντας τον βάρβαρον να καταπολεμώσι και την πατρίδα να απελευθερώνωσι...»¹³⁸

¹³⁸ «Προσωρινόν Πολίτευμα της Ελλάδος», *Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας 1821-1832*, ό. π., σ. 142

Γ' Κεφάλαιο

Μετά τη Β' Εθνοσυνέλευση: η πορεία προς τον εμφύλιο της Επανάστασης

3.1. Τα γεγονότα ως την έναρξη του πρώτου εμφυλίου (Φθινόπωρο 1823)

Με την κατάργηση της Πελοποννησιακής Γερουσίας και της αρχιστρατηγίας του Κολοκοτρώνη που ψηφίστηκαν στο Άστρος, η πολιτική παράταξη βγήκε κερδισμένη ενισχύοντας και θεσμικά την εξουσία της και απομονώνοντας τους αντιπάλους της. Μάλιστα, ο Γ. Κουντουριώτης έγραψε με ενθουσιασμό στον αδελφό του Λάζαρο: «...Οι Υψηλάντο - Κολοκοτρωνισταί έσβησαν διόλου βλέποντας την ένωσιν του έθνους. Αι αρχιστρατηγίαι έλειψαν εις το παντελές και μένει όλη η ισχύς εις την Διοίκησιν...»¹³⁹ Ως πρωτεύουσα της κυβέρνησης ορίστηκε η Τριπολιτσά, καθώς αποτελούσε το διοικητικό κέντρο της οθωμανικής εξουσίας στην Πελοπόννησο¹⁴⁰ ως τότε, αλλά παράλληλα, επειδή ήταν ένα κεντρικό σημείο πλήρως προστατευμένο από τον πλούσιο ορεινό όγκο της περιοχής. Στην Τριπολιτσά όμως κατέφτασε και ο Κολοκοτρώνης με τους άνδρες του και έτσι, μέσα σε ένα ιδιαίτερα τεταμένο κλίμα, οι δύο αντίπαλες παρατάξεις ήρθαν ξανά αντιμέτωπες. Την ημέρα της εγκατάστασης της Διοίκησης στην πόλη (26 Απριλίου) σημειώθηκαν σοβαρά επεισόδια, τα οποία λίγο έλειψε να αποβούν μοιραία για την ανατροπή της κυβέρνησης, κάτι που τελικά αποφεύχθηκε χάρη στην ψύχραιμη παρέμβαση του Κολοκοτρώνη. Μέσα σε αυτήν την ταραγμένη ατμόσφαιρα, η Διοίκηση εξέδωσε διάταγμα στις 17 Μαΐου, σύμφωνα με το οποίο τα νησιά διαιρέθηκαν σε 15 επαρχίες.¹⁴¹ Συνολικά, η ελληνική επικράτεια χωρίστηκε σε 60 επαρχίες,¹⁴² με την τοπική αυτοδιοίκηση των Σπετσών, της Ύδρας και των Ψαρών να μην αποδέχονται αυτή τη διαίρεση.

Από την άλλη πλευρά, οι δυσαρεστημένοι από τα αποτελέσματα της Εθνοσυνέλευσης ήταν πολλοί, οι οποίοι και αποτελούσαν την πλειοψηφία της παράταξης των στρατιωτικών. Ο κύριος λόγος της δυσανασχέτησής τους ήταν ότι οι ίδιοι δεν εκλέχτηκαν και έτσι γεννήθηκε στο μυαλό τους η ιδέα της ανατροπής της

¹³⁹ Δ. Φωτιάδης, «Ο πρώτος εμφύλιος σπαραγμός», στο: *Η Επανάσταση του 21*, Αθήνα 1972, τ.2, σ. 308

¹⁴⁰ Ροτζώκος, «Η πολιτική και θεσμική θεμελίωση του επαναστατημένου έθνους (1822-1825)», στην: *Ιστορία των Ελλήνων*, τ. 9 (2006), σ. 241

¹⁴¹ Γιαννόπουλος, «Η Επανάσταση κατά το 1823», στην: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Αθήνα 1975, τ. 12, σ. 299, στο εξής βλ. ΙΕΕ

¹⁴² ΙΕΕ, τ. 12 (1975), σ. 299

κυβέρνησης. Μάλιστα, δεν τους άρεσε η μετριοπαθής στάση του Κολοκοτρώνη, ο οποίος υπέγραψε την προκήρυξη της Εθνοσυνέλευσης και επενέβη ώστε να αποφευχθεί η ανατροπή της κυβέρνησης. Ο Κολοκοτρώνης κατακρίθηκε επίσης από τους άλλους οπλαρχηγούς επειδή αρραβώνιασε τον δωδεκάχρονο γιο του Κολίνο¹⁴³ με την κόρη του Κανέλλου Δεληγιάννη, η οποία ήταν τότε έξι χρονών! Προφανώς, η ενέργεια αυτή ήταν μια κίνηση που εξυπηρετούσε τα συμφέροντα και των δύο σημαντικών ανδρών. Από τη μία πλευρά, ο Κολοκοτρώνης αποκτούσε με αυτόν τον αρραβώνα πολιτικά ερείσματα υποστηριζόμενος από έναν ισχυρό προεστό και από την άλλη, ο Δεληγιάννης θα αύξανε τη δύναμή του. Οι «σύντροφοι» του Κολοκοτρώνη δεν είδαν με καλό μάτι αυτό το συμπεθεριό, καθώς αντιλαμβάνονταν ότι ο αρχηγός τους έψαχνε τρόπους να αποκτήσει πρόσβαση σε πολιτικά προνόμια και κάτι τέτοιο αποτελούσε ένα είδος προδοσίας απέναντί τους.

Ο Κολοκοτρώνης ωστόσο, διατηρούσε ακόμα ισχυρή την επιρροή του στην Πελοπόννησο, στην Τρίπολη, την Κόρινθο, το Ναύπλιο και ιδιαίτερα στην Καρύταινα, από όπου κατάγονταν αρκετοί στρατιώτες που ακολουθούσαν τον ίδιο και τον πιστό του σύμμαχο, Πλαπούτα.¹⁴⁴ Καθώς οι στρατιωτικοί ήταν δυσαρεστημένοι από τις εξελίξεις της Εθνοσυνέλευσης, αποφάσισαν να συγκεντρωθούν στις 18 Μαΐου στη Σελίμνα,¹⁴⁵ χωριό το οποίο βρίσκονταν κοντά στην Καρύταινα, για να πάρουν αποφάσεις σχετικά με την αντίδρασή τους στα γεγονότα. Κάποιοι από τους συγκεντρωθέντες ήταν οι κοτζαμπάσηδες Ασημάκης Φωτιάδας, Γεώργιος Σισίνης και οι Αδελφοί Δεληγιάννη, αλλά και ο Θ. Νέγρης και ο Οδυσσέας Ανδρούτσος.¹⁴⁶ Εκεί αποφάσισαν από κοινού να παραμείνουν ενωμένοι και να στηρίξουν όποιον τυχόν βρεθεί σε κίνδυνο. Πίστευαν ότι είχαν αδικηθεί και ήταν η σειρά τους να ορίσουν μια νέα Συνέλευση με γνήσιους αντιπροσώπους των επαρχιών τους αυτή τη φορά. Πραγματικά, διόρισαν εφόρους για την είσπραξη των φόρων και κάλεσαν με προκηρύξεις τον λαό να μην υπακούει πια στην κυβέρνηση.¹⁴⁷ Η Διοίκηση αντέδρασε άμεσα εκδίδοντας προκήρυξη στις 19 Μαΐου του 1823, σύμφωνα με την οποία κατηγορούνταν οι στρατιωτικοί που είχαν συγκεντρωθεί στη Σελίμνα, επειδή με τις πράξεις τους προέβαιναν σε παραβίαση των νόμων του έθνους και εξυπηρετούσαν τα ιδιωτικά τους συμφέροντα, χωρίς να ενδιαφέρονται για το

¹⁴³ΙΕΕ, τ. 12 (1975), σ. 300

¹⁴⁴Ροτζώκος, ό. π., σ. 241

¹⁴⁵Δ. Φωτιάδης, ό. π., σ. 311

¹⁴⁶Ροτζώκος, ό. π., σ. 241

¹⁴⁷Δ. Φωτιάδης, ό. π., σ. 311

«εθνικό συμφέρον».¹⁴⁸ Εξαιτίας όμως του φόβου που προκαλούσε μια ενδεχόμενη ένοπλη σύγκρουση με τους άνδρες του Κολοκοτρώνη, η κυβέρνηση έδειξε διάθεση για συμβιβασμό και προς στιγμήν φάνηκε ότι κάτι τέτοιο ήταν εφικτό.

Στη λογική των διαπραγματεύσεων εντάσσεται και η πρόταση που έγινε στον Κολοκοτρώνη για την αντιπροεδρία του Εκτελεστικού σώματος, την οποία και ο ίδιος αποδέχτηκε και έτσι εκλέχτηκε αντιπρόεδρος στις 27 Μαΐου του 1823.¹⁴⁹ Επίσης, ο γιος του Πάνος Κολοκοτρώνης διορίστηκε φρούραρχος στο Ναύπλιο, σε μια ένδειξη διάθεσης προσεταιρισμού της οικογένειας των Κολοκοτρωναίων από την πλευρά της Διοίκησης. Κάποιοι οπλαρχηγοί από τις τάξεις του Κολοκοτρώνη επέδειξαν καχυποψία απέναντι στην απόφαση του Γέρου του Μοριά να πάει με τα νερά της κυβέρνησης. Όμως ο Κολοκοτρώνης, καθώς αντιλαμβάνονταν ότι με την κατάργηση της Πελοποννησιακής Γερουσίας κινδύνευε να βρεθεί εκτός του προσκηνίου των πολιτικών εξελίξεων, προέβη σε αυτή την κίνηση σε μια προσπάθεια να ενταχθεί στο πολιτικό σκηνικό ώστε να ελέγχει τη δραστηριότητα αυτών που έπαιρναν τις αποφάσεις. Προφανώς πίστευε ότι με αυτόν τον τρόπο θα ήταν σε θέση, τόσο να συμμετέχει και ο ίδιος ενεργά στη λήψη των σημαντικών αποφάσεων, όσο και να προλαβαίνει τυχόν κακόβουλες παρασκηνακές ενέργειες. Σίγουρα ο Κολοκοτρώνης δεν είχε κατανοήσει ότι δεν ήταν εύκολο για εκείνον να πρωταγωνιστήσει σε πολιτικά παιχνίδια, καθώς γνώριζε καλά πώς να παίρνει τη νίκη στο πεδίο της μάχης, αλλά δεν είχε τις γνώσεις, ούτε και την απαιτούμενη εμπειρία να προσαρμόσει τη συμπεριφορά του σε πολιτικούς ελιγμούς.

Ενδεικτικό αυτής της αδυναμίας του στάθηκε το δραματικό επεισόδιο που συνέβη ανάμεσα στον ίδιο και τον Αλέξανδρο Μαυροκορδάτο. Αν και ο Μαυροκορδάτος είχε νόμιμα εκλεγεί πρόεδρος του Βουλευτικού σώματος (10 Ιουλίου 1823),¹⁵⁰ ο Κολοκοτρώνης τον απομάκρυνε με την απειλή βίας από αυτή τη θέση, επειδή ο ίδιος ήταν πεπεισμένος ότι ο Αναγνώστης Δεληγιάννης – με τον οποίο είχε συμπεθεριό – έπρεπε να καταλάβει αυτό το αξίωμα. Με αυτή του την πράξη έδειξε ότι τον ενδιέφερε πρωτίστως το ατομικό του συμφέρον – εφόσον είχε συμμαχήσει με τους Δεληγιάννηδες – και δε μπορούσε να συμβιβαστεί με το θεσμικό πλαίσιο. Το ατομικό συμφέρον όμως δεν ήταν μόνο επιδίωξη του Κολοκοτρώνη. Ίσως μάλιστα και για τον ίδιο να μην ήταν το πρωταρχικό του μέλημα, αλλά δεν είχε

¹⁴⁸ Ροτζώκος, *ό. π.*, σ. 241

¹⁴⁹ ΙΕΕ, τ. 12 (1975), σ. 300

¹⁵⁰ Ροτζώκος, *ό. π.*, σ. 242

τη δυνατότητα να χειριστεί τα ζητήματα με «κόσμιο» τρόπο. Αντίθετα, οι προερχόμενοι από τον πολιτικό χώρο επεδείκνυαν εξαιρετική δεινότητα στην κάλυψη των ατομικών τους επιδιώξεων. Ο Μαυροκορδάτος είχε ήδη δηλώσει στον Κολοκοτρώνη ότι, ενώ το Βουλευτικό του είχε προτείνει την προεδρία, εκείνος την είχε αρνηθεί.¹⁵¹ Ο Κολοκοτρώνης τότε ικανοποιήθηκε και ησύχασε με αυτή τη δήλωση του Μαυροκορδάτου, ο οποίος και όταν εξελέγη πρόεδρος, δήλωσε ξανά ότι δεν επιθυμούσε την προεδρία, παρόλο που οι ενέργειές του φαίνονταν ότι αυτόν και μόνο τον σκοπό είχαν. Μάλιστα, αμέσως ζήτησε μέσω του Βουλευτικού από τον Κολοκοτρώνη να παραδώσει το Ναύπλιο, γεγονός που προκάλεσε την οργή του μεγάλου οπλαρχηγού. Ο Μαυροκορδάτος στηρίζονταν από τους Υδραίους και μαζί με τον Ιωάννη Κωλέττη είχαν αντιληφθεί ότι ο Κολοκοτρώνης στέκονταν εμπόδιο στην εφαρμογή των νόμων, αλλά ταυτόχρονα και στις προσωπικές τους φιλοδοξίες. Ξεκίνησαν έτσι να μεθοδεύουν τις ενέργειες τους για τον σχηματισμό ενός ισχυρού μετώπου απέναντι στον Κολοκοτρώνη και τους Πελοποννήσιους κοτζαμπάσηδες, οι οποίοι, όπως ισχυρίζονταν, υπονόμευαν τους θεσμούς, αποβλέποντας στο ιδιωτικό τους συμφέρον.

Στην παράταξη των πολιτικών είχαν εν τω μεταξύ ενταχτεί ο Ανδρέας Λόντος και ο Ανδρέας Ζαΐμης, δύο από τους σπουδαιότερους κοτζαμπάσηδες της Πελοποννήσου, διεκδικώντας για τους ίδιους πρωταγωνιστικές θέσεις στο πολιτικό προσκήνιο. Η προσχώρηση αυτών των δύο σημαντικών ανδρών ήταν ενδεικτική του διχασμού που είχε επέλθει στις τάξεις των Πελοποννησίων προεστών. Τον Κολοκοτρώνη στήριζαν στρατιωτικοί άνδρες και σημαντικοί κοτζαμπάσηδες (Δεληγιανναίοι, Μαυρομιχάληδες, Σισίνης, Χαραλάμπης, Φωτήλας, Παπατσώνηδες, Περουκαίοι),¹⁵² χωρίς εντούτοις να λείπουν οι εσωτερικές διενέξεις και οι ανταγωνισμοί μεταξύ τους. Όλοι τους όμως ήταν ενωμένοι απέναντι στην πολιτική παράταξη, την οποία αντιμετώπιζαν με καχυποψία, καθώς οι νέες πρακτικές απειλούσαν την δική τους ισχύ.

Ο Μαυροκορδάτος από την πλευρά του, μετά το επεισόδιο με τον Κολοκοτρώνη, είχε συσπειρώσει γύρω του όλους όσους αντιτάσσονταν στις βίαιες πρακτικές που υπονόμευαν το εθνικό έργο της κυβέρνησης. Με αυτόν τον τρόπο οργάνωνε μεθοδικά τις ενέργειές του σε μυστική συνεργασία με τους αδελφούς Κουντουριώτη από την Ύδρα. Μετά την εκλογή και την παραίτηση του

¹⁵¹ Δ. Φωτιάδης, *ό. π.*, σ. 317

¹⁵² Ροτζώκος, *ό. π.*, σ. 245

Μαυροκορδάτου από την προεδρία του Βουλευτικού η κατάσταση οξύνθηκε ακόμη περισσότερο μεταξύ των δύο παρατάξεων, ενώ ο έμπειρος πολιτικός βρήκε τον χρόνο – αφού έφυγε για την Ύδρα και κατόπιν για το Μεσολόγγι – να δραστηριοποιηθεί για την προώθηση των σχεδίων του.¹⁵³ Τα δύο σώματα της διοίκησης, το Βουλευτικό και το Εκτελεστικό μετακινούνταν συνεχώς μεταξύ Ιουλίου και Δεκεμβρίου του 1823, ανάλογα κάθε φορά με τις ανάγκες της Επανάστασης ή τους ατομικούς τους στόχους. Το Βουλευτικό μετακινήθηκε στις 25 Αυγούστου στη Σαλαμίνα,¹⁵⁴ από όπου θα μπορούσε να συνεργάζεται ευκολότερα με τους Υδραίους Κουντουριώτες. Λίγο αργότερα έφτασε και το Εκτελεστικό στο νησί, αλλά ύστερα από έντονες αντιθέσεις μεταξύ τους που κορυφώθηκαν τον Σεπτέμβριο, το Εκτελεστικό αναχώρησε για το Ναύπλιο στις 26 του μήνα. Το Βουλευτικό δεν ακολούθησε όπως ήταν αναμενόμενο και εφόσον το Ναύπλιο ελέγχονταν από τον Κολοκοτρώνη, αλλά μετακινήθηκε στο Άργος, όπου συνέχισε τις συνεδριάσεις του.

Η οριστική ρήξη μεταξύ Βουλευτικού και Εκτελεστικού ήρθε τον Δεκέμβριο του 1823, όταν ο Μαυροκορδάτος μαζί με τα μέλη του Βουλευτικού ανέτρεψαν το Εκτελεστικό σώμα, δηλαδή την κυβέρνηση των Πελοποννησίων.¹⁵⁵ Προηγουμένως, τα μέλη του Εκτελεστικού είχαν κατηγορηθεί για παραβίαση των νόμων ενάντια στο εθνικό συμφέρον. Αφορμή στάθηκε η απόφαση του υπουργού Οικονομικών Χαράλαμπου Περρούκα να επιβάλει το μονοπώλιο άλατος στους κατοίκους της Πελοποννήσου, αντίθετα με τη σχετική διάταξη του Συντάγματος.¹⁵⁶ Παρομοίως, το Βουλευτικό αντικατέστησε τον Ανδρέα Μεταξά με τον Ιωάννη Κωλέττη, επειδή ο πρώτος είχε μεσολαβήσει χωρίς πρώτα να ζητήσει την άδεια, ώστε να τερματιστεί η έριδα που είχε ξεσπάσει μεταξύ Δεληγιανναίων και Πλαπουταίων. Ο Κολοκοτρώνης εξοργίστηκε με αυτήν την εξέλιξη και στις 26 Νοεμβρίου έστειλε τον γιο του Πάνο μαζί με τους στρατιώτες του στο Άργος, όπου συνεδρίαζε το Βουλευτικό και το διέλυσε με την απειλή βίας.¹⁵⁷ Τότε ο Μαυροκορδάτος, μαζί με τους Υδραίους, τους Λόντο και Ζαΐμη και αρκετούς από τα μέλη του Βουλευτικού και του Εκτελεστικού, εξέλεξε νέο Εκτελεστικό σώμα με πρόεδρο τον Γεώργιο Κουντουριώτη. Η νέα κυβέρνηση, αποτελούμενη και από τα δύο σώματα, μεταφέρθηκε στο Κρανίδι και έτσι τον Δεκέμβριο του 1823 το ελληνικό έθνος είχε δύο διοικήσεις: Μία στο Κρανίδι

¹⁵³ ΙΕΕ, τ. 12 (1975), σ. 309

¹⁵⁴ ΙΕΕ, τ. 12 (1975), σ. 309

¹⁵⁵ Ροτζώκος, *ό. π.*, σ. 247

¹⁵⁶ Ροτζώκος, *ό. π.*, σ. 247

¹⁵⁷ ΙΕΕ, τ. 12 (1975), σ. 309

και μία στην Τρίπολη με επικεφαλής τον Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη.¹⁵⁸ Το φθινόπωρο του 1823 η έναρξη του εμφυλίου πολέμου ήταν πλέον γεγονός, καθώς οι πολιτικοί, με αρχηγό τον Γεώργιο Κουντουριώτη, ήταν έτοιμοι να πολεμήσουν τους στρατιωτικούς με κάθε μέσο, ώστε να εξαφανιστούν από το προσκήνιο.

3.2. Το ζήτημα του εθνικού δανείου

Ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος έστειλε τον Ανδρέα Λουριώτη¹⁵⁹ στην Ευρώπη προκειμένου να διαπιστώσει αν υπήρχαν προθέσεις για τη χορήγηση χρηματικού δανείου στην Ελλάδα. Ο Λουριώτης, αφού ταξίδεψε σε κάποιες ευρωπαϊκές πρωτεύουσες, κατέληξε στο Λονδίνο, όπου εκεί οι διαθέσεις του πρωθυπουργού Τζωρτζ Κάνιγκ φάνηκαν ευνοϊκές για τον ελληνικό Αγώνα. Επιδίωξη του Λουριώτη αποτέλεσε η χορήγηση δανείου παρόμοιου με αυτά που είχαν ήδη διατεθεί σε κράτη της Λατινικής Αμερικής, χωρίς προηγουμένως να έχουν αναγνωριστεί επίσημα ως ανεξάρτητα.¹⁶⁰ Σκοπός της βρετανικής πλευράς ήταν να χρησιμοποιηθούν τα δάνεια αυτά ως μια υποθήκη για την αγγλική εξωτερική πολιτική. Ο Λουριώτης επέστρεψε στα τέλη Μαρτίου του 1823 στην Ελλάδα, συνοδευόμενος από τον λοχαγό Εδουάρδο Μπλάκιερ,¹⁶¹ ο οποίος είχε αποστολή να ελέγξει τις συνθήκες που επικρατούσαν στην Ελλάδα. Ο Άγγλος απεσταλμένος αποκόμισε θετικές εντυπώσεις από τη θερμή στάση του Μαυροκορδάτου και των αδελφών Κουντουριώτη και εισηγήθηκε ευνοϊκά για τη χρηματοδότηση του ελληνικού Αγώνα από την προστατίδα χώρα Αγγλία. Και το Βουλευτικό και το Εκτελεστικό σώμα ήθελαν να πρωταγωνιστήσουν στις διαπραγματεύσεις για το δάνειο, προκειμένου η κάθε πλευρά να ενισχύσει τις δικές της δυνάμεις και για αυτόν το λόγο υπήρξαν προστριβές. Το Εκτελεστικό μάλιστα πρότεινε τον Περρούκα να συμπεριληφθεί στην αρμόδια επιτροπή που θα συγκροτούνταν, εφόσον όμως ο Μαυροκορδάτος είχε τον πλήρη έλεγχο του Βουλευτικού, η πρόταση απορρίφθηκε.

Η επιτροπή που συστάθηκε από τον Μαυροκορδάτο τον Μάιο, αποτελούνταν από τους: Ι. Ορλάνδο, Α. Λουριώτη και Α. Ζαΐμη. Στις 2 Ιουνίου έδωσε την εντολή στο Εκτελεστικό για διαπραγμάτευση δανείου έως τέσσερα

¹⁵⁸ Ροτζώκος, *ό. π.*, σ. 247

¹⁵⁹ Δ. Φωτιάδης, *ό. π.*, σ. 321

¹⁶⁰ Δ. Φωτιάδης, *ό. π.*, σ. 321

¹⁶¹ Δ. Φωτιάδης, *ό. π.*, σ. 321

εκατομμύρια ισπανικά τάληρα.¹⁶² Μετά από πολλές συγκρούσεις μεταξύ των δύο παρατάξεων, η επιτροπή τελικά αναχώρησε με την απόφαση του Βουλευτικού, η οποία ελήφθη ουσιαστικά από τον Μαυροκορδάτο και τον Κουντουριώτη που βιάζονταν να τακτοποιήσουν το θέμα του δανείου αποβλέποντας σε πολιτικά κέρδη. Τα μέλη της επιτροπής ήρθαν σε επαφή με τον Άγγλο φιλέλληνα λόρδο Μπάυρον, ο οποίος βρισκόταν στην Κεφαλονιά. Ο λόρδος εκπροσωπούσε την «Ελληνική Επιτροπή του Λονδίνου» στην Ελλάδα και προσπάθησε αρχικά να αποστασιοποιηθεί από τις εμφύλιες διαμάχες των Ελλήνων. Και ο Κολοκοτρώνης και ο Μαυροκορδάτος προσπαθούσαν να πάρουν ο καθένας με το μέρος του τον λόρδο, από την εποχή που εκείνος βρισκόταν στην Κεφαλονιά.¹⁶³ Και οι δύο πλευρές επιθυμούσαν να λάβουν το δάνειο ώστε να ισχυροποιήσουν την εξουσία τους και κατά κάποιο τρόπο, να αναγνωριστεί η παράταξη που θα τα λάμβανε τελικά, ως η νόμιμη πολιτική ηγεσία του κράτους. Ο Μπάυρον από την Κεφαλονιά προσπαθούσε να αντιμετωπίσει αντικειμενικά την κατάσταση και να κρίνει τι ήταν σωστό να πράξει. Αν και ο Υψηλάντης, ο Παπαφλέσσας και ο Κολοκοτρώνης είχαν μεταφέρει στον λόρδο, ότι αν ήθελε το καλό της Ελλάδας θα έπρεπε να μείνει μακριά από τον Μαυροκορδάτο, εκείνος αποφάσισε τελικά να εγκατασταθεί στο Μεσολόγγι στις 24 Δεκεμβρίου του 1823.¹⁶⁴ Αυτή η μετάβαση του Μπάυρον φανέρωσε την επικράτηση της παράταξης του Μαυροκορδάτου, η οποία ξεκάθαρα υποστήριζε τα συμφέροντα της Αγγλίας.

Το δάνειο συνάφθηκε στο Λονδίνο στις 21 Φεβρουαρίου του 1824 με ονομαστικό κεφάλαιο 800.000 λιρών,¹⁶⁵ από τις οποίες όμως, αφού αφαιρέθηκαν οι τόκοι, οι προμήθειες και τα λοιπά έξοδα, έφθασε στην Ελλάδα το ποσό των 298.726.11 λιρών.¹⁶⁶ Μαζί με τα συναλλάγματα που εκδόθηκαν στην Ελλάδα, το τελικό ποσό που έλαβαν στα χέρια τους οι Ορλάνδος και Λουριώτης, ήταν 302.585.99 λίρες, δηλαδή 8.472.000 παλαιές δραχμές.¹⁶⁷ Το χρηματικό ποσό ήταν πολύ μεγάλο για την εποχή και αρκετά δελεαστικό για τις δύο παρατάξεις που πάσχιζαν να εξουδετερώσουν η μία την άλλη, ώστε να εγκαθιδρύσουν την πολιτική και οικονομική τους εξουσία. Ωστόσο, με την έκρηξη του εμφυλίου πολέμου, τα περισσότερα χρήματα διατέθηκαν από την κυβέρνηση Κουντουριώτη που

¹⁶² ΙΕΕ, τ. 12 (1975), σ. 311

¹⁶³ Ροτζώκος, *ό. π.*, σ. 248

¹⁶⁴ ΙΕΕ, τ. 12 (1975), σ. 311

¹⁶⁵ Κ. Παπαρρηγόπουλος, *Ιστορία του Ελληνικού έθνους* (υπό Παύλου Καρολίδου), τ. 6 (1925), σ. 104

¹⁶⁶ Κ. Παπαρρηγόπουλος, *ό. π.*, σ. 105

¹⁶⁷ Κ. Παπαρρηγόπουλος, *ό. π.*, σ. 105

διαχειρίζονταν το δάνειο, στις δαπάνες για όπλα, πολεμοφόδια και πληρωμή στρατιωτών. Το δάνειο αυτό, που αποτέλεσε δείγμα υποτέλειας της Ελλάδας στους ξένους, εξαιτίας των όρων τοκογλυφίας που επέβαλαν οι Άγγλοι, σπαταλήθηκε περισσότερο στον εμφύλιο πόλεμο μεταξύ των Ελλήνων, παρά στον Αγώνα έναντι των Τούρκων.¹⁶⁸

3.3. Οι συγκρούσεις των παρατάξεων μέσα από μαρτυρίες

Στις 3 Δεκεμβρίου του 1823¹⁶⁹ και αφού είχε προηγηθεί τον Νοέμβριο η διακοπή των εργασιών του Βουλευτικού σώματος στο Άργος από την ένοπλη εισβολή των στρατιωτικών, το Βουλευτικό εξέδωσε προκήρυξη στο Κρανίδι – όπου έδρευε πλέον – απευθυνόμενο σε όλους τους Έλληνες. Με την προκήρυξη αυτή, την οποία υπέγραφαν ο αντιπρόεδρος Βρεσθένης Θεοδώρητος και ο Γραμματέας Ι. Σκανδαλίδης,¹⁷⁰ γινόταν αναφορά στον ιερό σκοπό της κυβερνήσεως, τον οποίον προσπάθησαν να εμποδίσουν οι στρατιωτικοί με παράνομα μέσα: «... Δεν αγνοείτε, τυχόν, πόθεν προήλθεν η τοιαύτη παρανομία. Το βουλευτικόν, μ' όλον τούτο κατά το παρόν τόσον μόνον σας λέγει, ότι εις αποφυγήν ενδεχομένων αταξιών μετέβη εις Κρανίδιον, εμπόδισε τα ατοπήματα, εγλύττωσε τους αρπαχθέντας νόμους, και τα αρχεία του, και ελθόν εδώ σώνον, ως ήτον εις Άργος, σήμερον, με την χάριν του Θεού, όστις φυλάττει την Ελλάδα από κάθε κακόν, εσωτερικόν τε και εξωτερικόν, ήρχισε τας εργασίας του εν ησυχία εδώ εις Κρανίδιον, εν τω μέσω των καλών και ευπειθών πατριωτών...»¹⁷¹

Ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης είχε εξαρχής εκδηλώσει την αντίθεσή του στη συγκρότηση κυβέρνησης που θα αποτελούνταν από πολλά πολιτικά πρόσωπα. Στην Β' Εθνοσυνέλευση, όταν προσκλήθηκε να παραβρεθεί, απάντησε στην προτροπή του Ζαΐμη να ενωθεί μαζί τους για την ελευθερία της Ελλάδας: «...- Ας όψεσθε δια εκείνα οπού θα ακολουθήσουν κακά εις την Πατρίδα μας δια την πολυαρχία!..»¹⁷² Πίστευε ότι η ελευθερία του Έθνους βρίσκονταν στα όπλα, στα χέρια των πολεμιστών και αντιμετώπιζε με καχυποψία – όπως και η πλειοψηφία των στρατιωτικών - τις προθέσεις της πολιτικής παράταξης. Μετά την Εθνοσυνέλευση

¹⁶⁸ Δ. Φωτιάδης, *ό. π.*, σ. 321

¹⁶⁹ Θ. Χρήστου, *Ιχνηλατώντας τη συμβολή της Καλαμάτας και της Μεσσηνιακής ενδοχώρας στο έπος της ανεξαρτησίας*, Καλαμάτα 2021, σ. 263

¹⁷⁰ Θ. Χρήστου, *ό. π.*, σ. 263

¹⁷¹ Εφημερίδα *Ελληνικά Χρονικά*, 1/1/1824

¹⁷² Θ. Κολοκοτρώνης, «Απομνημονεύματα», (από την υπαγόρευσή τους στον Γεώργιο Τερτσέτη), Αθήνα 1970, σ. 117

του Άστρους, όταν οι στρατιωτικοί, δυσαρεστημένοι και εξοργισμένοι με τα αποτελέσματα των ψηφισμάτων συγκεντρώθηκαν στη Σελίμνα, ο Γέρος του Μοριά απευθύνθηκε στους συντρόφους του λέγοντας: «...- Τι είναι τούτο που γίνεται πατριώτες; Άλλα υπογράψαμε και άλλα βλέπομεν να κάνουν! Ημείς είπαμεν ότι πολιτικώς και στρατιωτικώς να εκλέγουν τους αξίους, και εκείνοι να ομιλούν όλοι συμφώνως, και έτσι να τους διορίζουν, και τούτοι το εναντίον!...»¹⁷³ Ο Κολοκοτρώνης αναφέρει το περιστατικό, όταν ο ίδιος μαζί με το Εκτελεστικό και με τον Δεληγιάννη ξεκίνησαν για τα Δερβένια, όπου τους καλούσε το καθήκον και ο Μαυροκορδάτος δεν τους ακολούθησε, όπως είχε πει, αλλά παρέμεινε για να εκλεγεί πρόεδρος του Βουλευτικού: «...- Βλέπω τον Μαυροκορδάτο, τον Δεσπότη Άρτης και Σπετσιώτες και Υδραίους και πλέκουν ένα γαϊτάνι στου Αναπλιού την πόρτα, μα το τι γαϊτάνι είναι δεν το ηξέρω!...»¹⁷⁴ Στη συνέχεια, όταν έγινε γνωστή η εκλογή του Μαυροκορδάτου στην προεδρία του Βουλευτικού, ο Κολοκοτρώνης αποφάσισε να μη δεχτεί αυτή την εκλογή και είπε ευθαρσώς στον Μαυροκορδάτο: «...- Σου λέγω τούτο κύριε Μαυροκορδάτε, ότι εσυναναστράφημεν σαράντα ημέρας εις το Εκτελεστικό, και δεν ημπορώ... σου λέγω, μη καθίσης πρόεδρος, διότι έρχομαι και σε διώχνω με τα λεμόνια, με την βελάδα που ήρθες!...»¹⁷⁵

Ο Κολοκοτρώνης ήξερε μόνο τον τρόπο των όπλων για να επιβάλει τη θέλησή του και θεωρούσε τις πολιτικές πρακτικές ραδιούργα τεχνάσματα. Από την άλλη πλευρά, η επιθυμία του να εκλεγεί πρόεδρος του Βουλευτικού ο Δεληγιάννης, ο οποίος ήταν συμπέθερός του, αντικατοπτρίζει τη συνήθεια της εποχής να καταλαμβάνουν τα αξιώματα τα συγγενικά πρόσωπα, ανεξάρτητα από κάθε αξιοκρατική κρίση. Αναδεικνύοντας τις προστριβές μεταξύ των κοτζαμπάσηδων, περιγράφει τη διαμάχη Κολιόπουλου - Δεληγιανναίων, τους οποίους προσπάθησε να συμφιλιώσει κρατώντας ουδέτερη στάση, λέγοντας χαρακτηριστικά: «...Εγώ δεν ήθελα το κακό ούτε του ενός, ούτε του άλλου, ο ένας ήτον συγγενής μου και ο άλλος συμπέθερός μου...»¹⁷⁶ Τέλος, όταν ο Κολοκοτρώνης αρνήθηκε να παραδώσει το Ναύπλιο στην κυβέρνηση Κουντουριώτη, που αναδείχτηκε νικήτρια του πρώτου εμφυλίου πολέμου, εμπιστεύτηκε την πόλη στον Ανδρέα Ζαΐμη και τους ανθρώπους του: «...Και έτσι έγραψα του Πάνου και το παρέδωσε το φρούριο εις τους Ανδρείδες, όχι εις την Κυβέρνησιν. Τους προείπα να βάλουν φρουράν εις το Παλαμήδι ειδικούς

¹⁷³ Θ. Κολοκοτρώνης, «Απομνημονεύματα», ό. π., σ. 119

¹⁷⁴ Θ. Κολοκοτρώνης, «Απομνημονεύματα», ό. π., σ. 123

¹⁷⁵ Θ. Κολοκοτρώνης, «Απομνημονεύματα», ό. π., σ. 126

¹⁷⁶ Θ. Κολοκοτρώνης, «Απομνημονεύματα», ό. π., σ. 126

τους και όχι χαϊμένους. Και εκεί έβαλαν τον Φωτομάρα και έπειτα ο Γρίβας και έγιναν εκείνα τα κακά οπού έγιναν.»¹⁷⁷

Ο Αναγνώστης Κοντάκης, προεστός του Αγίου Πέτρου της Κυνουρίας και μνημένος στη Φιλική Εταιρεία, συμμετείχε ως πληρεξούσιος της επαρχίας του στην Β΄ Εθνοσυνέλευση.¹⁷⁸ Μέσα από τις μαρτυρίες του προβάλλεται το ανταγωνιστικό κλίμα της χρονικής περιόδου της Εθνοσυνέλευσης του Άστρους και των μετέπειτα εξελίξεων. Αναφέρεται στη μεροληπτική στάση των πολιτικών της Συνέλευσης: «...Η Συνέλευσις [...] ενήργησε λοιπόν και έκαμεν επιτροπήν και έκλεγον όλους του μέρους των βουλευτάς. Υπήγαμεν λοιπόν εις Τριπολιτζά ζητούντες να εκλεχθούν και να γίνουν παραδεχτοί οι έχοντες νόμιμα έγγραφα, και ούτε εισακουόμεθα αλλ΄ εραδιούργησαν τον Κολοκοτρώνην να γίνη συμπέθερος με τον Κανέλλον Δεληγιάννην, να πάρη εις τον Κουλίνον την θυγατέρα του Κανέλλου.»¹⁷⁹ Όταν ο Κολοκοτρώνης ενημέρωσε μετά από λίγο τους δικούς του ότι δέχτηκε την πρόταση να γίνει αντιπρόεδρος του Εκτελεστικού, οι υπόλοιποι δεν είδαν με καλό μάτι αυτή του την απόφαση: «Μεθ΄ ημέρας οκτώ μας έγγραψεν ο Κολοκοτρώνης από Τριπολιτζάν, ότι δια να μη καταντήση εμφύλιος πόλεμος, εδέχθη την αντιπροεδρίαν του Εκτελεστικού και μας επροσκαλούσε να υπάγη όποιος έχει δικαιώματα να θεωρηθούν, ιδόντες δε ότι μας ηπάτησεν ουδέ απόκρισιν εδώκαμεν. Εις τούτο ο Κολοκοτρώνης δεν εκατάλαβεν εις πόσο μέγα λάθος υπέπεσεν.»¹⁸⁰

Ο Κοντάκης επιβεβαιώνει την υπερίσχυση της κυβέρνησης του Κρασιδίου – στην οποία συνέβαλε και η δυσαρέσκεια από τις αποφάσεις του Κολοκοτρώνη – και αναφέρεται στις επαφές της κυβέρνησης για το εξωτερικό δάνειο: «Αφού οι εν Κρασιδίω έβαλαν εις τάξιν τα πράγματα και εβεβαιώθηκαν ότι το δάνειον τελειώνει εις Λονδίνον, εκίνησαν δυνάμεις δια να πολιορκήσουν το Ναύπλιον οπού το εβαστούσεν ο υιός του Κολοκοτρώνη, και την Τριπολιτζά όπου ήτον το Εκτελεστικόν, και πολιορκήσαντες αυτήν έκαμαν συνθήκας να παύση το πρώτον Εκτελεστικόν, να παραδώσει ο Κολοκοτρώνης το Ναύπλιον και να γνωρίσουν την νέαν κυβέρνησιν...»¹⁸¹ Αφού ο Ζαΐμης είδε ότι εξαπατήθηκε, καθώς στο Ναύπλιο ορίστηκε ο Φωτομάρας και όχι ο Λόντος, όπως είχε συμφωνήσει και εφόσον η κυβέρνηση τού αρνήθηκε μέρος από τα χρήματα του δανείου, προχώρησε σε

¹⁷⁷ Θ. Κολοκοτρώνης, «Απομνημονεύματα», ό. π., σ. 130

¹⁷⁸ Α. Κοντάκης. «Απομνημονεύματα», στα: *Απομνημονεύματα των αγωνιστών του 1821*, (επιμέλεια: Εμμ. Πρωτογάλης), τ. 11, Αθήνα 1957, σ. 50

¹⁷⁹ Α. Κοντάκης. «Απομνημονεύματα», ό. π., σ. 55

¹⁸⁰ Α. Κοντάκης. «Απομνημονεύματα», ό. π., σ. 55

¹⁸¹ Α. Κοντάκης. «Απομνημονεύματα», ό. π., σ. 58

σύμπραξη με τον Κολοκοτρώνη για την πολιορκία της Τριπολιτσάς: «...Φθάσασα και η πρώτη δόσις του δανείου εξήτησε να του δωθώσιν επέκεινα των 400 χιλ. γροσίων δια έξοδά του και επειδή δεν του εδόθησαν, δυσαρεστηθείς εισακούσθη μετά του Κολοκοτρώνη και Δεληγιάννη, και ετοιμασθέντες εκίνησαν στρατεύματα και επολιόρκησαν την Τριπολιτζά, [...] Έχοντες λοιπόν πολιορκημένη την Τριπολιτζά εκίνησεν στρατιώτας η Κυβέρνησις...»¹⁸²

Η παράταξη των στρατιωτικών, που κατά κύριο λόγο εκπροσωπούσαν από τη μεγάλη μορφή του Θεόδωρου Κολοκοτρώνη, αποτελούνταν από σημαντικούς οπλαρχηγούς και προεστούς, των οποίων οι μεταξύ τους σχέσεις υπήρξαν συχνά ιδιαίτερα τεταμένες. Αυτό αποτυπώνεται στις σκέψεις του Κανέλλου Δεληγιάννη, σημαντικού προεστού και αγωνιστή της Επανάστασης, όπως αυτές διατυπώνονται στα «Απομνημονεύματά» του.¹⁸³ Ο Κανέλλος Δεληγιάννης και άλλοι ισχυροί προεστοί της Πελοποννήσου, δε μπορούσαν να κατανοήσουν, ούτε και να δεχτούν, ότι θα έπαυαν πια να είναι «άρχοντες» του τόπου τους, κι ότι ήταν υποχρεωμένοι να αφήσουν χώρο στις νέες μορφές πολιτικής εξουσίας που είχαν προκύψει. Έβλεπαν την εξουσία να γλιστράει από τα χέρια τους και αυτό το θεωρούσαν αδιανόητο: «Την εξουσίαν ημείς την είχομεν συγκεντρωμένην εις τας οικογενείας μας προ αμνημονεύτων χρόνων και υπεραμυνόμεναι τους αδελφούς μας Χριστιανούς... και οίτινες, δια την απολύτρωσιν αυτής της πατρίδος εθυσίασαν αυθορμήτως και πλούτον και δόξαν και ιδιοκτησίας και οικογενείας και νεότητα και ζωήν, μη αποβλέψαντες ποτέ εις κανέν εξ όσων συκοφαντούνται... Ήλπιζαν μάλιστα και αυτοί, ότι, μετά την αποκατάστασιν της πατρίδος, να μη μείνουν, μητ' αυτοί, μήτε τα τέκνα των αποξενωμένοι των πραγμάτων αυτής και να διευθύνωσιν οι απάτριδες και οι τυχοδιώκται την τύχην της (καθώς έγινε μέχρι τούδε)...».¹⁸⁴ Μπροστά στην απειλή των νεοφερμένων πολιτικών, ο Κ. Δεληγιάννης αναγκάστηκε εκ των πραγμάτων να συμμαχήσει με τον Κολοκοτρώνη, τον οποίο δεν εκτιμούσε, εξαιτίας της δράσης του ως κλέφτης κατά την προεπαναστατική περίοδο. Μάλιστα, για χάρη της αίσιας έκβασης του Αγώνα, παρέδωσε την ηγεσία των όπλων στον Κολοκοτρώνη, αφού τον θεωρούσε ικανότερο όλων στα όπλα και τον πλέον έμπειρο στις πολεμικές επιχειρήσεις.¹⁸⁵

¹⁸² Α. Κοντάκης, «Απομνημονεύματα», ό. π., σ. 58

¹⁸³ «Απομνημονεύματα Κανέλλου Δεληγιάννη», στα: *Απομνημονεύματα των Αγωνιστών του 21* (επιμέλεια: Ε. Πρωτογάλης), Αθήνα 1957, τ. 16, σ. 6

¹⁸⁴ «Απομνημονεύματα Κανέλλου Δεληγιάννη», τ. 16, ό. π., σ. 6

¹⁸⁵ «Απομνημονεύματα Κανέλλου Δεληγιάννη», τ. 16, ό. π., σ. 7

Ο Κανέλλος Δεληγιάννης αναφέρεται στη συγκέντρωση της Σελίμνας που πραγματοποιήθηκε μετά το τέλος των εργασιών της Β΄ Εθνοσυνέλευσης στο Άστρος και σε όσα αποφασίστηκαν από τους συγκεντρωθέντες. Ο Κολοκοτρώνης, λαμβάνοντας υπόψη του τους κινδύνους μιας ένοπλης σύρραξης, η οποία θα απέβαινε μοιραία για την έκβαση του Αγώνα, ανακοίνωσε σε όλους την απόφασή του να ακολουθήσει «τις φρόνιμες συμβουλές και τις διαταγές της Κυβερνήσεως»¹⁸⁶ υπακούοντας στη θέληση της πατρίδας. Από τους παρευρισκόμενους, άλλοι χάρηκαν με την απόφασή του και άλλοι - που είχαν ιδιοτελείς βλέψεις - σκυθρώπιασαν¹⁸⁷ στο άκουσμά της. Ο Δεληγιάννης χαρακτηρίζει «μανιακό» τον Κολοκοτρώνη για το επεισόδιο του με τον Μαυροκορδάτο σχετικά με τη θέση του Προέδρου του Βουλευτικού. Αναφέρει ότι, επειδή ο Μαυροκορδάτος τρομοκρατήθηκε φοβούμενος για τη ζωή του, έφθασε μέσα στη νύχτα στο Άστρος και από εκεί μετέβηκε στις Σπέτσες όπου φιλοξενήθηκε για να προστατευθεί.¹⁸⁸

¹⁸⁶ «Απομνημονεύματα Κανέλλου Δεληγιάννη», στο: *Απομνημονεύματα των Αγονιστών του 21* (επιμέλεια: Ε. Πρωτογάλης), Αθήνα 1957, τ. 17, σ. 131

¹⁸⁷ «Απομνημονεύματα Κανέλλου Δεληγιάννη», τ. 17, ό. π., σ. 131

¹⁸⁸ «Απομνημονεύματα Κανέλλου Δεληγιάννη», τ. 17, ό. π., σ. 133

Δ' Κεφάλαιο

Οι προσωπικότητες και οι επιδιώξεις τους

4.1. Θεόδωρος Κολοκοτρώνης (1770-1843)

Ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης γεννήθηκε στις 3 Απριλίου του 1770 στο Ραμαβούνι Μεσσηνίας.¹⁸⁹ Υπήρξε οπλαρχηγός, αρχιστράτηγος και ηγετική μορφή της Επανάστασης του '21, ενώ διετέλεσε και αντιπρόεδρος του Εκτελεστικού Σώματος της κυβέρνησης του 1823.¹⁹⁰ Ο πατέρας του Κωνσταντής Κολοκοτρώνης κατάγονταν από το Λιμποβίσι Αρκαδίας και ήταν αρχηγική μορφή στις τάξεις των αρματολών. Η μητέρα του ήταν η Γεωργίτσα Κωστάκη, κόρη προεστού από την Αλωνίσταινα Αρκαδίας.¹⁹¹ Στα είκοσι του χρόνια παντρεύτηκε την Αικατερίνη Καρούσου, η οποία ήταν κόρη προεστού¹⁹² και απέκτησαν μαζί τέσσερα παιδιά, τον Πάνο, τον Γενναίο, τον Κολίνο και την Ελένη, ενώ από τη σχέση του με τη Μαργαρίτα Βελισσάρη γεννήθηκε ο Παναγιωτάκης.¹⁹³ Ο γενάρχης των Κολοκοτρωναίων ήταν ο Τριανταφυλλάκος Τσεργίνης, ο οποίος προέρχονταν από το χωριό Ρουπάκι του Λεονταρίου Αρκαδίας.¹⁹⁴ Οι απόγονοί του έζησαν κυρίως στα χωριά Λιμποβίσι και Αρκουδόρεμα. Το επώνυμο «Κολοκοτρώνης» δόθηκε ως παρατσούκλι από τον τρίτο της γενιάς στη σειρά, Λάμπρο Τσεργίνη¹⁹⁵ και παρέμεινε στη γενιά ως σύμβολο του αγώνα για την ελευθερία και της αντίστασης στην τυραννία. Η γενιά των Κολοκοτρωναίων βρισκόταν σε αδιάκοπο αγώνα με τους Τούρκους και ο Κωνσταντής Κολοκοτρώνης σκοτώθηκε στη μάχη της Καστάνιτσας¹⁹⁶ μαζί με τον Παναγιώταρο, όταν ο Θεοδωρής ήταν δέκα ετών.

Την 1^η Δεκεμβρίου του 1818 ο Αναγνωσταράς μύησε τον Κολοκοτρώνη, που διψούσε για τη λευτεριά του Έθνους, στη Φιλική Εταιρεία.¹⁹⁷ Σε μια μικρή εκκλησία στο Χρυσοβίτσι Αρκαδίας,¹⁹⁸ λέει ο θρύλος ότι σταμάτησε ο Γέρος του

¹⁸⁹ Θ. Κολοκοτρώνης, «Απομνημονεύματα», (από την υπαγόρευσή τους στον Γεώργιο Τερτσέτη), Αθήνα 1970, σ. 18

¹⁹⁰ Ν. Ροτζώκος, «Η πολιτική και θεσμική θεμελίωση του επαναστατημένου έθνους (1822-1825)», στην: *Ιστορία των Ελλήνων*, τ. 9 (2006), σ. 244

¹⁹¹ «Βιογραφία Θεόδωρου Κολοκοτρώνη», διαθέσιμο στο: <https://www.sansimera.gr>, ημερομηνία δημοσίευσης: 3/4/2022, ημερομηνία προσπέλασης: 7/5/2022

¹⁹² «Βιογραφία Θεόδωρου Κολοκοτρώνη», <https://www.sansimera.gr>, ό. π.

¹⁹³ «Βιογραφία Θεόδωρου Κολοκοτρώνη», <https://www.sansimera.gr>, ό. π.

¹⁹⁴ Ι. Κόκκορης, *Λιμποβίσι και Κολοκοτρωναίοι*, Τρίπολη 1991, σ. 10

¹⁹⁵ Ι. Κόκκορης, ό. π., σ. 11

¹⁹⁶ Θ. Κολοκοτρώνης, «Απομνημονεύματα», ό. π., σ. 20

¹⁹⁷ Δ. Φωτιάδης, «Στ' άρματα», στο: *Η Επανάσταση του 21*, Αθήνα 1971, τ. 2, σ. 20

¹⁹⁸ Δ. Γούλας, *Στην πατρίδα του Κολοκοτρώνη*, Αθήνα 1966, σ. 30

Μοριά και προσευχήθηκε ζητώντας τη βοήθεια της Παναγίας για την επιτυχία του Αγώνα και τότε η Παναγία στην εικόνα δάκρυσε. Τόσο μεγάλη πίστη στον Αγώνα για την ελευθερία - πάντα με τη βοήθεια της θρησκείας - επέδειξαν οι αγωνιστές του 1821 και ιδιαίτερα η ηγετική φυσιογνωμία του Θεόδωρου Κολοκοτρώνη. Από μικρός συμμετείχε με τον πατέρα του σε μάχες, έγινε κλέφτης και αρματολός. Οι Τούρκοι τον κυνήγησαν πολύ και τόσο αγανάκτησαν μαζί του, που το 1802 εκδόθηκε εις βάρος του σουλτανικό φερμάνι¹⁹⁹ να τον βρουν να τον σκοτώσουν. Εκείνος συνεχώς τους ξέφευγε, ώσπου αναγκάστηκε να βρει καταφύγιο στη Ζάκυνθο το 1805. Εκεί ανέπτυξε έντονη δράση παίρνοντας μέρος στις ναυτικές επιχειρήσεις των Ρώσων εναντίον των Τούρκων και ενώ ταυτόχρονα καταζητούνταν σε όλη την Πελοπόννησο. Στη Ζάκυνθο υπηρέτησε αργότερα στο ελληνικό στρατιωτικό σώμα του αγγλικού στρατού, όπου διακρίθηκε για τις ικανότητές του στον πόλεμο εναντίον των Γάλλων και απέκτησε τον βαθμό του ταγματάρχη.

Επιστρέφοντας από τη Ζάκυνθο ο Κολοκοτρώνης τον Ιανουάριο του 1821 πήγε στη Μάνη,²⁰⁰ από όπου ξεκίνησε τις εξορμήσεις του μαζί με άλλους οπλαρχηγούς, διαδίδοντας το μήνυμα της Επανάστασης σε όλα τα μέρη. Πήρε μέρος στη μάχη του Βαλτετσίου, μετά από την οποία, ο Κανέλλος Δεληγιάννης του παρέδωσε τη διοίκηση των όπλων ολόκληρης της επαρχίας της Καρύταινας.²⁰¹ Ηγήθηκε της άλωσης της Τριπολιτσάς και πρωταγωνίστησε στη μάχη των Δερβενακίων, με την οποία έσωσε όλη την Πελοπόννησο. Υπήρξε ιδιαίτερα ευφυής και θαρραλέος στο πεδίο της μάχης. Κατά την άφιξη του Δημητρίου Υψηλάντη στην Πελοπόννησο και ενώ οι υπόλοιποι προεστοί αντιδρούσαν στην προκειμένη αρχηγία του νεοφερμένου, ο Κολοκοτρώνης πήρε το μέρος του Υψηλάντη,²⁰² κατανοώντας την ανάγκη για έναν γενικό αρχηγό που θα μπορούσε να λάβει ευρεία αναγνώριση. Πήρε μέρος στη Β' Εθνοσυνέλευση του Άστρους²⁰³ και διετέλεσε αρχηγός της παράταξης των στρατιωτικών κατά τη διάρκεια του Εμφυλίου πολέμου.

Πολλές φορές ο Κολοκοτρώνης επέδειξε μετριοπάθεια και διάθεση συμβιβασμού με τους αντιπάλους προκειμένου να αποφευχθεί η εμφύλια σύρραξη. Ωστόσο, ο πόλεμος δεν αποφεύχθηκε και κατά τον τερματισμό του, ο Γέρος του Μοριά φυλακίστηκε στο Ναύπλιο, αφού καταδικάστηκε από την κυβέρνηση

¹⁹⁹ Θ. Κολοκοτρώνης, «Απομνημονεύματα», ό. π., σ. 23

²⁰⁰ Φ. Χρυσανθόπουλος ή Φωτάκος, *Βίοι Πελοποννησίων ανδρών*, Αθήνα 1888, σ. 159

²⁰¹ Φ. Χρυσανθόπουλος ή Φωτάκος, ό. π., σ. 162

²⁰² Κ. Παπαρρηγόπουλος, «Ο χερσαίος αγών κατά τα έτη 1821 και 1822», στην: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (υπό Παύλου Καρολίδου), τ. 6 (1925), σ. 54-55

²⁰³ Θ. Κολοκοτρώνης, «Απομνημονεύματα», ό. π., σ. 116

Κουντουριώτη. Ύστερα από εκατό τριάντα ημέρες φυλάκισης, ο Κουντουριώτης διέταξε την αποφυλάκισή του και τον όρισε αρχηγό της εκστρατείας κατά του Ιμπραήμ, που είχε αποβιβαστεί στην Μεθώνη.²⁰⁴ Ο Λάζαρος Κουντουριώτης έγραψε στις 26 Φεβρουαρίου του 1825 σχετικά με το ζήτημα της αποφυλάκισης του Κολοκοτρώνη στον αδελφό του Γεώργιο, πρόκριτο της Ύδρας: «Σήμερον ήλθε εις την οικίαν μου ο Κολοκοτρώνης, ζητήσας τούτο προ τινων ημερών. Μετά πολλάς μετ' εμού συνδιαλέξεις αυτού με παρεκάλεσε να σας γράψω δια να γίνη η διαδικασία του το συντομότερου, επειδή και δεν υποφέρει ν' ακούη ότι οι εχθροί επάτησαν το έδαφος της Πελοποννήσου και αυτός να κάθηται αμέριμος ενταύθα. Είναι έτοιμος ν' απολογηθή εις όλα όσα κατηγορείται, κ' έχει και έγγραφα να παραστήση, όταν αρχίση η διαδικασία. Επιθυμεί να είναι εις των ειλικρινέστερων φίλων μας και άλλα τοιαύτα».²⁰⁵ Πήρε μέρος στην Γ' Εθνοσυνέλευση της Τροιζήνας το 1827, με την οποία εκλέχτηκε ο Ιωάννης Καποδίστριας κυβερνήτης της Ελλάδας.²⁰⁶ Μετά τη δολοφονία του Καποδίστρια, ο Κολοκοτρώνης διετέλεσε μέλος της κυβέρνησης που σχηματίστηκε, ενώ αργότερα, στην περίοδο της Αντιβασιλείας του Όθωνα, φυλακίστηκε μαζί με τον Πλαπούτα και τους συντρόφους του.²⁰⁷ Ο Όθωνας, κατά την περίοδο της Βασιλείας του, αποφυλάκισε τον Κολοκοτρώνη και τον διόρισε σύμβουλο της Επικρατείας.²⁰⁸

Ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης πέθανε στην Αθήνα στις 4 Φεβρουαρίου του 1843.²⁰⁹ Η καθοριστική προσφορά του στην απελευθέρωση του Έθνους αναγνωρίστηκε μετά τον θάνατο του. Κατά την τελευταία περίοδο της ζωής του ήταν πολύ πικραμένος από τον τρόπο με τον οποίο το κράτος τον είχε αντιμετωπίσει και αυτό φαίνεται από τις αναφορές του ίδιου στις «ραδιουργίες»²¹⁰ που οργανώνονταν εναντίον του. Για την άδικη καταδίκη του γράφει: «...Μας κατέβασαν μας αδιάβασαν την απόφασιν. Είδα τόσες φορές τον θάνατον και δεν τον εφοβήθηκα, ούτε τότε. Καλύτερα είναι οπού σκοτώνομαι άδικα, παρά δίκαια...»²¹¹ Ένωσε δικαιωμένος

²⁰⁴ Φ. Χρυσανθόπουλος ή Φωτάκος, *ό. π.*, σ. 172

²⁰⁵ Δ. Κόκκινος, «Η απόβασις του Ιμπραήμ», στο: *Η Ελληνική Επανάστασις*, Αθήνα 1968, τ. 4, σ. 592

²⁰⁶ Φ. Χρυσανθόπουλος ή Φωτάκος, *ό. π.*, σ. 174

²⁰⁷ Φ. Χρυσανθόπουλος ή Φωτάκος, *ό. π.*, σ. 175

²⁰⁸ Φ. Χρυσανθόπουλος ή Φωτάκος, *ό. π.*, σ. 176

²⁰⁹ «Βιογραφία Θεόδωρου Κολοκοτρώνη», <https://www.sansimera.gr>, *ό. π.*

²¹⁰ «...Οπίσω εις το Ανάπλι οι ραδιούργοι δεν έλειψαν να παρασταίνουν εις την Κυβέρνησιν, ότι ο Κολοκοτρώνης κάνει συνελεύσεις και άλλες παρόμοιες ψευτιές...», Θ. Κολοκοτρώνης, *Απομνημονεύματα*, *ό. π.*, σ. 231

²¹¹ Θ. Κολοκοτρώνης, «Απομνημονεύματα», *ό. π.*, σ. 232

όταν ο Βασιλιάς Όθωνας τον απελευθέρωσε και από το χρονικό σημείο εκείνο και ύστερα ησύχασε.

4.2. Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος (1791-1865)

Ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος ήταν ένας από τους σημαντικότερους πολιτικούς άνδρες της ελληνικής Επανάστασης, ο οποίος δημιούργησε με την έντονη δράση του ισχυρές συμμαχίες, αλλά και πολλές αντιπάθειες. Γόνος οικογένειας αριστοκρατών Φαναριωτών²¹², αρκετοί από τους οποίους είχαν διατελέσει αξιωματούχοι της οθωμανικής κυβέρνησης κυρίως ως διερμηνείς και ηγεμόνες στις παραδουνάβιες περιοχές,²¹³ υποστήριξε εμφαιτικά την Αγγλία και ήρθε σε ρήξη με μεγάλες ηγετικές προσωπικότητες της εποχής του, όπως ο Ιωάννης Καποδίστριας. Γεννήθηκε το 1791 στην Κωνσταντινούπολη και ήταν γιος του Νικόλαου Μαυροκορδάτου και της Σμαράγδας Καρατζά.²¹⁴ Έλαβε επιμελημένη μόρφωση, ενώ μιλούσε τέσσερις ξένες γλώσσες εκτός από την ελληνική. Στην περίοδο των σπουδών του στην Ιατρική στην Πίζα της Ιταλίας, μνήθηκε στη Φιλική Εταιρεία (1819).²¹⁵ Έφτασε στην Ελλάδα τον Ιούλιο του 1821 και ίδρυσε το τοπικό πολίτευμα της *Δυτικής Χέρσου Ελλάδος*.²¹⁶

Κύριο μέλημα του για την ισχυροποίηση του ελληνικού Αγώνα, υπήρξε η συγκέντρωση των τοπικών εξουσιαστικών κέντρων της Επανάστασης σε μια ενιαία αρχή, την «Εθνική Διοίκηση».²¹⁷ Προωθώντας αυτή την επιδίωξη συμμετείχε στην Α΄ Εθνοσυνέλευση της Επιδαύρου, όπου αναδείχτηκε πρόεδρος και συνέταξε το πρώτο *Προσωρινόν Πολίτευμα της Ελλάδος*, το οποίο διαπνέονταν από τις φιλελεύθερες πολιτικές ιδέες του. Ο Μαυροκορδάτος υπέγραψε τη γνωστή *Διακήρυξη της Ανεξαρτησίας του έθνους των Ελλήνων* τον Ιανουάριο του 1822.²¹⁸ Έλαβε μέρος στην Β΄ Εθνοσυνέλευση στο Άστρος το 1823, ως επικεφαλής της παράταξης των πολιτικών²¹⁹ και κατόρθωσε να επικρατήσει των στρατιωτικών του Θ. Κολοκοτρώνη.

²¹² «Μαυροκορδάτος Αλέξανδρος», στην ιστοσελίδα: *Αργολική Αρχαιολογική Βιβλιοθήκη Ιστορίας και Πολιτισμού*, διαθέσιμο στο: <http://www.argolikivivliothiki.gr>

²¹³ «Μαυροκορδάτος Αλέξανδρος», *ό. π.*

²¹⁴ «Μαυροκορδάτος Αλέξανδρος», *ό. π.*

²¹⁵ «Πρόεδροι της Βουλής, Γερουσίας και Εθνοσυνελεύσεων 1821-2008», Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων, Αθήνα, 2009

²¹⁶ «Πρόεδροι της Βουλής, Γερουσίας και Εθνοσυνελεύσεων 1821-2008», *ό. π.*

²¹⁷ «Πρόεδροι της Βουλής, Γερουσίας και Εθνοσυνελεύσεων 1821-2008», *ό. π.*

²¹⁸ Α. Γούδας, «Πολιτικοί άνδρες», στο: *Βίοι παράλληλοι των επί της αναγεννήσεως της Ελλάδος διαπρεψάντων ανδρών*, Αθήνα 1894, τ. στ', σ. 201

²¹⁹ Α. Γούδας, *ό. π.*, σ. 203-205

Εξελέγη πρόεδρος του Βουλευτικού σώματος, προκαλώντας τις έντονες αντιδράσεις των οπλαρχηγών.

Πρωταγωνίστησε στις διαπραγματεύσεις για τη χορήγηση εξωτερικού δανείου από την Αγγλία, το οποίο εγκρίθηκε χάρη στην πολιτική του δεξιοτεχνία. Βοήθησε γενικότερα στη διαμόρφωση ενός ευνοϊκού κλίματος στην Ευρώπη²²⁰ απέναντι στην επαναστατημένη Ελλάδα και θεωρήθηκε εκσυγχρονιστής για την εποχή του στη διαχείριση των πολιτικών ζητημάτων. Μετά το τέλος των εμφυλίων πολέμων και αφού είχε αποσυρθεί στη Δυτική Ελλάδα, επέστρεψε στην Πελοπόννησο το 1825 και υπηρέτησε ως γραμματέας του Εκτελεστικού αρχικά και κατόπιν, ως γραμματέας των Εξωτερικών.²²¹ Ηγήθηκε του σώματος της αντιπολίτευσης στην διακυβέρνηση του κράτους από τον Ιωάννη Καποδίστρια, ενώ μετά τον θάνατο του κυβερνήτη προσχώρησε στο κόμμα του Ι. Κωλέττη και υπήρξε μέλος της Διοικητικής Επιτροπής που κυβέρνησε την Ελλάδα ως την άφιξη του Όθωνα.²²² Αν και ο Όθωνας τον έχρισε πρωθυπουργό τρεις φορές χωρίς να τον εμπιστεύεται ιδιαίτερα,²²³ ο Μαυροκορδάτος πρωταγωνίστησε αργότερα στην προσπάθεια της έξωσης του βασιλιά από τη χώρα. Στην Εθνοσυνέλευση του 1862 εξελέγη πληρεξούσιος Ευρυτανίας και διετέλεσε πρόεδρος της επιτροπής σύνταξης του νέου συντάγματος.²²⁴ Πέθανε το 1865 αποτραβηγμένος από την πολιτική σκηνή καθώς αντιμετώπιζε προβλήματα υγείας.

Ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος έχει χαρακτηριστεί ως αμφιλεγόμενη προσωπικότητα, καθώς η θετική του συμβολή στην πολιτική πορεία της Ελλάδας αμφισβητείται από κάποιους,²²⁵ ενώ από κάποιους άλλους εκτιμάται θετικά. Παρέδωσε νόμους και θεσμικό πλαίσιο σύμφωνα με τις σύγχρονες και φιλελεύθερες ευρωπαϊκές ιδέες, αλλά ταυτόχρονα επέδειξε ματαιοδοξία, όπως και διάθεση για συγκέντρωση της πολιτικής και στρατιωτικής εξουσίας στο πρόσωπό του. Αδιαμφισβήτητη θεωρείται ωστόσο η συμβολή του στον εκσυγχρονισμό της πολιτικής και της κοινωνίας του ελληνικού κράτους, καθώς και στη διαμόρφωση μιας εθνικής πολιτικής με διάθεση συνεργασίας με τις ευρωπαϊκές χώρες – κυρίως με την

²²⁰ Πρόεδροι της Βουλής, Γερουσίας και Εθνοσυνελεύσεων 1821-2008», ό. π.

²²¹ «Μαυροκορδάτος Αλέξανδρος», ό. π.

²²² Πρόεδροι της Βουλής, Γερουσίας και Εθνοσυνελεύσεων 1821-2008», ό. π.

²²³ Πρόεδροι της Βουλής, Γερουσίας και Εθνοσυνελεύσεων 1821-2008», ό. π.

²²⁴ Πρόεδροι της Βουλής, Γερουσίας και Εθνοσυνελεύσεων 1821-2008», ό. π.

²²⁵ Κ. Σβολόπουλος, *Ο Κωνσταντίνος Σβολόπουλος για το έργο και τη δράση εννέα πολιτικών ανδρών*, Αθήνα 2015, σ. 99

Αγγλία²²⁶ – συνυπολογίζοντας τις όποιες θετικές ή αρνητικές συνιστώσες. Ο Φωτιάδης χαρακτηρίζει τον Μαυροκορδάτο: «...ο πιο ικανός πολιτικός... πρόδρομος των πολιτηκάντηδων του τόπου μας».²²⁷ Και για την ικανότητα του στην πολιτική του «δεξιοτεχνία» αναφέρει: «...Κατάφερε, κρύβοντας πίσω από το ψεύτικο χαμόγελό του τις αληθινές προθέσεις του, να διοριστεί από τον Υψηλάντη αντιπρόσωπός του στο Μεσολόγγι.»²²⁸

4.3. Ιωάννης Κωλέττης (1780;-1847)

Ο Ιωάννης Κωλέττης υπήρξε μια σημαντική πολιτική προσωπικότητα που πρωταγωνίστησε κατά την επαναστατική και την πρώτη μετεπαναστατική περίοδο. Γεννήθηκε στο βλαχόφωνο Συρράκο Ιωαννίνων το 1780 ή 1784.²²⁹ Είχε ακόμα δύο αδελφούς και οι γονείς του ονομάζονταν Νικόλας και Ξανθή. Πήγε σχολείο στο χωριό του και κατόπιν στους γειτονικούς Καλαρρύτες. Ο θείος του Γεώργιος Τουρτούρης τον βοήθησε να εισαχθεί στη σχολή των Ιωαννίνων, όπου δίδασκε ο ξακουστός Ψαλίδας,²³⁰ ενώ στα είκοσι του χρόνια βρέθηκε στην Πίζα της Ιταλίας να σπουδάζει ιατρική. Στο εξωτερικό επηρεάστηκε από τη δράση κάποιων μυστικών, επαναστατικών οργανώσεων και μαζί τον Φώσκολο²³¹ ίδρυσε μια μυστική οργάνωση στην Ιταλία, με σκοπό την απελευθέρωση του ελληνικού έθνους. Όταν επέστρεψε στην πατρίδα του έγινε προσωπικός γιατρός του Μουχτάρ, ο οποίος ήταν γιος του Αλή Πασά²³² και δημιούργησε ευυπόληπτη περιουσία. Μυήθηκε στη Φιλική Εταιρεία και πήρε μέρος στην Α΄ Εθνοσυνέλευση ως πληρεξούσιος των Ηπειρωτών,²³³ όπου και διακρίθηκε. Τον Ιανουάριο του 1822 ο Κωλέττης διορίστηκε υπουργός των εσωτερικών²³⁴ και των στρατιωτικών, λαμβάνοντας σημαντικές αποφάσεις σχετικά με την εισβολή του Δράμαλη. Συμμετείχε στην Β΄ Εθνοσυνέλευση του 1823 και ήταν ένας από τους πρωτεργάτες των πολιτικών τεχνασμάτων που εφάρμοσε ο Μαυροκορδάτος και οι λοιποί πολιτικοί προκειμένου να απαλλαχθούν από τους

²²⁶ Κ. Σβολόπουλος, ό. π., σ. 100

²²⁷ Δ. Φωτιάδης, «Η πρώτη κυβέρνηση», στο: *Η Επανάσταση του 21*, Αθήνα 1971, τ. 2, σ. 186

²²⁸ Δ. Φωτιάδης, «Η πρώτη κυβέρνηση», ό. π., σ. 186

²²⁹ Γ. Μπενέκος, *Κωλέττης*, Αθήνα 1961, σ. 25

²³⁰ Γ. Μπενέκος, ό. π., σ. 28

²³¹ Γ. Μπενέκος, ό. π., σ. 29

²³² Δ. Παπαδιαμάντης, «Ιωάννης Κωλέττης», στην ιστοσελίδα: *Ακαδημία Αθηνών*, διαθέσιμο στο: <https://www.repository.academyofathens.gr>, ημερομηνία προσπέλασης: 03.05.2022

²³³ Δ. Παπαδιαμάντης, ό. π.

²³⁴ Α. Γούδας, ό. π., σ. 264

κοτζαμπάσηδες της Πελοποννήσου.²³⁵ Στις 25 Νοεμβρίου του 1823 εκλέχτηκε μέλος του Εκτελεστικού σώματος²³⁶ και κατά την περίοδο της κυβερνήσεως Κουντουριώτη απέκτησε σημαντική δύναμη, δίνοντας το έναυσμα για την επίθεση στην Πελοπόννησο στον δεύτερο εμφύλιο πόλεμο (Δεκέμβριος 1924).²³⁷ Το πόσο σημαντικός άνδρας θεωρούνταν την εποχή του εμφυλίου και της υποστήριξης της κυβέρνησης των Κουντουριωτών, αποτυπώνεται στα φύλλο της 26^{ης} Νοεμβρίου του 1824 της εφημερίδας «Ελληνικά Χρονικά», στο Μεσολόγγι: «... Ελπίζεται μεγάλη ωφέλεια εις τα παρόντα πράγματα της πατρίδος από την φρόνησις του ανδρός, όστις έχων σύμμαχον εις τους κοινωφελείς σκοπούς του και την πειθώ, δε μένει αμφιβολία, ότι θα εκτελέσει πολλά και καλά...»²³⁸

Ο Κωλέττης υπήρξε υποστηρικτής του γαλλικού κόμματος και ο μετέπειτα αρχηγός του. Συμμετείχε στην κυβέρνηση Καποδίστρια, αλλά το 1831 βρέθηκε στο στρατόπεδο της αντιπολίτευσης και μετά τη δολοφονία του κυβερνήτη, διετέλεσε μέλος της πρώτης τριμελούς διοικητικής επιτροπής μαζί με τον Θεόδωρο Κολοκοτρώνη και τον Αυγουστίνο Καποδίστρια.²³⁹ Λίγο αργότερα, ως ηγέτης της αντι-καποδιστριακής παράταξης, επικράτησε στην πολιτική σκηνή της χώρας έως και την έλευση του Όθωνα. Υπήρξε μέλος των πρώτων υπουργικών συμβουλίων της Αντιβασιλείας και υποστήριξε με θέρμη τη θανατική καταδίκη του Κολοκοτρώνη. Ως υπουργός εσωτερικών ίδρυσε ένα Γραφείο Δημόσιας Οικονομίας,²⁴⁰ το οποίο στελέχωσε στην πλειοψηφία του από Γάλλους, ενώ το 1835 ορίστηκε πρεσβευτής στο Παρίσι σε ένα είδος «εξορίας»²⁴¹ Στο Παρίσι ο Κωλέττης ήρθε σε επαφή με τις ευρωπαϊκές ιδέες και διαμόρφωσε την προσωπική του πολιτική θεωρία που βασιζόταν στη διευρυμένη εξουσία του ηγεμόνα με γνώμονα την εθνική ενότητα.

Συμμετείχε στην Εθνοσυνέλευση του 1843 ως επικεφαλής του Γαλλικού κόμματος, όπου επεχείρησε να εφαρμόσει τις πολιτικές του πεποιθήσεις ενισχύοντας τον βασιλικό θεσμό.²⁴² Πράγματι, ακολουθώντας και τις υποδείξεις της Γαλλίας, κατόρθωσε, μαζί με τα άλλα κόμματα, να πετύχει την κατοχύρωση ενός μοναρχικού συντηρητικού πολιτεύματος, το οποίο ταυτόχρονα θέσπιζε τα ατομικά δικαιώματα

²³⁵ Ι. Γιαννόπουλος, «Η επανάσταση κατά το 1823», στην: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Αθήνα 1975, τ. 12, σ. 297, στο εξής βλ. ΙΕΕ

²³⁶ Α. Γούδας, *ό. π.*, σ. 272

²³⁷ Δ. Παπαδιαμάντης, *ό. π.*

²³⁸ Εφημερίδα «Ελληνικά Χρονικά», Μεσολόγγι, 26/11/1824

²³⁹ Δ. Παπαδιαμάντης, *ό. π.*

²⁴⁰ Δ. Παπαδιαμάντης, *ό. π.*

²⁴¹ Γ. Μπενέκος, *ό. π.*, σ. 209

²⁴² Δ. Παπαδιαμάντης, *ό. π.*

και τον κοινοβουλευτισμό. Στις εκλογές του 1844 κέρδισε την πλειοψηφία συμμαχώντας με το Ρωσικό κόμμα²⁴³ και διετέλεσε πρωθυπουργός έως το 1847. Αν και στα χρόνια της πρωθυπουργίας του δε σημειώθηκε κάποια θετική εξέλιξη για τα ζητήματα της χώρας, στις εκλογές του 1847 επανεξελέγη με το Γαλλικό κόμμα στηριζόμενος σε μεθόδους νοθείας.²⁴⁴ Ο Ι. Κωλέττης δεν πρόλαβε να χαρεί τη νίκη του και πέθανε τον Αύγουστο του 1847²⁴⁵ αφήνοντας παρακαταθήκη στους Έλληνες πολίτες τις πελατειακές σχέσεις που υποστήριξε με το κόμμα του και όραμα για τον λαό, τη Μεγάλη Ιδέα.

Ο θάνατός του έθλιψε κυρίως όσους πίστεψαν στην απελευθέρωση των αλύτρωτων εδαφών, τους ομοϊδεάτες τους και τους κύκλους του στη Γαλλία. Οι αντίπαλοί του όμως θεώρησαν «λύτρωση» τον θάνατό του. Οι εφημερίδες της εποχής αναδεικνύουν το εις βάρος του κλίμα. Στο φύλλο της 3^{ης} Σεπτεμβρίου του 1847 της «Καρτερίας» έχουν γραφεί τα εξής: «Κατά δυστυχία και μπροστά στον τάφο του Κωλέττη δε μπορούμε να σωπάσουμε, γιατί, με τη διαγωγή του, θυσίασε όλο το Έθνος στο βωμό της ματαιοδοξίας του και το δυστυχημένο σπαράζει τώρα...»²⁴⁶ Η «Ελπίδα» γράφει την ίδια μέρα: «Σαν άνθρωποι λυπηθήκαμε για το χαμό του ανθρώπου, σαν πολίτες της Ελλάδας όμως, χαρήκαμε, όπως χάρηκε όλος ο λαός της πρωτεύουσας, όπως θα χαρεί όλος ο λαός της Ελλάδας...»²⁴⁷ Αλλά και ο Μακρυγιάννης αναφέρει για τον Κωλέττη: «Πανούργος, ηνώθη με τους ξεκλισμένους ανθρώπους κι έπαιξε την πατρίδα, όπως ήταν η όρεξή του.»²⁴⁸

4.4. Κανέλλος Δεληγιάννης (1780-1862)

Ο Κανέλλος Δεληγιάννης, πολιτικός και Αγωνιστής της Επανάστασης, γεννήθηκε στα Λαγκάδια Αρκαδίας στις 14 Φεβρουαρίου του 1780²⁴⁹ και φοίτησε στο σχολείο της Δημητσάνας. Τα πρώτα του γράμματα τα έμαθε κοντά στον Επίσκοπο Ακόβων Δανιήλ, τον μετέπειτα μητροπολίτη Τρίπολης.²⁵⁰ Ο πατέρας του ονομάζονταν Ιωάννης Δεληγιάννης²⁵¹ και ήταν ισχυρός πρόκριτος της περιοχής, ο

²⁴³ Α. Γούδας, *ό. π.*, σ. 276

²⁴⁴ Δ. Παπαδιαμάντης, *ό. π.*

²⁴⁵ Δ. Παπαδιαμάντης, *ό. π.*

²⁴⁶ Εφημερίδα «Καρτερία», 3/9/1847

²⁴⁷ Εφημερίδα «Ελπίδα», 3/9/1847

²⁴⁸ Γ. Μπενέκος, *ό. π.*, σ. 322

²⁴⁹ «Απομνημονεύματα Κανέλλου Δεληγιάννη», στο: *Απομνημονεύματα των Αγωνιστών του 21* (επιμέλεια: Ε. Πρωτογάλης), Αθήνα 1957, τ. 16, σ. 27

²⁵⁰ «Απομνημονεύματα Κανέλλου Δεληγιάννη», *ό. π.*, σ. 27

²⁵¹ «Απομνημονεύματα Κανέλλου Δεληγιάννη», *ό. π.*, σ. 27

οποίος δολοφονήθηκε από τους Τούρκους. Αδελφός του ήταν ο Αναγνώστης Δεληγιάννης, ο οποίος διετέλεσε πρόεδρος της Γερουσίας στη περίοδο του Όθωνα²⁵² και σύζυγός του η Αθανασία Παπατσώνη,²⁵³ κόρη ισχυρού προεστού. Βρέθηκε στην Κωνσταντινούπολη για τις σπουδές του λίγο πριν την έναρξη της Επανάστασης και μύηθηκε στη Φιλική Εταιρεία στην Τρίπολη, στις 10 Σεπτεμβρίου του 1819.²⁵⁴ Ο ίδιος κήρυξε την Επανάσταση στη Γορτυνία (Λαγκάδια), στις 23 Μαρτίου του 1821.²⁵⁵ Ήταν πληρεξούσιος στην Β' Εθνοσυνέλευση εκπροσωπώντας την παράταξη των στρατιωτικών. Συμμετείχε και στην Γ' Εθνοσυνέλευση, όπως επίσης και στην Α' Εθνοσυνέλευση του 1843.²⁵⁶

Ο Κανέλλος Δεληγιάννης εναντιώθηκε σθεναρά στους πολιτικούς που έφτασαν στην τουρκοκρατούμενη Ελλάδα από τις ευρωπαϊκές χώρες, επειδή πίστευε ότι δεν ήταν πρόπον να καταλάβουν οι άνθρωποι αυτοί θέσεις εξουσίας, εφόσον δεν είχαν προσφέρει στον Αγώνα όσα οι ντόπιοι με την αυτοθυσία τους στις μάχες. Άλλωστε, δεν ήταν σε θέση να αποδεχτεί – όπως και η πλειοψηφία των κοτζαμπάσηδων – ότι η «αρχοντική» τάξη από την οποία προέρχονταν, θα έχανε τα σκήπτρα της ηγεσίας του τόπου. Για τους λόγους αυτούς στράφηκε εναντίον του Δημητρίου Υψηλάντη, τον οποίο μάλιστα θεώρησε υπεύθυνο για τον ερχομό των υπόλοιπων πολιτικών εξ Ευρώπης.²⁵⁷ Σοβαρές αντιρρήσεις εξέφρασε για την εκλογή του Α. Μαυροκορδάτου στην προεδρία του Βουλευτικού σώματος το 1823²⁵⁸ ενώ μετά το 1824 προσεταιρίστηκε τον Ι. Κωλέττη και τον ακολούθησε στο Γαλλικό κόμμα.

Κατά την προεπαναστατική περίοδο οι Κολοκοτρωναίοι υπήρξαν «κάποι» στην οικογένεια των Δεληγιάννηδων,²⁵⁹ προσφέροντας αμειβόμενοι τις στρατιωτικές τους υπηρεσίες, αργότερα όμως, ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης ανεξαρτητοποιήθηκε και έγινε αρχιστράτηγος της Επανάστασης. Σε όλο αυτό το διάστημα των ανακατατάξεων των ρόλων, οι σχέσεις μεταξύ Δεληγιάννηδων και Κολοκοτρωναίων σημαδεύτηκαν από πολλές συγκρούσεις, αλλά και συμμαχίες. Ενδεικτική του ασταθούς και καχύποπτου κλίματος της περιόδου, στάθηκε ο αρραβώνας της

²⁵² «Δεληγιάννης Κανέλλος», στην ιστοσελίδα: *Αργολική Αρχαική Βιβλιοθήκη Ιστορίας και Πολιτισμού*, διαθέσιμο στο: <http://www.argolikivivliothiki.gr>

²⁵³ «Δεληγιάννης Κανέλλος», *ό. π.*

²⁵⁴ «Δεληγιάννης Κανέλλος», *ό. π.*

²⁵⁵ «Πρόεδροι της Βουλής, Γερουσίας και Εθνοσυνελεύσεων 1821-2008», *ό. π.*

²⁵⁶ «Πρόεδροι της Βουλής, Γερουσίας και Εθνοσυνελεύσεων 1821-2008», *ό. π.*

²⁵⁷ «Πρόεδροι της Βουλής, Γερουσίας και Εθνοσυνελεύσεων 1821-2008», *ό. π.*

²⁵⁸ «Πρόεδροι της Βουλής, Γερουσίας και Εθνοσυνελεύσεων 1821-2008», *ό. π.*

²⁵⁹ Κ. Παπαγιώργης, *Κανέλλος Δεληγιάννης*, Αθήνα 2001, σ. 123

επτάχρονης κόρης του Κανέλλου Μαρίας, με τον μικρό γιο του Κολοκοτρώνη Κολίνο.²⁶⁰ Μετά την Β΄ Εθνοσυνέλευση ο Κανέλλος Δεληγιάννης συμμάχησε με τον Θεόδωρο Κολοκοτρώνη, αντιμαχόμενοι από κοινού την παράταξη των πολιτικών στη διάρκεια των δύο εμφυλίων πολέμων, ώσπου φυλακίστηκαν μαζί στην Ύδρα από την κυβέρνηση Κουντουριώτη.²⁶¹ Το 1825 αποφυλακίστηκαν και οι δύο με αμνηστία,²⁶² προκειμένου να αντιμετωπίσουν τον Ιμπραήμ Πασά που προέλαυνε στην Πελοπόννησο. Κατά την Γ΄ Εθνοσυνέλευση συγκρούστηκε με τον Κολοκοτρώνη και τον Γ. Κουντουριώτη²⁶³ σχετικά με το ζήτημα των εθνικών γαιών.

Αργότερα ασχολήθηκε με την πολιτική και στις εκλογές του 1844 για την ψήφιση Συντάγματος, συμμάχησε με τον Δημήτριο Πλαπούτα και τον Γενναίο Κολοκοτρώνη,²⁶⁴ αφήνοντας κατά μέρος τις συγκρούσεις της επαναστατικής περιόδου. Διετέλεσε Πρόεδρος της Βουλής για έναν χρόνο (Δεκέμβριος 1844-Οκτώβριος 1845), όταν πρωθυπουργός της χώρας αναδείχτηκε ο Ιωάννης Κωλέττης (Δεκέμβριος του 1844).²⁶⁵

Τα Απομνημονεύματά του χαρακτηρίζονται από υπερβολή και πάθος πολλές φορές στον τρόπο γραφής,²⁶⁶ αλλά αποτυπώνουν ευδιάκριτα τις απόψεις, τον τρόπο σκέψης και τις επιδιώξεις των πρωταγωνιστών της προεπαναστατικής, επαναστατικής και μετεπαναστατικής περιόδου. Ακόμα, μέσα από τις προσωπικές του μαρτυρίες, αποκρυσταλλώνεται η μορφή των κοινωνικών και πολιτικών ομάδων της εποχής. Πέθανε το 1862 σε άσχημη οικονομική κατάσταση, αφού είχε σπαταλήσει το μεγαλύτερο μέρος της περιουσίας του στις ανάγκες της Επανάστασης.²⁶⁷

4.5. Δημήτριος Υψηλάντης (1793-1832)

Ο Δημήτριος Υψηλάντης ήταν γιος του Φαναριώτη ηγεμόνα Κωνσταντίνου Υψηλάντη και αδελφός του Αλέξανδρου Υψηλάντη.²⁶⁸ Γεννήθηκε στην Κωνσταντινούπολη, όπου ξεκίνησε τις σπουδές του, συνεχίζοντας τες στο Παρίσι και υπηρέτησε στον ρωσικό στρατό, ενώ το 1818 μύηθηκε στη Φιλική Εταιρεία.²⁶⁹

²⁶⁰ «Δεληγιάννης Κανέλλος», *ό. π.*

²⁶¹ Κ. Παπαγιώργης, *ό. π.*, σ.125

²⁶² «Δεληγιάννης Κανέλλος», *ό. π.*

²⁶³ «Δεληγιάννης Κανέλλος», *ό. π.*

²⁶⁴ «Δεληγιάννης Κανέλλος», *ό. π.*

²⁶⁵ «Δεληγιάννης Κανέλλος», *ό. π.*

²⁶⁶ «Πρόεδροι της Βουλής, Γερουσίας και Εθνοσυνελεύσεων 1821-2008», *ό. π.*

²⁶⁷ «Πρόεδροι της Βουλής, Γερουσίας και Εθνοσυνελεύσεων 1821-2008», *ό. π.*

²⁶⁸ «Πρόεδροι της Βουλής, Γερουσίας και Εθνοσυνελεύσεων 1821-2008», *ό. π.*

²⁶⁹ «Πρόεδροι της Βουλής, Γερουσίας και Εθνοσυνελεύσεων 1821-2008», *ό. π.*

Έφτασε στην Ελλάδα τον Ιούνιο του 1821 για να αναλάβει την ηγεσία της Επανάστασης ως πληρεξούσιος του Αλέξανδρου Υψηλάντη.²⁷⁰ Ευρισκόμενος στην Ύδρα, ετοίμασε τον Ιούνιο του 1821 τη Διακήρυξή του προς τους επαναστατημένους Έλληνες, καλώντας τους να αγωνιστούν με ομοψυχία για την απελευθέρωση της πατρίδας τους: «...Όσοι δε μέχρι τούδε εμείνατε ακίνητοι, εξέρθετε, αρπάσατε τα όπλα, και πανταχόθεν τρέξατε να ελευθερώσετε την πατρίδα σας, και εντός ολίγου να ενωθώμεν όλοι, δια να καθυποτάξωμεν εξ ολοκλήρου τον τύραννο του Γένους...»²⁷¹ Αν και ο Υψηλάντης διεκδικούσε να ηγηθεί των στρατιωτικών επιχειρήσεων και της οργάνωσης του Αγώνα, γρήγορα ήρθε σε σύγκρουση με τους προκρίτους της Πελοποννήσου, αλλά και με τους ισχυρούς πολιτικούς άνδρες της επαναστατικής περιόδου (Μαυροκορδάτο, Νέγρη), καθώς και εκείνοι είχαν τις ίδιες διεκδικήσεις.²⁷² Ταυτόχρονα, προσέγγισε τους Κολοκοτρώνη και Παπαφλέσσα, οι οποίοι πρέσβευαν τη στρατιωτική ηγεσία του Αγώνα.

Τον Ιανουάριο του 1823²⁷³ και κατά τη διάρκεια της Α΄ Εθνοσυνέλευσης, εκλέχτηκε πρόεδρος του Βουλευτικού, ενός σώματος που δεν επεδείκνυε ισχυρή πολιτική δύναμη τη συγκεκριμένη περίοδο και μάλλον αποδυνάμωνε τον ηγετικό ρόλο του Υψηλάντη. Το 1823, στη Β΄ Εθνοσυνέλευση του Άστρους, ουσιαστικά απομονώθηκε από την πολιτική παράταξη και περιορίστηκε στα στρατιωτικά του καθήκοντα. Κατά τη διάρκεια των εμφυλίων πολέμων προσπάθησε να κατευνάσει τα πνεύματα και να συμβιβάσει τις δύο αντιμαχόμενες πλευρές, απευθύνοντάς τους έκκληση για ομοψυχία και μετριοπάθεια. Στη μάχη του Άργους το 1825, επέδειξε την ανδρεία του στο στρατιωτικό πεδίο απέναντι στον Ιμπραήμ.²⁷⁴ Εξέφρασε τη διαφωνία του στην απόφαση της Γ΄ Εθνοσυνέλευσης για μεσολάβηση της Αγγλίας προκειμένου να παύσουν οι εχθροπραξίες με τους Οθωμανούς.²⁷⁵ Η Συνέλευση τον απέκλεισε από κάθε πολιτικό και στρατιωτικό δικαίωμα. Ο Υψηλάντης επανήλθε στην επανάληψη των εργασιών της Συνέλευσης στην Τροιζήνα το 1827.²⁷⁶ Αργότερα, ο Ιωάννης Καποδίστριας του ανέθεσε την αρχηγία του στρατού της Ανατολικής Ελλάδας²⁷⁷ και το 1829 έδωσε την τελευταία του μάχη στην Πέτρα της Βοιωτίας.²⁷⁸

²⁷⁰ «Πρόεδροι της Βουλής, Γερουσίας και Εθνοσυνελεύσεων 1821-2008», ό. π.

²⁷¹ Α. Γούδας, ό. π., σ. 36

²⁷² Α. Γούδας, ό. π., σ. 38

²⁷³ «Υψηλάντης Δημήτριος», στην ιστοσελίδα: *Αργολική Αρχαιακή Βιβλιοθήκη Ιστορίας και Πολιτισμού*, διαθέσιμο στο: <http://www.argolikivivliothiki.gr>

²⁷⁴ «Υψηλάντης Δημήτριος», ό. π.

²⁷⁵ «Πρόεδροι της Βουλής, Γερουσίας και Εθνοσυνελεύσεων 1821-2008», ό. π.

²⁷⁶ «Πρόεδροι της Βουλής, Γερουσίας και Εθνοσυνελεύσεων 1821-2008», ό. π.

²⁷⁷ «Υψηλάντης Δημήτριος, ό. π.

Πέθανε στο Ναύπλιο το 1832 και ενώ ήταν μόνο 39 ετών.²⁷⁹ Ήταν ένας αγνός πατριώτης και μια ευγενική μορφή του Αγώνα, ο οποίος πάσχιζε με όλη του την ψυχή για να ενώσει τους Έλληνες στο γενναίο πρόσταγμα της ελευθερίας. Ο Κ. Παπαρρηγόπουλος περιγράφει χαρακτηριστικά την εμφάνισή του και τον χαρακτήρα του: «...Εκ πρώτης όψεως δεν ήτο επιτήδειος να έλευση τους ανθρώπους, διότι ούτε ανάστημα, ούτε ρώμην, ούτε φωνήν, ούτε λήγων, ούτε τρόπον είχεν. Αλλά εκέκτητο ορθόν, αν όχι λεπτέ, νουν. Ήτο ατρόμητος, καρτερικός και φιλόπατρις επί τοσοούτον ώστε ανεδείχθη πάντοτε πρόθυμος να θυσιαστή εις το ευγενές τούτο αίσθημα την ιδίαν φιλότιμων...».²⁸⁰

4.6. Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης (1765 ή 1773 -1848)

Ο Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης, ένας από τους πρωταγωνιστές της πολιτικής και στρατιωτικής ζωής της επαναστατικής περιόδου, γεννήθηκε στη Μάνη και ανήκε σε οικογένεια προεστών της εποχής. Στην αρχή της επανάστασης λεγόταν «Μπάσμπογους»²⁸¹ - ένα διοικητικό αξίωμα που απέδιδαν οι Οθωμανοί - και αργότερα έγινε γνωστός με το όνομα Πετρόμπεης. Μέσα από το κλίμα διαρκών συγκρούσεων που επικράτησε μεταξύ των ισχυρών οικογενειών της Μάνης πριν την έναρξη της Επανάστασης, ο Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης κατάφερε να διακριθεί στα πολιτικά πράγματα. Από νωρίς είχαν αναδειχτεί οι ηγετικές του ικανότητες και ως διοικητής στη Μάνη, είχε κατορθώσει να επηρεάζει τόσο τους Έλληνες, όσο και τους Οθωμανούς. Παντρεύτηκε την Άννα Μπενάκη²⁸² - μέλος οικογένειας προεστών - και αφού μυήθηκε στη Φιλική Εταιρεία (1818), κήρυξε την Επανάσταση στην Αρεόπολη της Μάνης στις 17 Μαρτίου του 1821.²⁸³

Ως ιδρυτής της Μεσσηνιακής Γερουσίας (25 Μαρτίου 1821)²⁸⁴ απέστειλε προκηρύξεις της ελληνικής επανάστασης στις ευρωπαϊκές χώρες αλλά και στην Αμερική. Λίγο αργότερα εξελέγη πρόεδρος στη συνέλευση που διεξήχθη στη Μονή Καλτεζών για τη συγκρότηση της Πελοποννησιακής Γερουσίας.²⁸⁵ Στην Α΄

²⁷⁸ «Υψηλάντης Δημήτριος», ό. π.

²⁷⁹ «Υψηλάντης Δημήτριος», ό. π.

²⁸⁰ Κ. Παπαρρηγόπουλος, «Εναργής της εν Ελλάδι Επαναστάσεως - Τα πολιτεύματα της Επαναστάσεως», στην: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (υπό Παύλου Καρολίδου), Αθήνα 1925, τ. 6, σ. 36

²⁸¹ Φ. Χρυσανθόπουλος ή Φωτάκος, ό. π., σ. 247

²⁸² «Πρόεδροι της Βουλής, Γερουσίας και Εθνοσυνελεύσεων 1821-2008», ό. π.

²⁸³ «Πρόεδροι της Βουλής, Γερουσίας και Εθνοσυνελεύσεων 1821-2008», ό. π.

²⁸⁴ «Πρόεδροι της Βουλής, Γερουσίας και Εθνοσυνελεύσεων 1821-2008», ό. π.

²⁸⁵ Α. Γούδας, ό. π., σ. 284

Εθνοσυνέλευση της Επιδαύρου διετέλεσε χρέη αντιπροέδρου του Εκτελεστικού, ενώ εξελέγη πρόεδρος στη Β΄ Εθνοσυνέλευση του Άστρους και αργότερα, πρόεδρος του Εκτελεστικού σώματος.²⁸⁶ Πλούσια υπήρξε η δράση του στα στρατιωτικά γεγονότα, καθώς συμμετείχε στην πολιορκία της Τριπολιτσάς, στις επιχειρήσεις για την απόκρουση του Δράμαλη και στην πρώτη πολιορκία του Μεσολογγίου.²⁸⁷ Δεν πήρε μέρος στους εμφυλίους πολέμους, αλλά αντιθέτως, προσπάθησε να συμβιβάσει τις δύο πλευρές. Κατόρθωσε να αποτρέψει την κατάληψη της Μάνης από τα στρατεύματα του Ιμπραήμ το 1825.²⁸⁸

Στη Γ΄ Εθνοσυνέλευση της Τροιζήνας το 1827 αποδέχτηκε τον Ιωάννη Καποδίστρια ως κυβερνήτη της Ελλάδας και ο ίδιος συμμετείχε στα δύο σώματα που ίδρυσε ο κυβερνήτης. Οι ενέργειες του Καποδίστρια όμως για ενίσχυση της κεντρικής εξουσίας και περιορισμό της επιρροής των Μαυρομιχαλαίων στη Μάνη, έφεραν γρήγορα σε ρήξη τον Πετρόμπεη και την οικογένειά του με τον κυβερνήτη. Ο Καποδίστριας αντιμετώπισε με αυστηρότητα τις αντιδράσεις των Μαυρομιχαλαίων, ο Πετρόμπεης φυλακίστηκε και η οξυμένη κατάσταση που δημιουργήθηκε οδήγησε τελικά στη δολοφονία του κυβερνήτη από τον αδελφό του Πετρόμπεη, Κωνσταντίνο και τον γιο του Γεώργιο στις 27 Σεπτεμβρίου του 1847.²⁸⁹ Ο Πετρόμπεης αποδοκίμασε αυτή την πράξη και στη συνέχεια αποφυλακίστηκε από τον Αυγουστίνο Καποδίστρια,²⁹⁰ επικεντρώνοντας τις προσπάθειες του στην αποφυγή μιας ένοπλης σύγκρουσης καποδιστριακών – αντικαποδιστριακών. Μετά την άφιξη του Όθωνα στην Ελλάδα, διορίστηκε αντιπρόεδρος του Συμβουλίου της Επικρατείας, μαζί με τον Ανδρέα Ζαΐμη και τον Γεώργιο Κουντουριώτη.²⁹¹ Έγινε μέλος των «συνταγματικών» και μετά την επανάσταση του 1843, έλαβε το αξίωμα του γερουσιαστή.²⁹²

4.7. Ανδρέας Ζαΐμης (1791-1840)

Ο Ανδρέας Ζαΐμης, εμβληματική μορφή της Επανάστασης του 1821, γεννήθηκε στην Κερπινή Καλαβρύτων²⁹³ και προέρχονταν από οικογένεια

²⁸⁶ Φ. Χρυσανθόπουλος ή Φωτάκος, *ό. π.*, σ. 249

²⁸⁷ Φ. Χρυσανθόπουλος ή Φωτάκος, *ό. π.*, σ. 250

²⁸⁸ «Πρόεδροι της Βουλής, Γερουσίας και Εθνοσυνελεύσεων 1821-2008», *ό. π.*

²⁸⁹ «Μαυρομιχάλης Πετρόμπεης», στην ιστοσελίδα: *Αργολική Αρχαική Βιβλιοθήκη Ιστορίας και Πολιτισμού*, διαθέσιμο στο: <http://www.argolikivivliothiki.gr>

²⁹⁰ «Μαυρομιχάλης Πετρόμπεης», *ό. π.*

²⁹¹ «Πρόεδροι της Βουλής, Γερουσίας και Εθνοσυνελεύσεων 1821-2008», *ό. π.*

²⁹² «Πρόεδροι της Βουλής, Γερουσίας και Εθνοσυνελεύσεων 1821-2008», *ό. π.*

²⁹³ «Ζαΐμης Ανδρέας», στην ιστοσελίδα: *Εθνοσυνελεύσεις και Βουλευτικό, οι Αντιπρόσωποι*, διαθέσιμο στο: <https://www.representatives1821.gr>, ημερομηνία προσπέλασης: 28.5.2022

προκρίτων. Το 1819 μνήθηκε στη Φιλική Εταιρεία από τον Ανδρέα Λόντο²⁹⁴ και έκτοτε ανέπτυξε σημαντική στρατιωτική και πολιτική δραστηριότητα. Αν και δεν είχε την ευκαιρία να σπουδάσει σε Πανεπιστήμιο, εντούτοις, ο Ανδρέας Ζαΐμης εκπαιδεύτηκε άριστα στα ελληνικά γράμματα. Ήταν «ευφυής και λίαν φιλαναγνώστης»,²⁹⁵ ενώ τα έμφυτα και επίκτητα προσόντα του τον ώθησαν να ασχοληθεί ενεργά με το ζήτημα της απελευθέρωσης της Ελλάδας. Έλαβε μέρος σε πολλές μάχες στην Πελοπόννησο, αλλά και εκτός αυτής, όπως στην πολιορκία των Πατρών και στου Μεσολογγίου.²⁹⁶

Εκπροσώπησε την Πελοπόννησο στην Α΄ Εθνοσυνέλευση της Επιδαύρου τον Δεκέμβριο του 1821 και μετά την ολοκλήρωσή της, εκλέχτηκε στο Βουλευτικό σώμα,²⁹⁷ στο οποίο υπηρέτησε για μικρό διάστημα καθώς χρειάστηκε να πάει σε εκστρατεία. Στη Β΄ Εθνοσυνέλευση του Άστρους τον Απρίλιο του 1823 συμμετείχε ως πληρεξούσιος των Καλαβρύτων²⁹⁸ και εξελέγη στο Εκτελεστικό σώμα. Μετά από μικρό διάστημα παραιτήθηκε από μέλος του Εκτελεστικού και όταν αργότερα του ξαναπροτάθηκε η θέση αυτός αρνήθηκε να αναλάβει. Το 1826 συμμετείχε στη Γ΄ Εθνοσυνέλευση της Επιδαύρου και πήρε μέρος στην επιτροπή για την υπογραφή των πρακτικών και στην επιτροπή για τη σύνταξη του Πολιτεύματος.²⁹⁹ Συμμετείχε και στις επόμενες Εθνοσυνελεύσεις, ενώ διορίστηκε από τον Ιωάννη Καποδίστρια πρόεδρος του τμήματος των εσωτερικών στο Πανελλήνιο.³⁰⁰ Διετέλεσε Σύμβουλος Επικρατείας (1833), πληρεξούσιος αυλικός επίτροπος (1834) και αντιπρόεδρος του Συμβουλίου της Επικρατείας (1835).³⁰¹

Ο Ανδρέας Ζαΐμης αποτέλεσε σημαντική μορφή του Αγώνα επιδεικνύοντας εξαιρετικές πολιτικές και στρατιωτικές ικανότητες. Προσπαθώντας να υπηρετήσει το καλό της πατρίδας, που δεν ήταν άλλο από τον Αγώνα για την ελευθερία, βρέθηκε αρκετές φορές στην αντίθετη όχθη από ανθρώπους με τους οποίους είχε συμμαχήσει αργότερα. Διατηρώντας φιλική σχέση με τον Μαυροκορδάτο και επηρεασμένος από την πολιτική του δεινότητα, ο Ζαΐμης πέρασε στο στρατόπεδο της πολιτικής παράταξης, πιστεύοντας ότι οι λύσεις βρίσκονταν στο πολιτικό και διπλωματικό

²⁹⁴ «Ζαΐμης Ανδρέας», <https://www.representatives1821.gr>, ό. π.

²⁹⁵ Α. Γούδας, ό. π., σ. 349

²⁹⁶ Φ. Χρυσανθόπουλος ή Φωτάκος, ό. π., σ. 25

²⁹⁷ Α. Γούδας, ό. π., σ. 354

²⁹⁸ Α. Γούδας, ό. π., σ. 356

²⁹⁹ «Ζαΐμης Ανδρέας», <https://www.representatives1821.gr>, ό. π.

³⁰⁰ «Ζαΐμης Ανδρέας», <https://www.representatives1821.gr>, ό. π.

³⁰¹ «Ζαΐμης Ανδρέας», <https://www.representatives1821.gr>, ό. π.

πεδίο. Δε μπόρεσε όμως να απαρνηθεί την αυτοθυσία και τη γενναιότητα των άλλοτε συμπολεμιστών του και επανήλθε στη συμμαχία του με τον Κολοκοτρώνη και τους άλλους οπλαρχηγούς. Πλήρωσε το τίμημα όταν καταδιώχτηκε από την κυβέρνηση Κουντουριώτη το 1824³⁰² και έφυγε από την Πελοπόννησο, την ίδια στιγμή που ο Κολοκοτρώνης και οι άλλοι «στασιαστές» φυλακίζονταν στο Ναύπλιο.

4.8. Γεώργιος Κουντουριώτης (1782-1858)

Ο Γεώργιος Κουντουριώτης, πλοιοκτήτης και πολιτικός της επαναστατικής και μετεπαναστατικής περιόδου, γεννήθηκε στην Ύδρα το 1782.³⁰³ Γονείς του ήταν ο Ανδρέας Αναγνώστης Κουντουριώτης και η Μαρία Κοκκίνη,³⁰⁴ η οποία καταγόταν από οικογένεια πλούσιων εμπόρων. Μαζί με τον αδελφό του Λάζαρο υπήρξαν ισχυροί άνδρες της ναυτιλίας και του εμπορίου και στήριξαν οικονομικά τον Αγώνα, μετατρέποντας μάλιστα 22 πλοία τους σε πολεμικά για την ενίσχυση του στόλου. Εκπροσωπώντας το νησί του, ο Γεώργιος Κουντουριώτης συμμετείχε στη Β΄ Εθνοσυνέλευση του Άστρους το 1823 ως πληρεξούσιος της Ύδρας,³⁰⁵ διεκδικώντας και εκείνος μία θέση εξουσίας στην οργάνωση του Αγώνα. Εκλέχτηκε πρόεδρος του Εκτελεστικού και παρέμεινε σε αυτή τη θέση για τρία χρόνια, για όσο διάστημα περίπου μαίνονταν ο Εμφύλιος της Επανάστασης. Ουσιαστικά, ήταν ο πρωθυπουργός της κυβέρνησης που προέκυψε μετά το πέρας της Β΄ Εθνοσυνέλευσης και των σφοδρών συγκρούσεων που διαδραματίστηκαν. Ο Γεώργιος Κουντουριώτης δε διέθετε σημαντικές στρατιωτικές και πολιτικές ικανότητες. Σύμφωνα με τον Σπηλιάδη: «... Ο δε Κουντουριώτης, όστις εμβαίνει εις το πολιτικόν του στάδιον δια του εμφυλίου πολέμου, ήτον, ως φαίνεται, προωρισμένος να προεδρεύη, ότε το έθνος θα πάθη όλα τα κακά, και θα καταντήση εις την ακμήν του να εκλείψη και πάλιν από τον πολιτικόν αν όχι και από τον φυσικόν κόσμον.»³⁰⁶ Ο ίδιος διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στα γεγονότα, καθώς ανήκε στον κύκλο επιρροής του Μαυροκορδάτου και βρισκόταν σε συνεχή σύγκρουση με τον Κολοκοτρώνη και την παράταξη των στρατιωτικών. Υποστήριζε το Αγγλικό κόμμα, αν και για λίγο βρέθηκε

³⁰² Φ. Χρυσανθόπουλος ή Φωτάκος, *ό. π.*, σ. 25

³⁰³ Π. Ατσαβέ, «Γεώργιος Κουντουριώτης, ο πρώτος πρόεδρος της Φιλεκπαιδευτικής Εταιρείας», στην ιστοσελίδα: *Ιστορία της Φιλεκπαιδευτικής Εταιρείας και των Αρσακείων σχολείων*, διαθέσιμο στο: <https://history.arsakeio.gr>, ημερομηνία προσπέλασης: 20.5.2022

³⁰⁴ Π. Ατσαβέ, *ό. π.*

³⁰⁵ Π. Ατσαβέ, *ό. π.*

³⁰⁶ Δ. Φωτιάδης, «Κορύφωμα», στο: *Η Επανάσταση του 21*, Αθήνα 1971, τ. 2, σ. 323

υποστηρικτής και του Γαλλικού.³⁰⁷ Ο ίδιος ήταν και αποδέκτης του εξωτερικού δανείου από την Αγγλία, γεγονός που συνέβαλε ουσιαστικά στην εδραίωση του ηγετικού του ρόλου.

Μετά τη λήξη του Εμφυλίου και όταν ο Ιμπραήμ εισέβαλε στην Πελοπόννησο, ο Γ. Κουντουριώτης και οι πολιτικοί του σύμμαχοι αποδείχτηκαν ανεπαρκείς να τον αντιμετωπίσουν, οπότε και αποφασίστηκε η απελευθέρωση του Κολοκοτρώνη και των οπλαρχηγών του³⁰⁸ για να ριχτούν στη μάχη. Αργότερα, πήρε μέρος τόσο στην Γ΄ Εθνοσυνέλευση της Τροιζήνας το 1827, όσο και στη Δ΄ του Άργους, πάντα ως πληρεξούσιος της Ύδρας.³⁰⁹ Πρωταγωνίστησε στην εξέγερση των κατοίκων της Ύδρας εναντίον του Καποδίστρια και το 1837 ο Όθωνας τον διόρισε αντιπρόεδρο στο Συμβούλιο της Επικρατείας.³¹⁰ Από το 1844 ως το 1847 διετέλεσε πρόεδρος της Γερουσίας,³¹¹ ενώ τον Μάρτιο του 1848 βρέθηκε κυβερνήτης της χώρας και ταυτόχρονα υπουργός των Ναυτικών, με τη θητεία του να διαρκεί μόλις επτά μήνες.³¹²

Πέθανε στην Ύδρα το 1858,³¹³ απογοητευμένος και πικραμένος από την εξέλιξη των πολιτικών πραγμάτων και έχοντας αφιερώσει όλη του την παρουσία στις ανάγκες της πατρίδας και στον πολιτικό του αγώνα.

³⁰⁷ «Πρόεδροι της Βουλής, Γερουσίας και Εθνοσυνελεύσεων 1821-2008», *ό. π.*

³⁰⁸ «Πρόεδροι της Βουλής, Γερουσίας και Εθνοσυνελεύσεων 1821-2008», *ό. π.*

³⁰⁹ «Πρόεδροι της Βουλής, Γερουσίας και Εθνοσυνελεύσεων 1821-2008», *ό. π.*

³¹⁰ «Πρόεδροι της Βουλής, Γερουσίας και Εθνοσυνελεύσεων 1821-2008», *ό. π.*

³¹¹ «Πρόεδροι της Βουλής, Γερουσίας και Εθνοσυνελεύσεων 1821-2008», *ό. π.*

³¹² Π. Ατσαβέ, *ό. π.*

³¹³ Π. Ατσαβέ, *ό. π.*

Επίλογος

Μετά την έναρξη της Ελληνικής Επανάστασης του 1821, μεσολάβησαν τρία χρόνια (1822 – 1825) τα οποία υπήρξαν καθοριστικά για τη συνέχεια του Αγώνα: οι δύο Εθνοσυνελεύσεις (Επιδαύρου το 1821-1822 και Άστρους το 1823) εξέφρασαν τις προσδοκίες και τις επιδιώξεις των στρατιωτικών, κοινωνικών και πολιτικών ομάδων της περιόδου. Ουσιαστικά, θέτονταν ζήτημα ηγεσίας του Αγώνα και κατοχύρωσης θέσεων εξουσίας στο νεοσύστατο ελληνικό κράτος που θα προέκυπτε. Σημαντικοί Έλληνες από τις ισχυρές τάξεις των προκρίτων και των κοτζαμπάσηδων της Πελοποννήσου, θαρραλέοι οπλαρχηγοί που προέρχονταν από τις ομάδες των κλεφτών και των αρματολών, πλούσιοι έμποροι και πλοιοκτήτες, αλλά και νεοφερμένοι πολιτικοί, φορείς καινούριων ιδεών και πολιτικών θεσμών, επιδίωξαν μια θέση στο πάνθεον των πρωταγωνιστών της Επανάστασης και των μετεπαναστατικών εξελίξεων.

Η Β΄ Εθνοσυνέλευση των Ελλήνων (Άστρος, 29 Μαρτίου - 18 Απριλίου 1823) αποτέλεσε τη συνέχεια της Α΄ Εθνοσυνέλευσης (Επίδαυρος, 20 Δεκεμβρίου – 15 Ιανουαρίου 1822). Ονομάστηκαν «Εθνικές», επειδή στόχος τους ήταν η σύνταξη νέου πολιτεύματος μετά την κήρυξη της Επανάστασης. Στο Άστρος, ουσιαστικά κατοχυρώθηκε το Προσωρινό Πολίτευμα που είχε ψηφιστεί στην Επίδαυρο, επιφέροντας νέες τροποποιήσεις και διατάξεις, οι οποίες αποτύπωναν το ευρωπαϊκό φιλελεύθερο πνεύμα. Στην Εθνοσυνέλευση του Άστρους συμμετείχαν πληρεξούσιοι από όλα τα μέρη της Ελλάδος και για πρώτη φορά ενδυναμώθηκαν οι πολιτικοί θεσμοί που έμελλε να διαμορφώσουν την πολιτική ταυτότητα του ελληνικού έθνους.

Η Β΄ Εθνοσυνέλευση ωστόσο, έγινε πεδίο οξύτατων συγκρούσεων από τις αντίπαλες παρατάξεις των στρατιωτικών και των πολιτικών. Ηγετικές προσωπικότητες που προσέφεραν τα μέγιστα στον Αγώνα, όπως ήταν ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, πολιτικοί σαν τον Μαυροκορδάτο, τον Κωλέττη και τον Κουντουριώτη, κοτζαμπάσηδες όπως ο Κανέλλος Δεληγιάννης, ο Ανδρέας Ζαΐμης, ο Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης και άλλοι σπουδαίοι άνδρες σαν τον Δημήτριο Υψηλάντη, ήρθαν σε ρήξη, διεκδικώντας την καλύτερη λύση για το μέλλον του Αγώνα, ιδωμένη από τη διαφορετική οπτική του καθενός. Οι αντιτιθέμενες επιδιώξεις έφεραν τον Εμφύλιο της Επανάστασης (1823 – 1825), ο οποίος δίχασε το Έθνος και προκάλεσε ζημιές στον επαναστατικό Αγώνα. Ο τερματισμός του συνέπεσε με την απελευθέρωση του Κολοκοτρώνη από την κυβέρνηση Κουντουριώτη, προκειμένου

να αντιμετωπιστεί ο τεράστιος κίνδυνος που είχε προκληθεί από την εισβολή των στρατευμάτων του Ιμπραήμ στην Πελοπόννησο. Σε κάθε περίπτωση, πέρα από τις προσωπικές παραμέτρους και τα λάθη της κάθε πλευράς, οι σημαντικοί αυτοί Έλληνες υπηρέτησαν με πάθος τον ένα και μοναδικό σκοπό: την Ανεξαρτησία του Έθνους.

Πηγές και Βιβλιογραφία

A. Πηγές

1. Δημοσιευμένες πηγές

Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας 1821-1832, *Αποφάσεις της Β΄ των Ελλήνων Εθνικής Συνελεύσεως, Αι Εθνικαί Συνελεύσεις*, τ. 1, Αθήνα 1973, Βουλή των Ελλήνων

Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας 1821-1832, *Εσωτερικός διοργανισμός της Συνελεύσεως, Αι Εθνικαί Συνελεύσεις*, τ. 1, Αθήνα 1973, Βουλή των Ελλήνων

Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας 1821-1832, *Προσωρινόν Πολίτευμα της Ελλάδος, Αι Εθνικαί Συνελεύσεις*, τ. 1, Αθήνα 1973, Βουλή των Ελλήνων

Αρχεία Λάζαρου και Γεωργίου Κουντουριώτου 1821-1832 (*υπό Αντώνιου Λιγνού*), Αθήνα 1922, τ. 3

Βουλή των Ελλήνων, *Μητρώο Πληρεξουσίων, Γερουσιαστών και Βουλευτών 1822-1935*, Αθήνα 1986

Γ.Α.Κ., *Αρχειό Ρήγα Παλαμίδα, Συντάγματα -Συνελεύσεις*

Δεληγιάννης Κ., «Απομνημονεύματα, τ. Α΄», στα: *Απομνημονεύματα των αγωνιστών του 1821*, (επιμέλεια: Εμμ. Πρωτοψάλτης), Αθήνα 1957

Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων, *Πρόεδροι της Βουλής, Γερουσίας και Εθνοσυνελεύσεων 1821-2008*, Αθήνα 2009

Καποδίστριας Ι., «Αποστολή εις Λευκάδα», στο: *Αρχειόν Ιωάννου Καποδίστρια*, τόμος Β΄, Κέρκυρα 1978

Κολοκοτρώνης Θ., *Απομνημονεύματα*, (από την υπαγόρευσή τους στον Γεώργιο Τερτσέτη), Αθήνα 1970

Κοντάκης Α., «Απομνημονεύματα», στο: *Απομνημονεύματα των αγωνιστών του 1821*, (επιμέλεια: Εμμ. Πρωτοψάλτης), τ. 11, Αθήνα 1957

Χρυσανθόπουλος Φ. ή Φωτάκος, *Βίοι Πελοποννησίων ανδρών*, Αθήνα 188

2. Εφημερίδες

Ελληνικά Χρονικά (26/11/1824)

Ελπίδα (3/9/1847)

Καρτερία (3/9/1847)

3. Διαδικτυακές πηγές

Αργολική Αρχαική Βιβλιοθήκη Ιστορίας και Πολιτισμού, *Προεπαναστατικές ιδεολογικές ζυμώσεις και συγκρούσεις*, διαθέσιμο στο: <https://www.argolikivivliothiki.gr>, ημερομηνία δημοσίευσης: 11.10.2021, ημερομηνία προσπέλασης: 5.3.2022

Αργολική Αρχαική Βιβλιοθήκη Ιστορίας και Πολιτισμού, *Δεληγιάνης Κανέλλος*, διαθέσιμο στο: <https://www.argolikivivliothiki.gr>, ημερομηνία προσπέλασης: 5.3.2022

Αργολική Αρχαική Βιβλιοθήκη Ιστορίας και Πολιτισμού, *Μαυροκορδάτος Αλέξανδρος*, διαθέσιμο στο: <https://www.argolikivivliothiki.gr>, ημερομηνία προσπέλασης: 5.3.2022

Αργολική Αρχαική Βιβλιοθήκη Ιστορίας και Πολιτισμού, *Υψηλάντης Δημήτριος*, διαθέσιμο στο: <https://www.argolikivivliothiki.gr>, ημερομηνία προσπέλασης: 5.3.2022

Ατσαβέ Π., «Γεώργιος Κουντουριώτης, ο πρώτος πρόεδρος της Φιλεκπαιδευτικής Εταιρείας», στην ιστοσελίδα: *Ιστορία της Φιλεκπαιδευτικής Εταιρείας και των Αρσακείων σχολείων*, διαθέσιμο στο: <https://history.arsakeio.gr>, ημερομηνία προσπέλασης: 20.5.2022

«Ο ρόλος των κοτζαμπάσηδων στην περίοδο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Γιατί οι χριστιανοί ζήτηγαν από τους Τούρκους να τους προστατεύσουν από τις αυθαιρεσίες τους», στην ιστοσελίδα: *Μηχανή του χρόνου*, διαθέσιμο στο: <https://www.mixanitouxronou.gr>

Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων, *Εθνοσυνελεύσεις και Βουλευτικό - Αντιπρόσωποι, Ζαΐμης Ανδρέας*, διαθέσιμο στο: <https://www.representatives1821.gr>, ημερομηνία προσπέλασης: 28.5.2022

Παπαδιαμάντης Δ., «Ιωάννης Κωλέττης», στην ιστοσελίδα: *Ακαδημία Αθηνών*, διαθέσιμο στο: <https://www.repository.academyofathens.gr>, ημερομηνία προσπέλασης: 03.05.2022

Πατρινέλης Χ., «Ο Ελληνισμός κατά την πρώιμη τουρκοκρατία (1453-1600)», στην ιστοσελίδα: *Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας*, διαθέσιμο στο: <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/deltion/article/download>, ημερομηνία προσπέλασης: 6.3.2022

«Βιογραφία του Θεόδωρου Κολοκοτρώνη», στην ιστοσελίδα: *Σαν Σήμερα*, διαθέσιμο στο: <https://www.sansimera.gr>, ημερομηνία δημοσίευσης: 3.4.2022, ημερομηνία προσπέλασης: 7.5.2022

Στάθης Π., «Γιατί επαναστάτησαν οι κλέφτες και οι αρματολοί», στην ιστοσελίδα: *Το Βήμα* διαθέσιμο στο: <https://www.tovima.gr>, ημερομηνία δημοσίευσης: 25.03.2007, ημερομηνία προσπέλασης: 10.03.2022

B. Βιβλιογραφία

Ανδρονόπουλος Β., Μαθιουδάκης Μ., *Νεοελληνική διοικητική ιστορία*, Αθήνα 1988

Αποστολόπουλος Δ., «Εκκλησία και Δίκαιο», στην: *Ιστορία των Ελλήνων*, τ. 8, Αθήνα (2006)

Βακαλόπουλος Α., «Οι ιστορικές βάσεις της νεοελληνικής κοινωνίας και οικονομίας», στο: *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, τ. 2, Αθήνα 1976

Βερέμης Θ., Κλάψης Α., «Προεπαναστατική περίοδος και προετοιμασία της Επανάστασης», στο: *Η απελευθέρωση ενός Έθνους*, τ. 1 μέρος Α, Αθήνα 2022

Βερέμης Θ., Κλάψης Α., «Προεπαναστατική περίοδος και προετοιμασία της Επανάστασης», στο: *Η απελευθέρωση ενός Έθνους*, τ. 1, μέρος Β, Αθήνα 2022

Γούδας Α., «Πολιτικοί άνδρες», στο: *Βίοι παράλληλοι των επί της αναγεννήσεως της Ελλάδος διαπρεψάντων ανδρών*, τ. στ', Αθήνα 1894

Γούλας Δ., *Στην πατρίδα του Κολοκοτρώνη*, Αθήνα 1966

Διαμαντής Απ., «Το κοινοτικό σύστημα», στην: *Ιστορία των Ελλήνων*, τ.8, Αθήνα 2006

Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τ. 11, Αθήνα 1975

- Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. 12, Αθήνα 1975
- Καρδάσης Β., «Εμπόριο και ναυτιλία», στο: *Ιστορία των Ελλήνων*, τ. 8, Αθήνα 2006
- Κόκκινος Δ., «Ο εμφύλιος πόλεμος», στο: *Η Ελληνική Επανάσταση*, τ. 4, Αθήνα 1968
- Κόκκορης Ι., *Λιμποβίσι και Κολοκοτρωναίοι*, Τρίπολη 1991
- Κοκολάκης Μ., «Μια Αυτοκρατορία σε κρίση», στην: *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*, τ. 1, Αθήνα 2003
- Κοντιάδης Ξ., *Η περιπετειώδης ιστορία των επαναστατικών συνταγμάτων του 1821*, Αθήνα 2021
- Κοταρίδης Ν., «Αρματολισμός», στην: *Ιστορία των Ελλήνων*, τ. 8, Αθήνα 2006
- Κρεμμύδας Β., «Η οικονομία των Ελλήνων», στην: *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*, τ. 1, Αθήνα 2003
- Κτεναβέας Σ., *Κυβερνήσεις-Συνελεύσεις-Δημοψηφίσματα 1821-1947*, Αθήνα 1947
- Κυρκίνη – Κούτουλα Α., *Η Οθωμανική διοίκηση στην Ελλάδα, η περίπτωση της Πελοποννήσου (1715-1821)*, Αθήνα 1996
- Λαμπρινός Γ., *Μορφές του Εικοσιένα*, Αθήνα 1973
- Μπενέκος Γ., *Κωλέττης*, Αθήνα 1961
- Παπαγιώργης Κ., *Κανέλλος Δεληγιάννης*, Αθήνα 2001
- Παναγιωτόπουλος Β., *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*, τ. 1, Αθήνα 2003
- Παπαμιχαλόπουλος Κ., Ράδος Κ., *Η εν Άστρει Β' Εθνοσυνέλευσις*, Αθήνα 1900
- Παπαρρηγόπουλος Κ., *Ιστορία του Ελληνικού έθνους* (υπό Παύλου Καρολίδου), τ. 6, Αθήνα 1925
- Ροτζώκος Ν., «Η πολιτική και θεσμική θεμελίωση του επαναστατημένου έθνους (1822-1825)», στην: *Ιστορία των Ελλήνων*, τ. 9, Αθήνα 2006
- Σβολόπουλος Κ., *Ο Κωνσταντίνος Σβολόπουλος για το έργο και τη δράση εννέα πολιτικών ανδρών*, Αθήνα 2015
- Ταμπάκη Α.-Αργυροπούλου Ρ., «Νεοελληνικός Διαφωτισμός», στην: *Ιστορία των Ελλήνων*, τ. 8, Αθήνα 2006
- Τενεκίδης Γ., *Η πορεία του Έθνους προς την πλήρη ανεξαρτησία*, Αθήνα 1957
- Τζάκης Δ., «Ρωσική παρουσία στο Αιγαίο», στην: *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*, τ. 1, Αθήνα 2003

Τζουγανάτος Ν., «Από του 1453 μέχρι της Ελληνικής Επανάστασεως», στο: *Επίτομος Γενική Ιστορία*, Αθήνα α. χ., τ. Β΄

Τόλιας Γ., «Η κατάσταση των Ελλήνων», στην: *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*, τ. 1, Αθήνα 2003

Τρικούπης Σπ., *Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασεως*, τόμος Α΄, (δεύτερη έκδοση), Λονδίνο 1860

Φλούδας Ν., *Αι εργασίαι της εν Άστρει Β΄ Εθνικής Συνελεύσεως των Ελλήνων*, Αθήνα 1966

Φλούδας Ν., «Άστρος το χρυσήλιον και ιστορικόν», στο: *Θυρατικά*, τ. 2, Αθήνα 1982

Φλούδας Ν., «Ιστορικά Άστρους», στο: *Θυρατικά*, τ. 2, Αθήνα 1982

Φωτιάδης Δ., «Ο πρώτος εμφύλιος σπαραγμός», στο: *Η Επανάσταση του 21*, τ. 2, Αθήνα, 1971

Φωτιάδης Δ., «Η Α΄ Εθνική Συνέλευση της Επιδαύρου», στο: *Η Επανάσταση του 21*, τ. 2, Αθήνα 1971

Φωτιάδης Δ., «Η δολοφονία του Κρεββατά», στο: *Η Επανάσταση του 21*, τ. 2, Αθήνα 1971

Φωτιάδης Δ., «Προεκλογική αναμέτρηση», στο: *Η Επανάσταση του 21*, τ. 2, Αθήνα 1971

Χρήστου Θ., *Από την Εθνοσυνέλευση της Επιδαύρου (1821) έως την ενσωμάτωση της Δωδεκανήσου (1947)*, Αθήνα 1999

Χρήστου Θ., *Πολιτικές και κοινωνικές όψεις της Επανάστασης του 1821*, Αθήνα 2013

Χρήστου Θ., *Ιχνηλατώντας τη συμβολή της Καλαμάτας και της Μεσσηνιακής ενδοχώρας στο έπος της ανεξαρτησίας*, Καλαμάτα 2021

Χρήστου Θ., *Χρονολόγιο της Επανάστασης του 1821*, Τρίπολη 2021

Χρυσανθόπουλος Φ. ή Φωτάκος, *Βίοι Πελοποννησίων ανδρών και των έξωθεν εις την Πελοπόννησον ελθόντων, κληρικών, στρατιωτικών και πολιτικών των αγωνισαμένων τον αγώνα της επανάστασεως*, Αθήνα 1888

Παράρτημα

ΔΙΑΚΗΡΥΞΙΣ

ΤΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ Β' ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΣΥΝΕΛΕΥΣΕΩΣ

Ἀριθ. ΝΒ' καὶ τελευταῖος
τῶν Πρακτικῶν τῆς
Ἐθνικῆς Συνελεύσεως

Τρίτον ἤδη χρόνον διαρκεῖ ὁ ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἐθνικὸς τῶν Ἑλλήνων πόλεμος καὶ ὁ τυραννος, οὔτε κατὰ γῆν, οὔτε κατὰ θάλασσαν ἠδουκίμησεν ἐνῶ δὲ αἱ τυραννοκτονεῖαι χεῖρες τῶν Ἑλλήνων ἐπεψαν μυριάδας Τούρκους εἰς Ἄδου καὶ φρούρια ἀπέκτεθον καὶ τὴν ἐπικρατίαν ἐξησφάλισαν, ὁ δὲ κρότος τῶν ἡμετέρων ὄπλων, ἀντηχήσας, διετάραξε τὸ Βυζάντιον, εὐτύχησε τὸ ἔθνος νὰ διακηρύξη ἐν Ἐπιδαύρῳ, κατὰ πρῶτον ὡς ἔθνος, τὴν ἀνεξαρτησίαν του, νὰ νομοθετήσῃ καὶ ἐθνικὴν νὰ καταστήσῃ Διοίκησιν, ἥδη δὲ, μετὰ δέκα ἕξ μῆνας, Δευτέραν νὰ συγκροτήσῃ ἐν Ἄστρει Συνέλευσιν, ἣ ὅποια, ἀφοῦ ἐπεξεργάσθη καὶ ἐπεδιώρθωσεν ἀναλόγως τοὺς καθεστῶτας νόμους, διέταξε πολλὰ τῶν γενικῶν τοῦ ἔθνους συμφερόντων ἀφοῦ ἐμελέτησε τὰ περὶ τοῦ ὑποθετικοῦ λογαριασμοῦ, ἐνησχολήθη εἰς τὰ τῶν ἀναλόγων ἐθνικῶν δυνάμεων τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς θαλάσσης ἀφοῦ προσδιώρισε νὰ ἀρχίσῃ ἡ Β' Περίοδος τῆς Διοικήσεως, κατὰ τὸν εὐτυχῶς ἐπικρατούνητα Νόμον τῆς Ἐπιδαύρου, δὲν μένει ἄλλο, πρὶν διαλυθῇ ἡ Συνέλευσις, ἀφήνουσα τὴν Διοίκησιν νὰ ἐκπληροῖ τὰ μέγιστα αὐτῆς χρέη, δὲν μένει, εἰμὴ νὰ διακηρύξη εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, τοῦ ὁποίου νομίμως φέρει τὴν πληρεξουσιότητα, καὶ κηρύττει σήμερον κατ' ἐπανάληψιν, ἐνώπιον Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, τὴν πολιτικὴν τῶν Ἑλλήνων ὕπαρξιν καὶ ἀνεξαρτησίαν, διὰ τὴν ἀνάκτησιν τῆς ὁποίας ἔχουσιν τὸ ἔθνος καὶ χύνει αἵματα ποταμίδόν, μὲ ἀμετάθετον ἀπόφασιν ὄλοι, ὄλοι οἱ Ἕλληγες, ἣ νὰ ἐπαναλάβωμεν αὐτὴν, κατὰ τὰ ἀπαράγραπτα δικαιώματά μας, ἀπὸ τὸν ἀρπαγὰ αὐτῆς Σουλτᾶνον καὶ νὰ ἀνεξαρτηθῶμεν ἐντελῶς ἔθνος χωριστόν, αὐτόνομον καὶ ἀνεξάρτητον ἀναγνωρίζομενοι, διὰ τὴν δόξαν τῆς ἀγίας ἡμῶν πίστεως καὶ τὴν εὐτυχίαν τῶν ἀνθρώπων, ἣ μὲ τὰ ὄπλα εἰς τὰς χεῖρας ὄλοι, ὄλοι οἱ Ἕλληγες νὰ καταβῶμεν εἰς τοὺς τάφους, ἀλλὰ χριστιανοὶ καὶ ἐλευθεροὶ, καθὼς ἀνήκει εἰς ἀνθρώπους προσπαθοῦντας νὰ ἀπολαύσωσιν ἀτίμητα ἔργαθὰ, ὅ,τι λογῆς εἶναι ἡ πολιτικὴ ὕπαρξις καὶ ἀνεξαρτησία, καὶ τὰ ὅποια αὐτὰ ἀγαθὰ δὲν γνωρίζουσιν ἐκ φήμης, ἀλλ' ἔχοντες ἐστερηθήσαν καθὼς ἀνήκει εἰς ἀνθρώπους κατοικοῦντας γῆν ἡρωϊκὴν, ἔπου ὄλα, ἐνθυμίζοντα τὴν προγονικὴν εὐδοκίαν καὶ τὰς προγονικὰς ἀρετὰς, ἐμψυχονοῦσι μεγάλως ζωογονοῦντα καὶ, τέλος, καθὼς ἀνήκει εἰς ἀνθρώπους πάτριον ἔχοντας τὸν βάρβαρον νὰ καταπολεμῶσι καὶ τὴν πατρίδα νὰ ἀπελευθερώσωσι.

Ταῦτα εἶναι τὰ Πρακτικὰ τῆς παρούσης Β' τῶν Ἑλλήνων Ἐθνικῆς Συνελεύσεως ταῦτα εἶναι, εἰδικώτερον, διωρισμένη ἡ Συνέλευσις ἀπὸ τοὺς ἐλευθέρους λαοὺς τῆς Ἑλλάδος νὰ διακηρύξη εἰς τὴν ὑφήλιον περὶ τοῦ ἀνα χεῖρας ἐθνικοῦ ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας πολέμου, καθὼς καὶ περὶ τοῦ σκοποῦ τοῦ ἔθνους νὰ ἐπαναλάβῃ τὰ ὅποια ἔχασε φῶτα, ρυθμιζόμενον κατὰ τὰ λοιπὰ σοφὰ τῆς Εὐρώπης ἔθνη, ἀπὸ τῶν ὁποίων τὴν φιλοanthρωπείαν ἐπιτίκει τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος πᾶσαν συνδρομὴν καὶ βοήθειαν ἡ Συνέλευσις εἶναι, ἀκόμη, διωρισμένη νὰ εὐχαριστήσῃ ἀπὸ μέρους ὄλων αὐτῶν τῶν λαῶν τὸ στρατιωτικὸν καὶ ναυτικόν, τὰ ὅποια εἰς τῶν δέκα ἕξ μηνῶν τὸ διάστημα ἐνδόξως ἀντηγωνίσθησαν καὶ ὑπὲρ τῶν πενήτηκοντα χιλιάδων ἔχθρῶν τὸ αἷμα ἐξέχυσαν εἶναι διωρισμένη νὰ εὐχαριστήσῃ καὶ τὴν καθεστῶσαν ἐθνικὴν Διοίκησιν, διὰ τοὺς μεγάλους ἀγῶνας, ὅσους ἐδοκίμασε κατ' ὄλην αὐτῆς τὴν δεκαεξαμηνίαν Πρώτην Περίοδον νὰ εὐχαριστήσῃ καὶ τὰς διαλυθείσας μερικὰς διοικήσεις, ὅλων Γερουσιῶν τῆς Πελοποννήσου, τῆς Δυτικῆς Στερεῆς Ἑλλάδος καὶ Ἄρειον Πάγον.

Καιρὸς εἶναι, λοιπόν, νὰ διαλυθῇ σήμερον ἡ Συνέλευσις αὕτη, εὐχομένη πρὸς Θεὸν τὸν ζῶντα τὴν ἑλευθερίαν, τὴν ἀγαθὴν, χάριν τοῦ ἔθνους τῶν Ἑλλήνων.

Ἐξεδόθη ἐν Ἄστρει, ἐντὸς τοῦ μουσείου Καριτζιώτου, τῇ 18 Ἀπριλίου τοῦ χιλιοστοῦ δεκαοκτοστοῦ εἰκοστοῦ τρίτου καὶ τρίτου τῆς τῶν Ἑλλήνων Ἀνεξαρτησίας

Ὁ Πρόεδρος τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως
Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης

Ἡ Διακήρυξις τῆς Β' Ἐθνοσυνέλευσης τοῦ Ἀστρους στις 18 Ἀπριλίου τοῦ 1823.

Πηγή: Ἀρχεῖα τῆς Ἑλληνικῆς Παλιγγενεσίας 1821-1832, *Αποφάσεις τῆς Β' τῶν Ἑλλήνων Ἐθνικῆς Συνελεύσεως*, Αἱ ΕΘΝΙΚΑΙ ΣΥΝΕΛΕΥΣΕΙΣ, τ. 1, Ἀθήνα 1973, Βουλὴ τῶν Ἑλλήνων, σ. 142-143

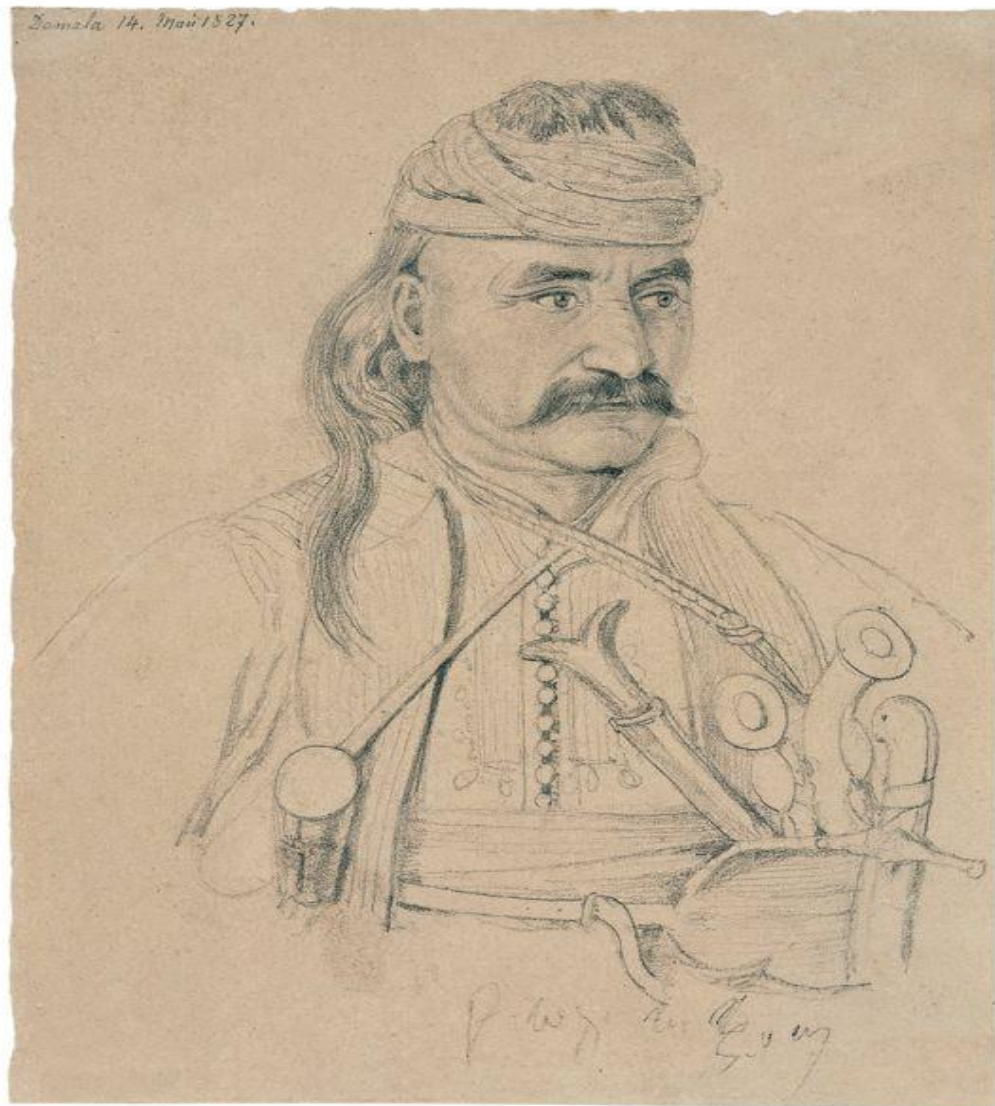

Προσωπογραφία του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου (1636-1709), του αποκαλούμενου «εξ απορρήτων».

Χαράκτης: Salmon

Τόπος έκδοσης χαρακτικού: Παρίσι

Πηγή: Κεντρική υπηρεσία Γ.Α.Κ., Χαρακτικά (1573-1978)

Προσωπογραφία του Θεόδωρου Κολοκοτρώνη

Δημιουργός: ο Βαυαρός ανθυπολοχαγός Καρλ Κρατσαίζεν (1794-1878), ο οποίος έφτασε στην Ελλάδα το 1826 και αποτύπωσε τις προσωπογραφίες των αγωνιστών. Στη συνέχεια λιθογραφήθηκαν στο Μόναχο (1828-1831)

Πηγή: Εθνική Πινακοθήκη, <https://www.nationalgallery.gr/el/ekdoseis/genikes-ekdoseis/198-i-epanastasi-tou-1821-stin-ellinikh-zographikh.html>

Π. Μαυρομιχάλης

Προσωπογραφία και υπογραφή του Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη (1765-1848)

Πηγή: Ίδρυμα της Βουλής και Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, *Εθνοσυνελεύσεις και Βουλευτικό – Αντιπρόσωποι*, <https://representatives1821.gr>

Λιθογραφία του Ανδρέα Ζαΐμη (1791-1840)

Πηγή: Ίδρυμα της Βουλής και Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, *Εθνοσυνελεύσεις και Βουλευτικό – Αντιπρόσωποι*, <https://representatives1821.gr>

Προσωπογραφία του Δημήτριου Υψηλάντη

Πηγή: Ίδρυμα της Βουλής και Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, *Εθνοσυνελεύσεις και Βουλευτικό – Αντιπρόσωποι*, <https://representatives1821.gr>

Προσωπογραφία του Ιωάννη Κωλέττη από τον Friedel Adam de

Συλλογή: Γεννάδειος Βιβλιοθήκη - Αμερικανική Σχολή Κλασικών Σπουδών στην Αθήνα

Χρονολογία έκδοσης: 1830

Πηγή: Με το βλέμμα των περιηγητών, Ίδρυμα Αικατερίνης Λασκαρίδη

<http://el.travelogues.gr>

**ΟΝΟΜΑΣΤΙΚΟΣ ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ
ΜΕΛΩΝ ΕΘΝΟΣΥΝΕΛΕΥΣΕΩΣ ΑΣΤΡΟΥΣ
ΚΑΤΑ ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΑ ΔΙΑΜΕΡΙΣΜΑΤΑ**

ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ

1. 'Ο Πρόεδρος τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως: Πετρόμπεης Μανρομυχάλης.
2. Ἀνδρούσης Ἰωσήφ
3. 'Ο Βρεσθένης Θεοδώρητος
4. 'Ο Μοθώνης Γρηγόριος
5. Σωτήριος Χαλαμάτης
6. Πανοῦτσος Νοταράς
7. Ἀναγν. Παπαγιαννόπουλος
8. Ἀνδρέας Ζαήμες
9. Γεώργιος Σισίνης
10. Νικόλαος Λόντος
11. Ἀναστάσιος Λόντος
12. Ἰω. Παταδιαμαντόπουλος
13. Ἀναγνώστης Σπηλιωτάκης
14. Ἀναγνώστης Κοζοράκη
15. Γεώργιος Καραῶς
16. Ἀρχ. Γρηγόριος Δικαίος
17. Γεώργιος Μπάμπουλης
18. Ἀναστάσιος Κορνήμιος
19. Μιχαὴλ Κάββας
20. Γιαννούλης Καραμάνος
21. Πάνος Σαρηγιάννης
22. Ἀναγνώστης Κονδάκης
23. Χρήστος Βλάσης
24. Γεώργιος Λαρεϊώτης
25. Δημήτριος Ἀποστόλου
26. Χαλαμάτης Περούκιος
27. Νικόλης Τζανέτου
28. Νικόλαος Πονηρόπουλος
29. Ἀλέξιος Λουκόπουλος
30. Νικόλαος Μιλάνης
31. Χριστόδουλος Ἄχολος
32. Κωνστ. Ζαφειρόπουλος
33. Λιονίσκος Παπαγιαννόπουλος
34. Ἰωάννης Ἐγγενίδης
35. Ἰωάννης Γ. Οἰκονοϊδης
36. Γεράσιμος Κομποθήρας
37. Αἰναῖος Γρηγοριάδης
38. Παναγιώτης Καλογεράς
39. Ἀναγνώστης Ζαφειρόπουλος
40. Δημήτριος Καλαμαριώτης
41. Σακελλάριος Ἰω. Ἀναστασίου
42. Ἀνδρέας Καλαμογάρτης
43. Χριστόδουλος Κρητικός
44. Ἀναστάσιος Γεωργίου
45. Δημήτριος Παπαγιαννόπουλος
46. Ἀναγνώστης Βρανίτης
47. Γεώργιος Τζέροτος
48. Ἀνδρέας ἱερεὺς Σπηλιόπουλος
49. Σταμάτης Φαρούλης
50. Λύσκερδος Ἰ. Βελάργου.
51. Ἀλέξιος Μοσχοῦλας
52. Παναγιωτ. Ἀναγνωστόπουλος
53. Μιχαὴλ Κιοράδης
54. Θεόδωρος Σεραῖος
55. Νικόλαος Ζαφειρόπουλος
56. Γεώργιος Δημητρακόπουλος
57. Ἀθανάσιος Δελιγιάννης
58. Μιχελὴς Οἰκονόμου
59. Ἰωάννης Βαρθάκης
60. Ἀναστάσιος Παταλεξόπουλος
61. Ἀναγνώστης Νατόπουλος
62. Ἰωάννης Λεβαζός
63. Ἰωάννης Ἀναστασόπουλος
64. Ἀναγνώστης Μανωλάκης
65. Οἰκονόμος Γεώργιος Παταζαφειρόπουλος
66. Σπύρος Τουκουμάς
67. Παναγιῆς Κουποθέρας
68. Θεοδοράκης Λιαρόπουλος
69. Νικόλαος Λαμπρινόπουλος
70. Βασίλειος Ἰω. Βανικιώτου
71. Δημήτριος Ἀντωνόπουλος
72. Ἀναγνώστης Οἰκονόμου
73. Κωνσταντῆς Γιαννόπουλος (Γιαννούλης).
74. Βασίλειος Ἀναγνωστόπουλος
75. Ἀναστάσιος Κιτσιῶλας
76. Ἀγαμέμνων Αἰγγερινός

77. Λυκούργος Ίωαννίδης
78. Αναγνώστης Δημητρόπουλος
79. Αθανάσιος Ζώρος
80. Παύλος Παπαγγελόπουλος
81. Γρηγόριος Παπαγεωργίου
82. Παπαδημήτρης Ντάρα
83. Ρήγας Παλαμίδης
84. Σπυρίδων Π. Αλεξόπουλος
85. Δημήτρης Κέστης
86. Ήλιος Λάμπρος
87. Ίωάννης Οικονόμου
88. Αναγνώστης Κρεμύτης
89. Γρηγόρης Κουτζελέτης
90. Γεώργιος Λεσποτόπουλος
91. Γεώργιος Παπαζαφειροίδης
92. Αναγν. Μαζοηπουκάμισος
93. Αναγνώστης Αναστασόπουλος
94. Κωνσταντίνης Γιαννόπουλος
95. Αθανάσιος Μαλοβιζόπουλος
96. Χρ. Παπακωνσταντόπουλος
97. Ίωάννης Παπαδόπουλος
98. Γεώργιος Λιδιακαλόπουλος
99. Ίωάννης Χ. Μελέτη
100. Ήλιος Καραπάνος
101. Νικόλαος Παλλαδάς
102. Μήτρος Παναγόπουλος
103. Θεόδωρος Ιερεύς
104. Δημήτριος Ιερεύς
105. Σπύρος Φραγγέσκος
106. Αναγνώστης Παναγιώτου
107. Μάρκος Αλεβιζόπουλος
108. Τσανέτος Μαρζόπουλος
109. Μ. Πιέρος μπεήξανδρος Γρηγοράκης
110. Νικόλαος Ιερεύς και οικονόμος

ΥΡΑΡΑ

1. Γεώργιος Κουντουριώτης
2. Γεώργιος Γιάση
3. Σταμάτης Ν. Μπουτούρη
4. Ίωάννης Όρλιάνδος
5. Νικόλαος Οικονόμος
6. Μανώλης Τουπάκης
7. Βασίλειος Ν. Μπουτούρης
8. Φραντζέσκος Βούλαρης

ΣΠΕΤΣΑΙ

1. Χατζή Γιάννης Μέξης
2. Αναγνώστης Χατζηαναργύρου
3. Παναγ. Πότασης (Μπότασης)

4. Γεώργιος Κούτζης
5. Ανδρέας Χατζηαναργύρου
6. Βασίλης Ν. Λαζάρου
7. Νικόλας Λαζάρου
8. Γεώργιος Πάνου
9. Γίκας Καρακατιάνης

ΨΑΡΑ

1. Κωνσταντίνης Τζάνης
2. Ίωάννης Α. Μαιμίνη
3. Νικόλαος Γ. Λουμάκη
4. Χατζή Ανδρέας Αργύρη
5. Γεώργιος Καλαφάτης
6. Αναγνώστης Μοναρχίδης

ΠΟΡΟΣ

1. Σταμάτης πρώην Οικονόμου
2. Κωνσταντίνος Α. Λουζήνα.

ΑΠΊΝΑ

1. Σπύρος Μαρκέλλος
2. Γεώργιος Λογιοτάτου

ΚΟΥΛΟΥΤΡΗ

1. Αντώνης Πουπλής
2. Ίωάννης Βγενής.

ΚΑΣΣΟΣ

1. Δημήτριος Αρβανιτόπουλος
2. Μάρκος Μαλλιαράκη
3. Μηνάς Σακελλαρίου

ΤΡΙΚΑΙΡΑ

1. Κωνσταντίνης Χ. Λεμονή
2. Δημήτριος Πογιατζόπουλος

ΕΠΙΛΑΤΡΟΣ

1. Αναγνώστης Έλευθέρης
2. Γεράσιμος Παπαδοπούλου
3. Αναγνώστης Παπαδημητρίου
4. Κωνσταντίνος Μεταξάς
5. Ίωάννης Σισίνης

ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΕΛΛΑΣ

1. Ταλαντίου Νεόφυτος
2. Ίωάννης Λογοθέτης
3. Ίωάννης Φιλιάς
4. Λάμπρος Νάκος

5. Ἰωαννοῦλης Ν. Νάνου
6. Δημήτριος Σαρατζόγλου
7. Χατζή Ζαχαρίδης
8. Νικόλαος Βουζάκης
9. Εὐστάθιος Σπυριδωνος
10. Βασίλειος Τρίχας
11. Ἀργύρης Πανταζής
12. Παπαγγεῆλις Κριζιώτης
13. Γεώργιος Ψύλλας
14. Π. Πούλος
15. Λαμασκηνὸς Πετράκης
16. Δημήτριος Σαρατζόγλου
17. Γεώργιος Αἰνιῶν
18. Θανακλῆς Ἀναγνώστη
19. Γεώργιος Παπαηλιόπουλος
20. Ρήγας Παπακοδορήγα
21. Χαράλαμπος Πολίτης.
22. Δημάκης Ἱερονήμιον
23. Παναγιώτης Κωνδύλης
24. Ἀναγνώστης Κολοφόπουλος
25. Γιάννης Παπαχρίστου
26. Λάμπρος Ἀλεξάνδρου
27. Κωνσταντῖνος Ζώβδος
28. Ἀναγνώστης Παπαλεξίου
29. Ἀναγνώστης Λορογιαννόπουλος
30. Πάνου Σιγρόπουλος
31. Γρηγόριος Κωνσταντῆς
32. Μαργαρίτης Δημάδης
33. Νικολῆς Ἰωάννου
34. Ἀναγνώστης Δημητρίου
35. Γαβριήλ Ἀμανίτης
36. Ἰωάννης Σκανδαλίδης.

ΑΤΤΙΚΗ ΕΛΛΑΣ

1. Πορφύριος Ἄρτης
2. Ἰωάννης Κολέτιης
3. Γεώργιος Μανρομάτης
4. Γιάννης Ράγκος
5. Ἀναγνώστης Ἀθανασίου
6. Πάνος Ράγκος
7. Στάμος Στάικος
8. Γεώργιος Καναβός

ΚΡΗΤΕΣ

1. Ἀναγνώστης Παναγιώτου
2. Γεώργιος Παπαδάκης
3. Ζαχαρίας Πραγκιειδής
4. Χατζή Ἀναγνώστης Παυλάκης
5. Χατζή Στράτης Πολιθανάκης
6. Δημήτριος Παρδαλιάκης
7. Ἐμμ. Ἀντωνιάδης

ΑΙΓΑΙΟΝ ΠΕΛΑΓΙΟΣ

1. Νικόλαος Κόκος
2. Θεόφιλος ἐξ Ἄνδρου
3. Ἰωάννης Κουτουμάς
4. Ἐμμανουήλ Ξένος
5. Τζικούρη Δημητρίου
6. Ἀντώνιος Χατζή Ἰω. Κορτέσης
7. Δημήτριος Γαυρᾶς
8. Μόσχος Φίλιππος
9. Ἀντώνιος Μανωλέσος
10. Ἄθων. ἱερ. Οἰκονόμος
11. Χριστόδουλος Καψάλης
12. Ἀναγνώστης Ἀμυρισόλης
13. Ἀντώνιος Παπαργίος
14. Ζέπος Κυπριανός
15. Ἰωάννης Πάγκαλος
16. Ἰωάννης Παπαδόπουλος
17. Νικόλαος Καμπάνης
18. Μάρκος Δεσπότη.

ΟΠΛΑΡΧΗΓΟΙ

1. Θεόδωρος Κολοκοτρώνης
2. Ὀδησσεὺς Ἀνδρῆτιος
3. Παναγιώτης Γιατράκος Στρατηγός
4. Ἀναγνώστης Παπαγεωργίου Στρατηγός
5. Κανέλλος Δεληγιάννης στρατηγός
6. Ἀνδρέας Λόντιος, στρατηγός
7. Κωνστ. Πετμεζᾶς, στρατηγός
8. Στάικος Σταϊκόπουλος στρατηγός
9. Παναγιώτης Ζαφειρόπουλος στρατηγός
10. Γεωργιάκης Γιατράκος, ἀντιστράτηγος
11. Παναγιώτης Κεφάλας
12. Γεώργιος Κίτζος
13. Γιαννάκης Ράγκος χιλίαρχος καὶ ἐπίτροπος τῶν στρατιωτικῶν ἀξιοματικῶν τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος.
14. Ὁ Χιλίαρχος Ἀσημάκης Σκαλιτῆς
15. Νικόλαος Δεληγιάννης, χιλίαρχος.
16. Πέτρος Μήτξου, χιλίαρχος
17. Παπατζώρης Στρατηγός
18. Ἡλίας Κορμάς χιλίαρχος

Η επιγραφή που τοποθετήθηκε από την Ιστορική και Εθνολογική Εταιρεία της Ελλάδας το 1899 προς μνήμην της Β΄ Εθνικής Συνέλευσης των Ελλήνων.

Πηγή: astrogr.com

Ο χώρος στον οποίο βρίσκεται η επιγραφή και οι ντόπιοι κάτοικοι μετά το τέλος της Β΄ Εθνοσυνέλευσης ονόμασαν «Ιερό Χώρο», από έκδηλο σεβασμό για την μεγάλη συνεισφορά που προσέφερε στο Ελληνικό Έθνος.

Πηγή: astrogr.com

Περίληψη

Στη Β΄ Εθνοσυνέλευση του Άστρους (29 Μαρτίου - 18 Απριλίου) ψηφίστηκε το νέο Σύνταγμα, ο *Νόμος της Επιδαύρου*, ως συνέχεια του πρώτου της Α΄ Εθνοσυνέλευσης. Συμμετείχαν πληρεξούσιοι από όλη την επικράτεια εκπροσωπώντας διαφορετικές τάξεις: πολιτικοί, οπλαρχηγοί, προεστοί, έμποροι, πλοιοκτήτες. Συγκρούστηκαν διεκδικώντας ηγετικές θέσεις στον Αγώνα, σχηματίζοντας δύο αντίπαλες παρατάξεις; τους πολιτικούς και τους στρατιωτικούς. Η σφοδρή αντιπαράθεσή τους και η διεκδίκηση εθνικού δανείου από την Αγγλία οδήγησε στον Εμφύλιο το Φθινόπωρο του 1823. Σημαντικές προσωπικότητες που πρωταγωνίστησαν στις συγκρούσεις ήταν οι: Θ. Κολοκοτρώνης, Α. Μαυροκορδάτος, Ι. Κωλέττης, Π. Μαυρομιχάλης, Γ. Κουντουριώτης, Δ. Υψηλάντης, Κ. Δεληγιάννης, Α. Ζαΐμης.